

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- TÓTH KRISZTINA versei 937
FEKETE RICHÁRD verse 938
ÁFRA JÁNOS versei 940
KRUSOVSZKY DÉNES: Bronzszínű foltok (*novella*) 942
SZALAY ZOLTÁN: A prikulics (*novella*) 953
UNGVÁRY RUDOLF: Egy nyaraló alkonya (*elbeszélés*) 961
HALASI ZOLTÁN: A venyige (*próza*) 968
DOMJÁN GÁBOR verse 972
ACSAI ROLAND verse 973
BÁNFALVI SAMU versei 974
BABICZKY TIBOR: Kagylók a lagúnán (*Biagio Marin versei elé*) 976
BIAGIO MARIN versei 978
FÖLDÉNYI F. LÁSZLÓ: Egy vándor nyomában
(*Caspar David Friedrichről – születésének 250. évfordulója alkalmából*) 983
HEBLING JÁNOS: A kutatók mindig árkok előtt állnak
(*Sz. Koncz István beszélgetése*) 990

Írások a magyarországi németiség köréből

- TILLMANN J. A.: A köztes lét sváb sávján
(*Földi tartózkodásom rövid története 0.3.*) 996
WEISS JÁNOS: Identitásküzdelmeim (*esszé*) 1007
BALOGH ROBERT: Nincs már itt dolgom semmi
(*Érzelmek, sorsvariációk egy felvonásban*) 1015

*

- BAZSÁNYI SÁNDOR: Vezeklés dióval (*Oravecz Imre: Alkonynapló*) 1037
ZSEMBERY BORBÁLA: „Aki beszél, beleszédül”
(*Nagy Gabriella: Elviszlek Amerikába*) 1039
P. MÜLLER PÉTER: Túl az Óperencián, avagy a mesefolyamok óceánja
(*Kárpáti Péter: Térkép a túlvilágról. A drámaíró regénye és válogatott színdarabjai*) 1043
HORVÁTH LÍVIA: Gyilkos romantika
(*Cristina Rivera Garza: Liliana legyőzhetetlen nyara*) 1051

2024

SZEPTEMBER

JELENKOR

LXVII. ÉVFOLYAM

9. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Főszerkesztő-helyettes
GÖRFÖL BALÁZS

Szerkesztő
MOHÁCSI BALÁZS

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

PARTI NAGY LAJOS
főmunkatárs

BERTÓK LÁSZLÓ, CSUHA ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF,
NAGY BOGLÁRKA, PINCZEHELYI SÁNDOR, SZOLLÁTH DÁVID, TAKÁTS JÓZSEF,
THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ, VÁRKONYI GYÖRGY

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
A szerkesztőség e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére.
Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszbortékban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: a Jelenkor Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak: előfizetési díj félévre 6600,- Ft, egy évre belföldre: 12 100,- Ft;
a Magyar Posta Zrt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.

Lapunk előfizethető közvetlenül a szerkesztőségen keresztül is.

Számlaszámunk: MBH Bank Nyrt. 50800111-11164573

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

ELHUNYT VJACSESZLAV SZEREDA. Az orosz irodalomtörténész és műfordító, aki számos más szerző mellett Esterházy Péter és Nádas Péter fordítója volt, július 25-én, hetvenhárom éves korában halt meg.

*

MEGHALT GYUGYI LÁSZLÓ. A villamosmérnök, Zsolnay-gyűjtő, Pécs díszpolgára július 27-én, életének kilencvenkettedik évében hunyt el.

*

ÖRDÖGKATLAN. A tizenhetedik alkalommal megrendezett összművészeti fesztiválnak ezúttal Beremend, Nagyharsány, a kisharsányi Vylyan terasz és a palkonyai Mokos Színház adott otthont július 30-a és augusztus 3-a között. Az irodalmi programok

sorában a Bertók-pódium beszélgetéssorozat részeként *Krusovszky Dénest Mohácsi Balázs* kérdezte augusztus 3-án a Vylyan teraszon.

*

LAPSZÁMBEMUTATÓ. A *Jelenkor* nyári duplaszámát a Múzeumutca Plusz elnevezésű háromnapos pécsi művészeti fesztiválon mutatták be augusztus 18-án a Káptalan utcában. A szám szerzői közül *Havasréti Józseffel* és *Németh Gáborral Ágoston Zoltán* beszélgetett.

*

IRODALMI DÍJAK. Augusztus 20-a alkalmából *Fenyvesi Ottó* költő és *Gy. Horváth László* műfordító Magyar Érdemrend lovagkereszt polgári tagozat kitüntetését vehetett át.

Szerzőink

Tóth Krisztina (1967) – költő, műfordító, Montreux-ben él.

Fekete Richárd (1986) – költő, kritikus, Veszprémben él.

Áfra János (1987) – költő, szerkesztő, Debrecenben él.

Krusovszky Dénes (1982) – költő, író, Budapesten és Bécsben él.

Szalay Zoltán (1985) – író, kritikus, Pozsonyban él.

Ungváry Rudolf (1936) – író, információs mérnök, Budapesten él.

Halasi Zoltán (1954) – költő, író, műfordító, Budapesten él.

Domján Gábor (1952) – költő, Veszprémben él.

Acsai Roland (1975) – költő, Budapesten él.

Bánfalvi Samu (2002) – költő, az ELTE BTK hallgatója, a Késelés Villával beszélgetéssorozat társszerkesztője, Budapesten él.

Babiczyk Tibor (1980) – költő, Budapesten él.

Biagio Marin (1891–1985) – olasz költő.

Földényi F. László (1952) – esztéta, kritikus, Budapesten él.

Hebling János (1954) – fizikus, a PTE oktatója, Pécsen él.

Sz. Koncz István (1961) – szerkesztő, Pécsen él.

Tillmann J. A. (1957) – esztéta, Budapesten él.

Weiss János (1957) – filozófiatörténész, kritikus, Pécsen és Szűrőn él.

Balogh Robert (1972) – író, költő, drámaíró, Pécsen él.

Bazsányi Sándor (1969) – irodalomkritikus, Piliscsabán él.

Zsembery Borbála (1987) – író, kritikus, Budapesten él.

P. Müller Péter (1956) – irodalom- és színház-történész, kritikus, Pécsen él.

Horváth Livia (1997) – kritikus, az ELTE Spanyol Tanszékének doktorandusza, Budapesten él.

Folyóiratunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap és Pécs Város Önkormányzata támogatásával jelenik meg. Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. támogatását.

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül a következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSSETT: Fókusz Könyvárúháza, Jókai utca 25. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér 7–8.

BUDAPESTEN: Írók Boltja, 1061 Bp., Andrásy út
45. – Ludwig Múzeum, 1095 Bp., Komor Marcell
u. 1. – Magvető Café, 1074 Bp., Dohány u. 13.

A LIBRI budapesti és vidéki könyvesboltjaiban:

Allee Könyvesbolt
Árkád Könyvesbolt, 1. emelet
Campona Könyvesbolt
Csepel Plaza Könyvesbolt
Duna Plaza Könyvesbolt, 1. emelet
Könyvpalota
Mammut Könyvesbolt
Oktogon Könyvesbolt

Stop.Shop. Könyvesbolt
Pólus Center Könyvesbolt
Sugár Könyvesbolt

Budaörs Könyvesbolt
Debrecen Könyvesbolt
Győr Könyvesbolt
Győr Plaza Könyvesbolt
Kaposvár Plaza Könyvesbolt
Miskolc Könyvesbolt
Nyír Plaza Könyvesbolt
Pécs Könyvesbolt
Szeged Plaza Könyvesbolt
Szolnok Plaza Könyvesbolt
Zala Plaza Könyvesbolt

www.jelenkor.net

1100,- Ft

JELENKOR

TÓTH KRISZTINA

Április

*Vágtam a hajad az áprilisi kertben.
Hűvös volt még, de mi vágytunk a napra.
Te meztelenül ültél egy hokedlin,
én mögéd álltam, az olló csillogott.*

*Nem messze tőlünk leszállt egy rigó.
Óvatos távolságból figyelte,
ahogy a hajak hullanak a földre,
félrebillentve kis madárfejét.*

*Oldalra léptem, hogy a kék
törölközőt a gyér fűre kirázzam.
Levágott tincsed a csőrébe kapta,
és egy közeli ágra szállt vele.*

*Kinevettük a bajuszos rigót.
Fészket rak, mondtad. Lesöpörtem a vállad.
Újjászületni hol fogunk, ki kezdte
halálunk fészket kibélelni, mondd?*

Fesztivál

*Még dübögött a mellkasomban
a szabadtéri koncert basszusa,
de hazaérve le akartam szedni
a csuklómról a papírszalagot.*

*Túl vastag volt, nem vágta el az olló.
Foggal estem a szoros karszalagnak,
és amikor a fürdőből kiléptél,
felnéztem rád, hogy gyere, és segíts.*

*Hirtelen bevillant a macskánk,
ahogy kórház keneljében tépte
leborotvált mancsán a gézt, hogy
szabadulhasson végre innen el.*

*És nagyanyám is, aki a halála
előtt felkelt, és a branült kitépve
bevetette a kórházi ágyat,
hazaindult a linóleumon.*

*Nem jött: hiába rángattad, haraptad.
Vigyázz, ez fáj. Jó volt a koncert.
Dübög a mellkasunkban még a ritmus,
és a csuklónkon itt a karszalag.*

F E K E T E R I C H Á R D

Dóri igéi

*Az újvidéki tévétorony tövében ismét az evés,
bomba sírolta '99-ben,
kiharapott
belőle egy darabot, meséli Dóri,
a találat a torony melletti hotelt érte,
szétrepült
az egész, mint a szabadság,
a Szabadság hidat
összetépték,
a város melletti finomítót rakéta
döntötte le.*

*Dóri igéi igazán szépek:
szárnyas medvék, veszett angyalok
támadhatták akkor Újvidéket.*

*A pécsi Malomvölgyi-tó mellett
a távoli villanások
és az ég titkos morgása.
Tizenhárom éves vagyok,
tenyeremen frissen nyírt fű illata,
szememben a vakító délután, a nővérem
a tóparton áll, azt mondja, bombát
vetnek
Jugoszláviában, késő van,
haza kellene menni.*

*Újvidéken félelmetesek a termőföldek.
Dóri tizenhárom éves,
megtanulja,
hogyan kell
éhezni, és megtanulja,
hogy három liter meleg víz
egy egész család fürdéséhez elég.*

*A nővérem a napban fürdött,
Dóri az olajban fürdött,
én pedig nem tudok
kimosakodni a szavaikból,
késő van
most a szabadsághoz.
Igazán késő.*

Rendeltetés szerint

*Ha egy másik életben, eltérő törvény-
szerűségekhez igazodva, bizarr körülmények közt,
de mégiscsak megszülnél újra,
én kutya volnék, aki indokolatlan hűséggel,
körbe-körbe ugrálna, lábaidnál csaholna.
Saját farkamra támadnék, fárasztanám magam,
hogy aztán visszeres sebeidbe
nyalva nyugtassam le bőrödöt.
Te szeretnél ezért, mint egy embert,
és öledbe fogadnál jobb napjaidon,
de nem helyeznék rád túl nagy terhet.
Akkor sem szöknék meg, ha kikötőznél
egy bothoz, majd néznéd, ahogy a kánikulában
egész nap szomjazom, akkor sem, ha eltörnéd
az állkapcsom, és sötét pincébe zárva éheztetnél,
akkor sem, ha szájkosarat erőszakolnál fejemre,
amiben fáj az ástítás és eltompul a hang,
még akkor sem, ha fejem seggemhez nyomva
kiáltanál rám: ugass már, szökj meg, szabadulj.
Csak várnám tovább összeszorított pofával,
lebénult törzssel, a földön elterülve,
hogy felém emeld végre hófehér kezedet,
mert ha fájna is szorításod, legalább erős lenne,
olyan erős, mint soha ebben az életben.
Örülni kell a rettegésnek – jobb a semminél.*

Tágul, szűköl

*Vajon hányszor méysz el ismét
az ébredéssel?
Hány szemhunyáással tudsz
feltámadni még?*

Hófehér ruhában állok előtted,
kisgyerek, a szél
lebegteti földig érő ingemet,
amikor éjszaka
rám nézel vörös árkaiddal,
hogy könnyeim
peregjenek, közelítve nincsbe
hajló lényedet.
Gödreid iszapjából
előmosódik
a manna, és megcsillan
a múlt boldog
alapja. Amikor a súly
visszadereng,
a héjban megpillantod
régi önmagad,
és csikorogni kezdenek
a ténybe vetett
érzések. Koponyádból,
mint az idő
tengelyén forgolódo
tojásból,
amely hajlamos a recs-
csenésre,
kikelnek és szerte folynak
újabb napjaim.
Így esik meg, hogy akaratom
ellenére felébredek –

a ház mellett levert fészek,
el kellett menned,
hogy újra szeresselek.

Bronzszínű foltok

Néhány órával korábban az is képtelenségnek tűnt, hogy egyszer csak felhív, és a segítségemet kéri bármiben, ehhez képest hirtelen ott álltam az egykori vasutas művelődési ház folyosóján kifeszített Goliath Strong feliratú molinó mögött, és egy gyanús tégelyből barnítókrémet kenegettem apám hátára. Legutóbb karácsony előtt beszéltünk egymással, és akkor is csak néhány lankadt udvariaskodásra futotta, ráadásul ennek is lassan fél éve már. Fogalmam sem volt, azóta mi lehet vele, hogyan telnek a napjai, és igazság szerint nem is nagyon érdekelt. Amikor az egyik könyvhalom tetejére kitett telefon rezegni kezdett, és megláttam a képernyőn a nevét, az is átfutott rajtam, hogy kinyomom. Éppen a könyvtár selejtlistáját ellenőriztem, és ha ez a munka nem untatott volna pokolian, biztosan nem veszem fel.

Az üzemi könyvtár őskori maradvány volt, egy régi világ mementója, féregjárat egy olyan múltba, amiről már azt sem tudjuk biztosan, hogy valóban létezett-e. Tulajdonképpen egy lerobbant, egérszaros koszfészek, ami eddig is egyegyedül a totális érdektelenségének köszönhette létét. Egyszerűen senkinek nem jutott eszébe hamarabb bezárni, mert senkinek nem jutott eszébe, hogy egyáltalán létezik. Nekem mégis menedék volt, búvóhely, és ezzel együtt valami képp börtön is. Igaz, szabad akaratomból dolgoztam itt, de hogy a szabad akarat, amire annyira szeretünk hivatkozni, mit is jelent pontosan, abban, egyre kevésbé voltam biztos az elmúlt időben. Mindenesetre amióta hazajöttem, itt dolgoztam a városi vízszolgáltató cég üzemi könyvtárában. Lényegében anyámtól örököltém az állást, mást nem is igen hagyott rám, már persze egyáltalán a létezésemet leszámítva. Egészen kicsi gyerekkoromtól fogva bejártam ide, pontosabban még mielőtt járnunk tudtam volna, már behoztak. Anyám azt mesélte, hogy egy mózeskosárban fektetett két összetolt székre, és úgy dolgozott mellettem. Erre természetesen nem emlékszem, de arra annál inkább, hogy valamivel később már a polcok között bújócskáztam egyedül. Végső soron magányosan is lehet bújócskázni, ha az ember nem akarja, hogy megtalálják. Elég elszánt voltam, alaposan kidolgoztam a titkos útvonalaimat, bizonyos polcok alján néhány könyvet félreállítva átjárókat készítettem, a piros, plüssszatú forgófoteleket úgy rendeztem el, hogy mögéjük, mint egy barlangba, észrevétlenül be tudjak húzódni. Különféle menekülőutakat hoztam létre arra az esetre, ha valami szörnyűség történne odabent, vagy mégis üldözne valaki. De se szörnyűség nem történt, se üldöző nem jelent meg a színen. Azt hiszem, bújócska nélkül se vette volna észre senki, hogy ott vagyok.

Miután hazajöttem, anyám időnként megkérdezte, hogy mihez akarok kezdeni, és mivel néhány hónap elteltével sem tudtam válaszolni a kérdésére, egyik délután megkért, hogy kísérjem be a könyvtárba. Nem sok kedvem volt hozzá,

de ahhoz még annál is kevesebb, hogy anyám egyre türelmetlenebb noszogatásait hallgassam, így végül is bekísértem. Út közben nem szóltunk egymáshoz, pedig eszembe jutott néhány dolog régről, amire rá akartam kérdezni, mégis inkább hallgattam. Úgyis hamarosan kiderül minden, gondoltam, de aztán nem derült ki semmi.

Mikulka egy gurulós kocsin gördített végig mellettem egy újabb adag könyvet. Kissé túlpakolta a járgányt, görnyedt háttal kellett nekifeszülnie, hogy mozgásban tartsa, közben a rossz lába meg-megcsúszott a kopott linóleumpadlón, és a házicipője idegesítő sikkantásokat hallatott. Az egyik lába rövidebb volt, mint a másik, nem sokkal, de épp annyival, hogy a járásában mindig legyen valami bizonytalanság, valami fenyegetés, hogy nem a következő lépésnél fog-e eldőlni épp. Persze sosem dőlt el végül. Amikor gyerek voltam, azt mondta, motorbaleset miatt lett ilyen, de azt hiszem, igazából már így született. Mikulkán és rajtam kívül nem volt senki az épületben, bár az üzemvezető ígérte, bejön majd megnézni, hogy haladunk, napok óta nem láttuk már.

Amikor apám megszólalt a telefonban, Mikulka épp két vaskos könyvet dobott a kocsira, a csattanásoktól nem hallottam, apám mit motyog. Az *Új Magyar Lexikon* két kötete volt az. Kétszer is vissza kellett kérdeznem, mire megértettem, mit akar. Pontosabban akkor sem értettem még, de legalább azt ki tudtam venni, hogy mit mond. Zavart volt, dadogott és olyan furán cuppogott, mintha egy hatalmas kockacukrot tartogatott volna a szájában. Képtelen vagyok felidézni, mikor kért utoljára segítséget tőlem, kért-e egyáltalán, nem mondhattam nemet.

Azt nem hinném, hogy anyám és Mikulka között valaha is történt volna bármi, de abban egészen biztos vagyok, hogy Mikulka mindig is szerelmes volt anyámba. Ő viszont, mármint anyám, eleinte házas volt, aztán meg rideg lett. Hány évig dolgoztak együtt? Utána sem bírok számolni. Mikulka valahogy mindig ott lebegett az életemben, akár egy árnyék, lidércet azért nem mondanék, egy sánta szellem azzal a hülye nyikorgó házicipőjével. Jól megöregedett mindenesetre, és egészen elcsöndesedett, habár soha nem volt szószátyár. Egyszer láttam lázadni, amikor szakállt növesztett, de az sem tartott sokáig. Fiatalabb koromban azt gondoltam róla, hogy olyan buzi, aki magának sem vallja be. Aztán rájöttem, hogy inkább csak nem volt szerencséje. Azt hiszem, hiányozni fog.

Amikor a szerencséről beszélünk, folyton olyan érzésem van, hogy valami helyett használjuk ezt a szót, mivel arra, amit igazából mondani szeretnénk, nincsenek megfelelő kifejezéseink. Mikulkának vajon mikor úszott el a szerencséje? Amikor csípőficammal született? Vagy amikor könyvtáros lett a vízszolgáltatónál? Esetleg, amikor anyámmal megismerkedett? Ha jól emlékszem, anyám azt mesélte egyszer, hogy nem sokkal, talán néhány hónappal, legfeljebb fél évvel Mikulka után került ide. Akkoriban volt egy afféle központi iránymutatás, hogy az állami vállalatok hozzanak létre üzemi könyvtárakat. Olvassanak a munkások, művelődjenek, az mindenkinek jó lesz, gondolták, de végül is nem vált be a dolog. Mikulka meg az anyám ellenben álláshoz jutott, és aztán úgy kaptak még éppen elviselhetően rossz fizetést egy életen át, hogy lényegében alig kellett valamit csinálniuk. Az mindenesetre pech lehetett Mikulka nézőpontjából, hogy anyám friss házasként lépett be a képbe. Tényleg nincs kizárva, hogy hiányozni fog az öreg, pedig ahányszor elcsoszog mellettem, mindig kiráz tőle a hideg.

Apám nem árulta el pontosan, mit akar, csak annyit mondott, hogy nagy segítség lenne, ha este egy órára ráérnék. Mikor visszakérdeztem, hogy mit kéne csinálnom, fejhangon kezdte magyarázni, hogy semmi komolyat, csak lesz egy rendezvény, és az előkészülethez kell neki valaki. Amikor ilyen hangon beszélt, mintha satuba szorítanák épp a hüvelykujját, tudni lehetett, hogy valami súlyosabbról van szó, de ráhagytam ezúttal is, mint olyan sokszor korábban. Úgysem lehetett volna kiszedni belőle ennél többet. Megbeszéltük, hogy a munkaidőm végére értem jön kocsival. Azon, mondjuk, meglepődött, hogy még mindig a könyvtárban vagyok, de nem tett rá külön megjegyzést, pedig nyugodtan tehetett volna. Már úgysem tudott megbántani semmivel.

Amióta hazajöttem, valahogy nem hatnak rám úgy a dolgok. Eleinte arra gondoltam, valami igazán megalázó munkát kellene vállalnom, nem is tudom, elmenni szemetesnek, biztonsági őrnek a Pennybe, vagy éjszakai portásnak a szakiskola kollégiumába. Egyszer végignéztem az ablakból, ahogy az önkormányzat közmunkásai levágják a fűvet a lakótelep házai között, egészen rákívtam, hogy én is ott toljam a robbanómotoros fűkaszt velük. Maradt némi féltett pénzem, ráértem kitalálni, mi legyen. Amikor aztán anyám bevitt magával a könyvtárba, világos lett, hogy ennél jobb nem lesz sehol. Mikulka akkor úgy bámult rám, azt hittem, mindjárt elsírja magát, és fel sem merült bennem, hogy esetleg örömeben. Anyám már nyugdíjas volt, de még szinte mindennap bejárt. Egyszer megsúgta, nem bízik benne, hogy Mikulka kézben tudja tartani a dolgokat. Bólogattam, pedig tudtam, hogy már nincs is mit kézben tartani.

Aki elvált gyerekként nő föl, az élete végéig elvált gyerek marad. Ezt nem én mondom, hanem egy cikk alatti kommentben olvastam pár éve, és azóta nem megy ki a fejből. Először teljesen felbasztam magam rajta, Ami nem is értette, mitől borultam ki, kénytelen voltam elmagyarázni neki részletesen. A magyarázattól viszont rögtön le is higgadtam, talán mert egy másik nyelven kellett mindent újragondolnom. Ami rendes neve Amelia volt, úgy kellett volna becézni, hogy *Émi*, de én inkább magyarosan mondogattam neki, Ami, Ami, egy darabig nagyon szerette. Ő nem elvált gyerek volt, hanem félárva, ráadásul felnőttként lett az, nem sokat értett az én frusztrációimból, és attól tartok, annál kevesebbet, minél többet magyaráztam neki. Egy idő után abba is hagytam, nem akartam az elkerülhetetlennél jobban összezavarni. Amíg volt ereje hozzá, nagyon szépen alakította a megértő partnert, nem hibáztatom érte, hogy később belefáradt.

Ma lehet, hogy beugrik Hajagos, szólalt meg mögöttem Mikulka. Nem vártam már, hogy bármit is mondani fog a munkaidő végéig, ráadásul könnyen lehet, hogy nem is volt igaz. Mégis mit akarhat? Beszélgetni szeretne? Zavartan húztam fel a vállam, *A magyar festészet mesterei* sorozatból tartottam egy stócnit a kezemben, Czigány Dezső volt legfelül, valahogy nem volt súlya a könyveknek, vagy legalábbis nem annyi, amennyinek lennie kellett volna ránézésre. Soha nem nyitották ki őket, lapjával emeltem be a halmot egy barna kartondobozba. Hogy hova kerülnek innen, nem tartozik rám. Hajagos mondott erről is valamit, de úgy pusmogott, hogy nem volt türelmem odafigyelni rá. Amióta elküldték Fehérvárit, a korábbi igazgatót, Hajagos lett a megbízott üzemvezető. Már az első naptól láttam rajta, hogy tudja, csak azért nevezték ki, hogy lebonyolítsa a felszámolást. Nem is válaszoltam semmit Mikulkának, nehogy félreértse.

Elképzelésem sincs, hogy anyám mit gondolt volna erről az egésze-ről, ha megéri. Nem tartom kizártnak, hogy igazából nem érdekelte volna. Talán mindig is sejtette, hogy felesleges ez az üzemi könyvtár, nem jár ide a kutya sem, mégis eltöltötte itt a fél életét, és végső soron engem is idehozott, miután hazajöttem. Ezzel akart volna megmenteni? És vajon sikerült neki? Elnézek az egykori folyóirat-olvasó felé, akkor veszem csak észre, hogy a hegesztett virágállványról eltűntek a cserepes növények. Legalább azokkal nem nekünk kell törődni. Miután váratlanul hazajöttem, anyám nem tudott jobbat kitalálni, és felhívta apámat, pedig évek óta nem beszéltek már egymással. Ezt persze csak később tudtam meg, apám mondta el anyám temetése után. Nem is az, hogy egy világ omlott volna össze benne, mert arra talán már jóval korábban sor került, hanem hogy megijedt, a nyakán maradok. Végül csak néhány napig szálltam meg nála, aztán kivettem egy garzonlakást a lakótelep másik végén. Nem én jártam a nyakára, hanem ő kezdett el hívogatni, naponta többször, általában a legrosszabb pillanatokban. Mindig ugyanazt kérdezte, meglehetősen kis átéléssel, mintha csupán valamiféle kötelességet teljesített volna, én meg mindig ugyanazt válaszoltam. Mindegy is, hogy mit. Így beszélgettünk akkoriban. Nem akarta felfogni, miről van szó, aztán mégis megérthetett valamit, hiszen miután beszervezett a könyvtárba, a telefonhívásai is abbamaradtak. Az új lakásom ablaka a telep melletti szikes rétre néz. Azt hiszem, e miatt a látvány miatt vettem ki végül is éppen ezt a garzont. Miután beköltöztem, esténként gyakran a párkányra könyököltem, és csak bámultam kifelé. Mára már leszoktam erről, és nem csak azért, mert még mindig nem értem, hogyan száradhatott ki ennyire minden odalent.

Hajagos végül tényleg felbukkant, de mintha lopakodott volna, én már tulajdonképpen csak akkor vettem észre, amikor Mikulkától búcsúzkodott. Néhány szót még az én irányomba is elpusmogott, de megint nem értettem jól. Ráadásul egy pillanatra azt hittem, valami ételmaradék ragadt a bajszára, és csak ahogy jobban megnéztem, akkor vettem észre, hogy ilyen idétlenül őszül a szája sarkánál. Ha holnap be tudnánk fejezni, az nagyon jó volna, dűnnyögte végül. Miután elment, Mikulka még hangosabb csattanásokkal dobálta a könyveket a gurulós kocsi tetejére. Odakint, azt hiszem, szép nyári este vette kezdetét, de mintha erre is tőlünk függetlenül került volna sor. Én épp az útikönyveket süllyesztettem bele a dobozsírba, egy pillanatra elbizonytalanodtam, hogy a londonit ne vigyem-e magammal, aztán végül is azt tettem legalulra.

Apám legalább nem játszotta meg magát, abszolút hidegen hagyta, hogy miért jöttem haza, és itthon mit fogok csinálni. Akkoriban vált el a második feleségétől, és akármiről beszéltünk, folyton oda lyukadt ki, milyen szerencse, hogy nem vállaltak gyereket. Igyekeztem nem magamra venni, vagy nem úgy. Az jutott eszembe valamiért, hogy Ami egyszer a fülembé suttozta, most már nem kell óvszert húznom, mert spirált tetetett be magának, de nem hittem neki.

Mikulka pontban hatkor megállt a kisterem közepén a gurulós kocsival, és úgy hagyta ott, hogy alig lehetett eljárni tőle. Ahogy kikerültem, fel is rúgtam egy halom évfolyamonként bekötött *Vízügyi Figyelőt*. Ezek közvetlenül a zúzdába mennek, gondoltam, eszembe se jutott lehajolni és felpakolni őket. Nem tudom, hogy a csípőficam tehetett-e erről is, de hiába indult Mikulka előttem, mégis nekem kellett várnom rá odakint. Úgy látszik, egész nap ezt a kinyúlt, csíkos

teniszpólót viselte a szürke köpeny alatt, amit a selejtezés kezdete óta hordott amolyan munkaruhaként. Nem emlékszem, hogy valaha is testesebb lett volna, úgyhogy valószínűleg szándékosan két-három mérettel nagyobbat vett, mint amelyet kellett volna. Ráadásul az évek alatt jól ki is nyúlt az anyag. Ez a nyúlás is különös dolog, egy ideig nem jelentkezik, majd egyszer csak megindul, deformál mindent, és aztán megint vége szakad. A ruhák sem nyúlnak a végtelenségig. Mikulka folyton ilyen deformált pólókban járt, de nem is indokolta semmi, hogy másképpen tegyen. Az üzemi könyvtár kulcstartóján a főbejárathoz tartozó kulcson kívül még vagy öt másik is függött egy nyomasztóan nagy karikára fűzve. Sosem kérdeztem anyámat, és aztán Mikulkát sem, hogy vajon miféle ajtókat nyithatnak azok. Alighanem csak megszokásból nem vették le őket a karikáról, de ennek végképp semmi jelentősége nem volt már. Miután végzett a zárral, és jól megrángatta az ajtót, hogy biztosan sikerült-e bereteszteni, Mikulka szíjogva nézett fel rám. Te nem jössz, vagy mi van, biccentett a buszmegálló felé. Eszembe jutott, hogy rávágom, ma kocsival visznek el, de mire megszólaltam volna, le is fékezett egy autó pár lépéssel mellettünk, és a lehúzott ablakon keresztül apám földikutya szemeit láttam felvillanni. Mikulka szó nélkül sarkon fordult, és olyan fegyelmezett lépésekkel távolodott csatos bőrszandáljában, hogy ha nem tudtam volna róla, talán fel sem tűnik, hogy sánta. Alighanem apámnak szólt az erőlködés, de ő mintha ügyet se vetett volna rá, maga elé pislogva törölgette a verejtéket összenőtt szemöldöke alól. Egy darabig még Mikulkát figyeltem, meddig bírja, meg kell hagyni, elég kitartó volt. Valóban lehet, hogy hiányozni fog egyszer még a csoszogása. Csak néhány lépéssel a sarok előtt billent meg ismét a járása, kedvem lett volna megtapsolni.

Na, hova megyünk, kérdeztem apámtól, ahogy becsúsztam mellé az anyósülésre. Nem válaszolt azonnal, és nem is indult el, egyre csak a homlokát dörzsölte, mintha egyenesen az agyát akarta volna masszírozni, csak épp a koponyája útban volt. Azt hittem, ez a könyvtár már rég megszűnt, morogta végül. Most szűnik meg éppen, feleltem tompán, éreztem, hogy időhúzásra játszik. Ahhoz képest, hogy apámat nem tartottam különösebben őszinte embernek, mindig meglepett, milyen sok barátja van. Lassan értettem meg, hogy ezek az emberek, akik folyton körülötte kavarogtak, nem valódi barátok voltak, csak nagyon ügyesen tudtak ők is és apám is úgy viselkedni, mintha azok lennének. Hibátlan beszélgetéseket folytattak úgy, hogy közben semmit nem mondtak egymásnak, pontosabban semmi érdemi közlésük nem volt. Panelekből állt a párbeszédük, de ezeket olyan profin variálták, hogy gyerekként nem is vettem észre, mennyire gépies az egész. *Small talk*, van rá ez a kifejezés, azaz magyarul nincs, pedig kéne, hogy legyen. Egész életeket beszéltek így végig ezek az emberek. Én mindig igyekeztem menekülni az efféle helyzetek elől, nem állítom, hogy átütő sikerrel. Elmondod, hogy mi ez az egész, néztem apámra, aki végre abbahagyta homloka gyurmázását, de ahelyett, hogy válaszolt volna, megköszönte a torkát, és beindította a kocsit.

Nagycsoportos voltam, mikor elköltözött tőlünk ahhoz a másik nőhöz, aki egyébként sosem lett a felesége, viszont akivel őt megcsalta, az lett végül a második felesége, de tőle is elvált már egy pokoli pereskedés végén, nagyjából akkor, amikor anyám beteg lett, azaz tulajdonképpen nem is túl régen. Hogy meny-

nyit örököltem apám hűtlenségi ösztönéből, nehéz lenne megmondani, valahogy mindig igyekeztem ellene dolgozni tudattalanul is, meg tudatosan is talán, de mindeközben mégis sokszor belém hasított, hogy az igény ott motoszkál az én zsigereimben is. Amit sem csaltam meg sosem, de meglehet, hogy túl büszke voltam erre az eredményre, és az ő nézőpontjából már nyilván önmagában ez a büszkeség is bántó lehetett.

Miközben a város utcáin haladtunk, apám jobb kezével a biztonsági öv kinyomógombját kocogtatta idegesen. Csak akkor derült ki, hogy végül is az egykori vasutas művelődési házba megyünk, amikor a kocsit lassítani kezdett a parkoló előtt, aztán egy határozott manőverrel behúzódtott egy üres helyre egy nyugtalanítóan ferde törzsű akácfa árnyékába. Láttam valami mozgolódást a bejáratnál, de fogalmam sem volt, hogy mi folyik odabent. Apám leállította az autót, és még mindig a kormányt markolászva hosszan, szótlánul elbámult a motorháztető fölött. Beesettnek láttam az arcát, mintha fogyott volna, nem is állt rosszul neki, adott valami szikár karaktert az ábrázatának, talán egy plusz árok is megjelent a szeme sarka és az állkapcsa átlójában, ami jól ellenpontosította a korral egyre karvalyszerűbbé váló csontos orrszerkezetét. Ide figyelj, szólalt meg kisvártatva, könnyen lehet, hogy nevetséges bohóckodásnak fogod tartani, szíved joga, számomra fontos dolog, hobbi egyfelől, másfelől meg több is annál. Itt elakadt egy pillanatra, kapucnis felsőjének cipzárján dörzsölgette a húzókat két ujja között. Miféle hobbi lesz ez, forgattam magamban a lehetőségeket. Csak nem főzőversenyre jöttünk, vagy pipaklubba? Mondjuk ahhoz minek kéne segítség neki? Körülbelül egy éve komolyabban belevágtam a testépítésbe, nyögte ki végre. Én persze nem tudtam megállni, rögtön kiszakadt belőlem egy gúnyos fújtatás. Nevezz csak, folytatta félrehúzott szájjal, nem kell egyetértened velem, csak annyit szeretnék kérni, hogy a ma esti versenyen segíts egy kicsit. Versenyen? Felvont szemöldökkel meredtem rá. Senior kategória, tette még hozzá, aztán kinyitotta a kocsit ajtaját.

A művelődési ház folyosóin már elég nagy volt a sürgölődés, a regisztrációs pult előtt kisebb sor alakult ki, a háttérben egy táplálékkiegészítőket forgalmazó cég standja körül is volt némi tömörülés, közben az öltözők felől előbukkant egy-egy kisgatyás izomkolosszus meg néhány szögletesre gyúrt bikinis nő is magas sarkúban tipegve. Apámat többen is ismerősként, de némi távolságtartással üdvözölték, engem meg rendre gyanakodva mértek végig. Mint kiderült, máris késésben voltunk, előbb a juniorok következtek, aztán rögtön a seniorok, és csak azután jöttek a hivatalos versenykategóriák, ahogy egy szervezőtől megtudtam. Amíg apám aláírta a szükséges papírokat, zsebre dugott kézzel oldalogtam oda a táplálékkiegészítő standhoz. Egy trikós alak egy nagyobb shakerből éppen kis kóstoló poharakba csurgatott valami zavaros lötytyöt, és közben a sárkánygyümölcs ízesítés előnyeiről beszélt. Nem sikerült végighallgatnom, apám egyszer csak megkocogtatta a vállamat, és megindult az öltöző felé. Valahol félúton járhattunk, amikor hirtelen megtorpant, és olyan előrefeszülő figyelemmel nézett a folyosó túlsó vége felé, akár egy vadászkutya. Többen is álltak ott, fogalmam sem volt, kit vizslat ennyire, de a következő pillanatban kivált a körből egy szőkére hidrogénezett harmincas nő, szorosan összefogott hajjal, tapadós sportruhában. Egyértelműen apámat vette célba, két ruganyos lépéssel előtte termett,

és a vállát simogatva suttogott valamit a fülébe. Amikor közelebb húzódtam, épp azt magyarázta, hogy nem kell izgulni, és valóban, apám szemöldöke alatt ismét gyülekezni kezdtek baljósan a cseppek. Egy pillanatig mintha ott se lettem volna, aztán a nő pillantott fel rám szigorúan. Talán azt hitte, csak valami perverz vagyok, aki ki akarja hallgatni őket, meglehet, tényleg annyira nem illetem oda, hogy ettől rögtön betolakodónak nézett ő is, mint mindenki. Ami igaz, az igaz, feltűrt ujjú, bő, kockás ingemben és farmer rövidgatyámban eléggé kilógtam a sorból. Ráadásul vézna is voltam, szinte hivalkodóan satnya a sok túlbujánzó korpusz között.

Ez itt a fiam, mondta apám, és mintha némi pironkodás is vegyült volna ebbe a bemutatásba. Érdekes volt ezzel szembesülni, mert közben én is kifejezetten szégyenkezve figyeltem apámat, ahogy elvegyült ebben a szürreális miliőben. De talán mégis az ő pironkodása volt a hitelesebb, hiszen itt tényleg én voltam az, akinek a megjelenése több szempontból is magyarázatra szorult. Ő pedig, köhintett egyet apám, miközben folytatta, Rita, a személyi edzőm. A nő kezét nyújtott, csontos szorítást éreztem a kézfejemben, de volt benne valami elbizonytalanító melegség is. Nem sokkal lehetett idősebb nálam, ha egyáltalán, hegyesre spirálozott szempillái alatt szinte bocsánatkérően kék tekintete úgy függött rajtam, hogy rögtön gyomortájon kezdtem érzékelni ennek a találkozásnak a jelentőségét. Hát persze, hasított belém, nyilván neki szól ez az egész, miatta van itt apám, és így én is. Csalódás volt erre gondolni, de közben valamiképp azonnal természetesebbé vált a helyzet mindenestől, a tér, az idő is, apám feszült ábrázata, hiszen mind ugyanarról az egyszerű dologról szólt, ugyanabba a pontba irányult, amit inkább nem is akartam magamban sem megnevezni.

Az öltözőbe be sem tudtam lépni, annyira megtelt a kis helyiség. Szülők, edzők, szeretők és egyéb kollegiális testek kókuszillatú kipárolgása lebegett ki odabentről, a folyosón is szinte fojtogatóan sűrű lett a levegő. Végül az előadótérből hangzott fel egy utolsó figyelmeztetés a junioroknak, amire többen is vadul elcsörtettek mellettem a backstage felé. Apám néhány pillanat múlva lépett a folyosóra, és szinte szabadkozva nézett rám. Egy fényes, tűzvörös alsónadrág volt rajta, meg egy Adidas strandpapucs, semmi más. Ráadásul az alsónadrágnak egészen meghökkentő fazonja volt, egyértelműen látszott, hogy nem úszógatya. Férfitangára emlékeztetett inkább, de mégsem vágott be egészen apám farpofái közé. Szóltanul emelte fel a kezét, és egy fémesen csillogó tégelyt nyújtott felém. Van egy barátom, mondta hunyorogva, aki segíteni szokott, de ma nem ért rá, megtennéd, hogy bekened a hátam? Tehát ebben kellett segítenem, gondoltam, és kezembe vettem a tégelyt. Ha az én közreműködésemre szorul, jutott eszembe, elég magányos lehet. Letekertem az edény kupakját, és belezagoltam a krémbe, volt valami gyanús az illatában, hajnali vasudvarok rozsdás derengése keveredett benne olcsó gyümölcsaromával. Quick Bronze, ez a felirat állt rajta, egy pillanatra kedvem támadt volna megkóstolni, de ettől a késztetéstől azonnal átjárt az émelygés. Hogy kell ezt csinálni, néztem tétován apámra. Csak vegyél egy diónyit a tenyeredbe, mondta, és dörzsöld át vele a bőröm. Undorral toltam bele az ujjaimat a takonyszerű anyagba, apám közben megadóan hátat fordított, és lecsüggesztette a fejét. Elkezdtem dörzsölni, kicsit remegett a kezem, a diónyinak szánt adag épp csak befedte a nyakszirtjétől

a lapockájáig tartó részt, még vagy négyszer bele kellett túrnom a tégelybe. Amikor végeztem, apám visszavette a krémet, és azokat a részeket, amiket maga is elért, határozott mozdulatokkal átkente. Ügyesebb volt, mint én, látszott, hogy nem először csinálja. Egészen sötét lett a tenyerem az anyagtól, szerettem volna letörölni, de nem volt kéznél se rongy, se zsebkendő. Amikor a lábszárával is végzett, felegyenesedett, úgy állt ott előttem az apám, mint egy sápadt képű bronzszobor. El kell ismernem, végül is elég jól nézett ki. Mellizmai kidomborodtak, a krém hatására a hasizmának is szabályos tónusa lett, a bicepszé úgy gömbölyödött, mintha agyagból gyúrták volna, és nyakszirtjein is meggyőző lankákba állt össze a hús. Természetellenesen barna teste felett ugyanakkor szinte riasztóan világított pergamenszerű arca. Korábban fel se tűnt ez a fakó arcszín, de mióta bekente magát, mint egy rosszul betekert égő, szinte pislákoltt a feje. Nem is tudtam eldönteni, hogy csak a bronzkrém miatt van ez a kontraszt, vagy tényleg kiment a vér az arcából. Már-már hullaszerűnek láttam a művház kíméletlen neonjai alatt. Jól vagy, kérdeztem. Csak a lámpaláz, lihegte nem túl magabiztosan. Mennem kell, tette hozzá végül, és ő is a backstage felé intett. Megvárlak, mondtam erre önkéntelenül, pedig valószínű, hogy már nem is volt rám szüksége. Mégis bólintott egyet, aztán a papucsban csattogva megindult a folyosót lezáró kordonok irányába.

Miközben a mosdóban próbáltam az olcsó folyékony szappannal lesikálni tenyeremről a bronzréteget, nem tudtam nem arra gondolni ismét, hogy anyám mit szólna ehhez a cirkuszhoz. Elégtételt nyilván nem jelenthet az ilyesmi semmiért, de legalább egy délutánját kacarászva tölthette volna el. Vagy ha itt lenne, csak legyintene erre is, hogy ugyan, hagyjam őt békén ezzel az egésszel? Akárhogy is, jobb, hogy ebből a komédiából ő már kimarad. Az élők valójában méltatlanok a holtak figyelmére, nem is értem, hogyan hihetnek egyesek a kísértetekben. Kinek lenne kedve ide visszajárni? Olyan gyorsan ment át rajta a rák, hogy mire felfogtam, búcsúzni kellene, máris el voltam késve.

A hátsó sorok egyikében találtam helyet magamnak, egyik oldalamon egy energiatalos dobozokkal hadonászó kamaszcsoport mocorgott, a másikon egy túltáplált falusi család ült tunyán belesüppedve a plüssülésekbe. Amíg apámat ke-negettem, lement a junior szekció, ha jól értettem, már csak az eredményhirdetésre vártak, de igazából nem is figyeltem oda. A telefonomat nyomogattam jobb híján, még délután töltöttem fel egy pár képből álló sorozatot a könyvtár lekopaszított polcairól az Instagramra. Nem is tudom, miért, talán a pókhálós ablakréseken beeső fény és a könyvek után a polcok porában maradt nyomok játékos váltakozása tetszett meg. Néhány kedvelés érkezett a fotókra, semmi különös, a virtuális térben kitaró egykori barátok, egy-egy régi kollégiumi cimborá, volt évfolyamtárs, néhány munkatárs a kinti életemből. Igazából nem is nézegettem volna végig a neveiket, ha nem untatott volna végtelenül a testépítőverseny közjátéka. Csak emiatt láthattam meg tehát, hogy Ami is odatett egy szívecskét a sorozatomhoz. Apróság volt persze, mégis meghökkentett, ilyesmit nem csinált, mióta hazajöttem, és ha nagy ritkán váltottunk is egy-egy levelet, karácsonykor vagy a születésnapján, mindig végtelenül udvariasan és fagyosan fogalmazott. A szívecske, habár nyilván nem nekem szólt, hanem a képnek, mégis más szint volt. Valami rég nem érzett izgatottság járt át, egy pillanatra mintha elsötétedett

volna a terem, és csak a telefonom képernyője ragyogott volna benne elpusztíthatatlanul. Kiszáradt a szám, köhíntetem néhányat, a combomat váratlan zsibbadás járta át, fészkelődni kezdtem, a megfelelő üléspozíciót kerestem, de nem létezett ilyen. A testes falusi apuka bosszankodva bámult egy darabig, de végül nem szólt rám. Persze könnyen lehet, hogy csak azért, mert elkezdték bemondani a senior versenyzők neveit. Én még mindig Ami szívecskéjével voltam elfoglalva. Megengedhetem-e magamnak, hogy ebből akármilyen elrugaszkodott következtetést vonjak le? Végül is úgysem kérheti rajtam számon senki, nincs kinek magyarázkodnom.

Mielőtt visszajöttem, Ami mindenféle módon igyekezett meggyőzni, hogy maradnom kellene. Azt nem mondta, hogy vele vagy miatta, hiszen eltökélt volt, hogy nekünk most szünetet kell tartanunk, külön kell költöznünk, de attól még is megrémült, hogy egyik pillanatról a másikra egy fél kontinensnyi távolságba kerülhetünk. Nem értette, mi történik velem, folyton azt szerette volna kideríteni, mi az, amit akarok, holott arra kellett volna rájönnie, mi az, amit nem. Ha anyám betegségét hozom fel magyarázatként, nyilván mindennek más súlya lett volna, csak hát anyám akkor még nem is volt beteg. Micsoda pech.

A műsorvezető éppen apám nevét kiabálta bele a mikrofonba, erre már nyilván én is felkaptam a fejem. Három versenyző lépett a színpadra, mindhármuk teste bronzbarnára volt mázolja, ősz hajzatukkal pedig mind eléggé riasztóan mutattak a vakító reflektorfényben. Apám feje még ebben a mezőnyben is kiugróan sápadtnak látszott, és nem csupán azért, mert ő volt a legöregebb köztük. Valamifajta előre egyeztetett koreográfia szerint forgolódtak a zsűri és a közönség előtt. Hol oldalt álltak, és a bicepszüket feszegették, hol szemből düllesztették ki a mellkasukat, majd kissé előregörnyedve villogtatták kockás hasfalukat. *Six pack*, jutott eszembe, néha már egészen el tudtam vonatkoztatni attól, hogy az a kigatyás alak, akit figyelek, egyébként a saját apám. A legkínosabb talán a hátizmok bemutatása volt, ahogy lapockáikat rángatva próbálták minél terebélyesebbre széthúzni a megfelelő hússzakaszokat, fokhagymányi seggük úgy szorult össze, mintha épp egy vulkáni méretű hasmenés kitorését akarnák megakadályozni. Furcsa módon, ha a fejüket nem néztem, az volt az érzésem, hogy ezek az aszott kis bácsipopsik árulják el a leginkább, hogy itt bizony már nem fiatal titánok mérkőznek egymással. A farpofák közti vágatra rásimuló kigatyák nem rejthették el a bronzréteg ellenére sem a bőr petyhüdtségét, a rostok egyre esetlegesebb szerkezetét, a test zsugorodását, a némán zúgó idő erőzióját. A közönségnek mindezzel együtt tetszett a látvány, bár a kamaszcsoport mellett többször gúnyosan összesűgött, a falusi család a másik oldalon a publikum nagyobb részéhez hasonlóan rendületlenül tapsolt és óbégatott.

Még a lábizmok voltak hátra, ebben a szegmensben apám biztosan nem tartozott a legjobbak közé, de ahogy tudta, felvette ő is a pózokat. Aztán, amikor egyszerre abbahagyták a feszegetést, és valamiféle pihenő pozícióba rendeződtek át, láttam, hogy apám megbillen egy kissé. Hirtelen olyan ferdén kezdett állni, ahogy Mikulka szokott a könyvtárban, ha valamin nagyon elgondolkodik. Csakhogy Mikulka egy ponton túl sosem dőlt tovább, apám viszont úgy vágódott el, mint egy odvas fa a viharban. Mintha lassított felvétel lett volna, szinte ünnepélyesnek hatott az összeomlása. A közönség rémulten felhördült, valaki

orvosért kiáltott, az egyik zsúritag felkapott egy ásványvizet az asztalról, és felugrott a színpadra. Rita, apám személyi edzője is kétségbeesetten guggolt le mellé, és csontos kézfejjével, amit nem is olyan rég még nekem is szerencsém volt megszorítani, most hevesen legyezgetve próbálta apámat mielőbb friss oxigénhez juttatni. Fölálltam én is bizonytalanul, odamenjek-e vagy ne, aligha férnék már fel a színpadra, gondoltam, olyan sokan sürgölődtek ott a még mindig mozdulatlan barna test körül. A versenyorvos mindenkit hátrébb parancsolt, és egy zseblámpával világított bele apám szemébe. Az jutott eszembe, hogy inkább hátulról közelítem meg a helyszínt, kivágtattam a folyosóra, és a kordonoknál álló biztonsági őrhöz futottam. Meglepetésemre nem kellett sokat győzködnöm, hamar átengedett, és kisvártatva már a színpad mögött találtam magam. Mire felfedeztem a rivaldához vezető csapást a függönyök, díszletállványok és egyéb kellékek között, apám két öltönyös szervező vállára támaszkodva, az orvos kíséretében vánszorgott szembe velem. Még alig volt magánál, észre se vett, vagy talán nem ismert fel, nem tudom, felém nézett, de nem reagált semmit.

Egy edzőtermi polifoamra fektették le, és ugyan nem hallottam, hogy mit beszél, de annyit láttam, hogy legalább már az orvos kérdéseire képes válaszolni. Rita közben hisztérikusan ráborult az egyik öltönyös kolosszus vállára, és azt hajtogatta: most mi lesz, úristen, hogy történhetett ez? Amennyire a színpad felől beszivárgó hangokból ki tudtam venni, a műsorvezető épp nyugalomra intett mindenkit, és azt ismételte, nincs komoly baj, aztán valami idélen viccel próbálta tompítani a helyzet élet. Végül zenét kapcsoltak be, és a reflektorok is sorban kihunytak. Fogalmam sincs, mennyi idő telhetett el, de apám egyszer csak felkönyökölt, és kitisztult tekintettel, bocsánatkérően pillantott fel a körülötte állókra. Az orvos türelmetlenül forgolódni kezdett, aztán rekedt hangon azt kérdezte, itt van-e valahol az úr fia. Odaléptem hozzá, ő meg a karomnál fogva félrevont kissé. Rita térdre ereszkedve ölelgette apámat, még mindig rémülten zihált, azt hiszem, kissé túl is játszott a aggódó edző szerepét. Ha egyáltalán ebben a szerepben volt épp, és nem valami jóval bensőségebb viszonyhoz igazította inkább a gesztusait. Nehezen tudtam levenni a tekintetem róluk, de az orvos duruzsolása végül is elterelte a figyelmem. Szerencsére nincs nagyobb baj, mondta, az apja kicsit túlzásba vitte a fogyasztást a verseny előtt, ilyen korban már nagy megerőltetést jelent a szervezetnek, ha nem eszik, nem iszik hosszabb ideig. Azt javaslom, adjon neki valami cukros üdítőt, aztán egy könnyű, de tartalmas vacsorát is elfogyaszthat. Haza tudja vinni? Meglepett a kérdése, de végül is miért ne, bólintottam.

Miközben egy vastag fürdőköpenybe csavarva kitámogattam a kocsihoz, az járt a fejemben, vajon miért nem az edzője jött vele. Mintha megérezte volna, erőtlenségem motyogta, kösz, hogy segítesz, Rita is elvitt volna, de így nem kell kihagynia a többi tanítványát. Hümmögtem valamit, aztán segítettem neki beülni az autóba, végül a kezébe nyomtam a kólát, amit a büféből hozott nekünk valaki, ahogy az orvos javasolta. Már majdnem beszálltam én is, amikor eszembe jutott, hogy a többi cucca bent maradt az öltözőben. Gyorsan kikérdeztem, hová akasztotta a ruháit, merre találok a sporttáskáját, aztán visszafutottam az épületbe. A verseny a legizgalmasabb résznél tarthatott, legalábbis jóval nagyobb volt a hangzavar, mint korábban. Kurjantások, füttyök, keményen csatto-

gó tapshullámok töltötték meg a szebb időkét is látott folyosókat. Apám ruhái valóban ott lógtak, ahol mondta, gyorsan belegyűrtem őket a cipőjével együtt a sporttáskába, és indultam is a kijárat felé. A színházterem ajtajában egy pillanatra még észrevettem Ritát, felszabadultan, hangosan kacagva magyarázott valamit egy tagbaszakadt szépfiúnak.

Kínos csönd ült az autóban egész hazaúton, egy darabig abban sem voltam biztos, ébren van-e egyáltalán apám, de amikor bekanyarodtam a háza előtti kocsibeállóra, az utcalámpák besűrűdő fényében láttam, hogy nyirkos tekintettel pislog maga elé. Kinyitottam neki a kocsi ajtaját, aztán a kezemet nyújtva segítettem kievickélni az ülésből. Mielőtt becsaptam volna az ajtót, valami szokatlan csillogáson akadt meg a szemem. Bronzszínű foltok csúfították el a drága bőrhuzatot, odanyúltam, hátha le tudom törölni őket, de makacsabbak voltak, mint hittem. Végül a bejárati ajtóig vittem utána a sporttáskát. Innen boldogulok már, köszönöm, szólalt meg, de nem nézett rám. Biztos vagy benne, kérdeztem. Persze, felelte, aztán megveregette a vállamat, többször kéne találkozunk, tette hozzá mosolyogva. Hát, hívj fel valamikor, vágtam rá, itt vagyok a közelben, tudod. Persze-persze, motyogta, feltétlenül keresni foglak, de te is hívhatsz, amikor csak akarsz. Úgy lesz, mondtam, aztán még megvártam, hogy belépjen az előszobába, és becsukja maga mögött az ajtót. Amikor hátat fordítottam, és elindultam, amerre a buszmegállót sejtettem, már biztos voltam benne, hogy megint jó ideig nem látjuk majd egymást.

A prikulics

Karácsony másnapján érkeztem meg a faluba. Nyirkos, szélcsendes délután volt, valamelyik szomszédban gumit égettek, a ragacsos füst betérítette az égboltot. Apám hosszú háza, amely mellett egy keskeny, kacatokkal telezsúfolt udvar húzódott, sokkal elhanyagoltabbnak tűnt, mint egy évvel korábban. Az oldalsó bejáratához fémrácsokat szereltetett fel, ezért inkább hátraballagtam a hátsó bejáratához, elhaladva az ócskasághalom mellett, amelynek mélyén girhes macskák és megtermett, agresszív patkányok vadásztak egymásra.

Hátul is rács fogadott. Benyúltam, és bekopogtam az üvegen. Pár pillanat múlva apám elhúzta a függönyt, és rám villant rémült tekintete. Amikor megismert, mintha mosolyt próbált volna erőltetni az arcára, de inkább vicsorba torzultak a vonásai.

Amikor levettem a kabátomat, vetett egy idegenkedő pillantást az övemem lógó pisztolytáskára, de aztán elkapta a tekintetét.

Odabent a jól ismert szűrős faggyúszag fogadott. Idén is a régi, félholt kaktuszát díszítette fel. Egy kelletlen csókot leheltem az arcára, és átadtam a sután becsomagolt ajándékomat. Olyasmit hoztam a kikötővárosból, amihez itt senki nem juthatott hozzá: kolbászt, téliszalámit, füstölt sajtot, tokajit és Merci csokit.

Letette a csomagot a kaktusz alá, és úgy csinált, mint akit különösebben nem érdekel a dolog, pedig látszott a mozdulatain, mennyire felvillanyozták a rég nem érzett illatok.

Majd később sort kerítünk rá, mondta, és a saját ihatatlan borával kínált. Elfogadtam egy pohárával, ez a szertartás része volt.

Kérdeztem, nem ázott-e be a ház, mint decemberben általában. Az elmúlt években olyan mocskos, sűrű eső csapott le egymást követő hullámokban a partvidékre ezekben a hetekben, hogy sok régebbi falusi ház megadta magát. Apám háza is megrottyant a nagy téli esőzésekben. Gyerekkoromban ilyenkor a hó rogyasztotta meg a tetőt, és a kertben a fagyos szombat reggeleken lelkesen cite-ráztam a jégcsapokon. Amikor ezt apámnak megemlítettem, ingerülten legyintett, mintha a gyerekkoromat csak kitaláltam volna. Az a rossz érzés motoszkált bennem, mintha igazza lenne.

Idén a falut megkímélték a pusztító esők, amit én is tudtam, de ez a kérdés a szertartás része volt. A fáskamrában valamit kellene csinálni az iszappal, mondta apám, mert attól tartok, beleköltöznek a víziborjúk.

Bólintottam. Később kilapátolom, válaszoltam. Szigorúan csóválta a fejét, ma nem, ma ünnepnap van.

Nem firtattam, hogy a víziborjúk is ünneplik-e szerinte a karácsonyt. Néhány éve találta ki, hogy be fognak költözni a fáskamrába, ahol meglazult és eliszaposodott a talaj. Ha pedig az ikráikat megeszik a macskák, behozhatják a házba magu-

kat a víziborjúkat. Ha egy ilyen macska megkarmol valakit, abba beleköltözhet a víziborjú, és belülről megzabálja a szerveit. Amikor mindent felfalt, odabentről felhasítja az áldozata hasát, és továbbáll más gazdatestet keresni.

Egyszer mutatott róla egy rajzot is, amit az egyik pajtása, Bütyök rajzolt. Olyan volt, mint egy tarajos göte, csak épp hosszú cápafogakkal. Elismerően bólogattam, hogy Bütyök milyen tehetséges, igazi művésznő van. Apámnak tetszett, hogy elismerem a barátja kreativitását.

A mobilját nyomogatta és simogatta, ami újdonság volt. Már régóta megvolt neki ez az ócska kis telefon, de nem szokta használni, mindig elhagyta valahol, soha nem vette fel, amikor hívtam. Nagy nehezen kibökte, hogy Bütyök internetet telepített a faluban. Vagy valami hasonlót. Tudják használni a vaccapot. Azon küldözgetnek egymásnak mindenfélét. Mutatta is, hogy ez itt a Bütyök új moppedje. Egy ütött-kopott robogó volt, ami akár apám szemétdombján is heverhetett volna. Nem rossz, vágtam rá, és kortyintottam egy aprót a borból.

Annyit bújta a mobilt, hogy a halsütéssel is elkésett. Ekkor tűnt csak fel, hogy a hűtőt leláncolta. Egy vastag láncot tekert körbe az ócska szerkezeten. Amikor rákérdeztem, először csak megvonta a vállát, mintha úgysem tudná ezt nekem elmagyarázni. Aztán mégis kibökte.

A prikulicsok tejet és tojást esznek. Ezt nem tudják kinyitni.

Nem tudtam, hogy vannak errefelé prikulicsok, jegyeztem meg semleges hangon.

Idegesen horkantott egyet. Még hogy nem tudtam, morogta.

Fél hét elmúlt, amikor a sercegő olajba belerakta a halszeleteket. A halat is Bütyök szerezte, nem lehetett tudni, honnan, de garantáltan tiszta forrásból. Apám süteménnyel is készült, az apróra vágott szeletek elmorzsolódtak a kezében, mire a számba raktam volna őket.

A hálnak nem volt íze, amit meglepéssel nyugtáztam. Talán idén is túlélhetem a karácsonyt, ha Bütyök műhúst adott el hálnak álcázva. Csak azért imádkoztam, hogy tényleg ne a Nagymocsárból vagy a Taknyosból kifogott apróponty legyen, de annak éreztem volna az iszapszagát.

Amikor leszedte az asztalt, apám egyszer csak izgatottan kapta fel a mobilját. Másodpercekig nézte a kijelzőjét kigúvadt szemekkel, majd olyan határozottan szólott, hogy alig ismertem rá.

Fogtak egyet, mondta. Induljunk.

A füst eloszlott odakint, de mindent beborítottak a pernye nyers darabkái. Tele lett velük az arcom, a szám, a nyakam. Apám gyors léptekkel szelte át az udvart, és türelmetlenül toporzékolva várt meg a kapuban. Mielőtt kiléptem, nagy robajjal szétesett egy fémkupac az udvar végében, és éles visítás hallatszott. Gyorsan behúztam magam mögött a kaput, és kissé összereztem a csatánásától.

Apám megiramodott, nem volt könnyű vele lépést tartanom. Már sejtettem, hogy a Nagyfaszú nevű barátjához tartunk. A falu szélén lakott egy kis kockaházban, amelyet elvadult akácok vett körül. A csupasz gallyak úgy nyújtóztak felénk, mint megannyi segélykérő kéz. Apám benyitott a kapun, és láttuk, hogy a ház mellett, a bejárat előtt már többen várakoznak.

Ott volt természetesen Bütyök, egy nagydarab, túlmozgásos, kortalan fickó, aki mindenkinek mindent elintézett, mindenkinél mindent jobban tudott, csak ő

maga úszott épp mindig adósságban, és küszködött mindenféle rejtélyes nyavalyákkal, amelyekről napokig képes volt értekezni. Apám túl sok időt töltött vele, az én véleményem a Bütyökével szemben már egyáltalán nem érdekelt.

Itt van bent, gyertek, itt van, üdvözölte messziről apámat, rólam tudomást sem véve, csak egy gyanakvó pillantást vetett rám, mint aki megzavarhatja az ő ragyogását.

Ott volt Feketezsaru, akit a helyi hivatal valamiféle polgárőrként alkalmazott, de soha nem vette túl komolyan a munkáját. A falu névleg a Főparancsnokság felügyelete alatt állt, de a kikötőváros nem fordított különösebb erőfeszítéseket az itteni rend fenntartására. Kötöttek egy megállapodást a hivatallal, hogy megfizetnek nekik egy helyi embert, és ezzel letudták a dolgot. Ő volt Feketezsaru. Komolykodó képpel ácsorgott az ajtó előtt, és ő is rosszálló pillantásokkal fogadott.

A többieket nem ismertem, mind morgolódo helybeli öregek voltak, és láttam a szűnyoghálós ajtón keresztül, hogy odabent még többen vannak.

Bementünk a konyhába, és amikor levettem a kabátomat, ugyanolyan idegenkedő tekintetek vetültek az oldalamon lógó pisztolytáskára, mint amilyenben apám is részesített az érkezésemkor.

Felbukkant Nagyfaszú, akinek a neve hallatán nem egy ilyen töpörödött, görnyedt vénember jutott volna elsőre az ember eszébe. Dadogva beszélt, vagy inkább csak mutogatott, és egy feslett szélű, barna foltos textilzsebkendővel egyfolytában a homlokát törölgette.

Kiderült, hogy a prikulicsot a kamrába zárták. Nagyfaszú kora délután épp ment hátra a tyúkokhoz – a kis házikó mellett néhány félig összeroskadt melléképület tanúskodott róla, hogy valaha több állatot is tarthatott –, amikor a ház háta mögül rátámadt a vadállat. Szerencséjére épp kéznél volt egy lapát, nekítámasztva a ház oldalának, és olyan pontosan sikerült lesújtania a prikulics fejére, hogy az megszédült, tántorogni kezdett, ő pedig megragadta a bundáját a marjánál, és minden erejét összeszedve bevonszolta őt a házba. Egyenesen a kamrába tuszkolta a dögöt, és gyorsan a kamraajtó elé húzta a kredencet. Aztán kimerültségében összeesett, és a fia, Iván talált rá, aki csak véletlenül nézett be hozzá délután. Úgy kaparta össze a konyhapadlóról az öreget. Csak akkor vették észre, hogy a prikulics megmarta a vádliján. Ellátták a sebet, de Nagyfaszú lábán jól látszottak a harapásnyomok. Már tekerte volna le a hevenyészett kötést, hogy apámnak is megmutassa, de apám tiltakozott, hogy nem kell, így is hisz neki.

Amikor bezárták, a prikulics szűkölt, kaparta az ajtót, de később lecsillapodott. Most pedig azon ment a tanakodás, mihez kezdjenek vele.

Bütyöknek meggyőződése volt, hogy ez a prikulicsoknak egy új alfaja, amely nappal is kutya formájában bukkan fel. Rendesen éjjel kellene kutyává változniuk, de az, hogy már nappal is kutya képében jelennek meg, olyan változás, amire a faluban nem voltak felkészülve.

Feketezsaru azt ismételtette, egyértelmű, hogy ez egy minden eddiginél veszélyesebb prikulics, mert fényes nappal eddig még nem támadtak emberre. Sőt, arra sem volt példa, hogy éjszaka megharapjanak valakit, ő ilyesmire nem emlékszik.

Ekkor toppant be Iván, akiben egykori osztálytársamat ismertem fel. Homályosan emlékeztem már csak a falubeliekre, és most raktam össze, hogy Nagyfaszú fia velem egyidős, és itt maradt a faluban.

Aprócska gyerek volt, mint most az apja, időközben viszont óriási termetűre nőtt. Pontosabban puffadt, mert mindene inkább puffadt volt, és óhatatlanul az jutott eszembe, ha egy gombostűvel megszúrnák, leeresztene, mint egy lufi.

Vidáman lépett hozzám, csak akkor húlt le kicsit, amikor megpillantotta a pisztolytáskámat.

Jöttél megnézni a prikulicsot, kérdezte nagy hangon, kis nyálpacákat küldve az arcomba.

Épp erre jártam, mondtam, de láttam rajta, hogy nem nagyon érdekli a válaszom.

Bizony, elszaporodtak. Idén ősszel volt olyan, hogy minden este láttam egyet az erdő szélén. Akármilyen formában jelennek meg, felismerem őket. A mozgásukból rá lehet jönni, érted, ahogy sunnyognak, meg a szemük villanásából, az is olyan sunyi, büdösül alattomosak, én mondom.

Értem, válaszoltam halkán. Nem tetszett neki ez a válasz, féloldalasan pillantott rám, mint aki kérdést várna. Még odaát vagy, kérdezte végül, a kérdést leginkább a pisztolytáskám felé intézve.

A Főparancsnokságnál, bólintottam. Vizsgálótiszt vagyok. Már nyolcadik éve.

Hallottam a légpárnásról. Eltűnés, rejtélyes körülmények között, talán a hajóházból is benne volt valaki. Azt is te vizsgáltad?

Nem beszélhetek ilyesmiről, mondtam. Annyi biztos, hogy prikulicsok után még nem nyomoztam.

Ez komoly dolog, ide komoly szakértelem kell, mondta felszegett fejjel. Úgy tudom, a kikötővárosig nem merészkednek el. Ott vannak másféle veszélyes fajták.

Láttad már, kérdeztem, és megpróbáltam bizalmasabb hangot megütni. Amikor átváltozik. Láttad?

Kihúzta magát, és hatásszünetet tartott. Borzalmas látvány, elhiheted nekem. Megtépázza az ember lelkét. Annál már csak az rosszabb, ha egyenesen megtámad. Mint most az apámat. Nézz rá. Megviselte az öreget. Bütyök segített neki valami főzetekkel. Az öreg attól tart, most ő is átváltozhat. Hogy belőle is prikulics lesz.

És van mitől tartania?

Iván végigmért, mintha valami megbotránkoztatót kérdeztem volna. Nem lesz akárből prikulics. Az aljából lesz. Azokból, akik nem tartoznak közénk.

Sietve bólogattam.

Nem tudjuk, ki hozta ránk őket, folytatta némileg megenyhülve Iván. Nem éltek erre mindig prikulicsok. Amikor a Nagymocsár elérte a falut, akkor kezdett valami megváltozni. A kutyák, a kutyák változtak meg elsőként. Elmenekültek az udvarokból, nem lehetett őket visszatartani. Amelyiket nem engedték, az koplalni kezdett, sorra veszték éhen az ebek. Volt, amelyiknek minden szőre kihullott, volt, amelyik csak úgy magától rángatózni kezdett, amíg meg nem fulladt. Nem tudom, előfordult-e ilyen máshol is a Nagymocsár mentén, de nálunk ez volt.

Igen, a nagy kutyavészre én is emlékszem.

Akkor te már nem voltál itt. De tudom, hogy jársz az apádhoz. Neki is volt egy kis dögje, amelyik elpusztult. Sajnáltuk őket. Amikor az első prikulics felbukkant, azt hittük, visszatérnek a kutyák. Megörültünk. Csakhogy kiderült, hogy ezek nem kutyák, ezek egyenesen a pokolból jönnek.

Ahogy kimondta ezeket a szavakat, irtózatossá robaj rázta meg a kis házat. Az elrekesztett ajtó felől érkezett a hang, amire mindannyian összerzeztünk. A pár másodperces riadt némaság után a férfiak felbolydultak, odarohantak a kredenchez, hogy minél jobban rányomják az ajtóra. Ki akar törni! Menekülne a rohadék! Nyomjad, ne engedjed!

Odabentről nem jött több hang. A házban alig maradt levegő, kimentem az ajtó elé, ahol az érkezésünkkel levegőzték a férfiak. Ott ütköztem bele Grétába.

Grétára úgy emlékeztem valamelyik alsóbb osztályból, mint egy hörcsögképű, aprócska, morgós kislányra, aki mindenre csak prüszkölt. Az arca most is megmaradt kicsit hörcsögösnek, de egyébiránt nem emlékeztetett a suta kis méregzsákra. Egy magas, izmos szőke nő állt előttem, lila, testhezálló bőrdzsekiben, a nyakán kilátszott a tetoválásának egy darabkája, mintha egy kinyúló kéz lett volna.

Hirtelen nem tudtam megszólalni, pedig láthatta rajtam, hogy megismertem. Hát te mi az ördögöt keresel itt, kérdezte.

Valami olyasmit, erőltettem egy mosolyt az arcomra. Prikulicsnézőbe jöttem. És te mit keresel itt?

Az apámhoz jöttem. Az apámat harapta meg ez az állítólagos bestia.

Hát persze, döbbsentem rá. Nagyfaszúnak nem ez a szerencsétlen Iván az egyetlen gyereke. Gréta Iván húga, akármilyen nehéz volt is ezt ebben a pillanatban elhinni.

Állítólagos, vontam fel a szemöldököm. Gréta nem folytathatta, mert odabent nagy zűrzavar támadt, alighanem megint ki akart törni a szörnyeteg a kamrából. Amire beértünk, a helyzet némileg csillapodott, csak azt lehetett hallani, hogy a férfiak arról tanakodnak, nem lenne-e itt az ideje megnyúzni a sátánfajzatot.

Gréta félrevonta az apját, de közben fél szemmel felém sandítgatott. Hevesen magyarázott valamit Nagyfaszúnak, közben a kamraajtó felé mutogatva. A nagy zsvivajban nem értettem, mit mond, csak azt láttam, hogy az öreg a vállát vonogatta és elég kellemetlenül érzi magát. Felhúzta a nadrágja szárát, a sebeit akarta megmutatni Grétának, a jól kivethető fognyomokat, nyúlt volna, hogy letekerje a hanyag kötést, de Grétát ez nem érdekelte. Addig vonogatta a vállát az öreg, míg sikerült Grétát alaposan felhúznia, vörös fejével rohogott át a helyiségen, de amikor mellém ért, megtorpant. Az övem felé pillantott, de korántsem azzal az idegenkedő tekintettel, mint a férfiak, hanem élénk érdeklődéssel. Egy diszkrét mozdulattal széthúzta a dzsekijét, és egy laposüveget villantott fel a belső zsebéből.

Gyere, igyunk egyet a nagy ijedségre.

A hátsó verandára vezetett, amely meglepően jó állapotban volt a házikó többi részéhez képest. Egy kis szobán keresztül lehetett megközelíteni odabentről, de mi kívülről mentünk, és átmásztunk a rozoga fakorláton. Az akácokra nyílt kilátás a verandáról, és még egy kis kanális is csobogott alattunk, mintha egy kedves kis patak csörgedezne a fák között, pedig talán csak a szennyvizet vezet-te így el a ház gazdája.

Gréta gyorsan elmesélte, hogy egy ideje ismét a faluban lakik. Fiatalon elment a szitibe, és építésznek tanult, néhány éve pedig a kikötővárosban helyezkedett el, de a Főparancsnokság megszüntette a céget, ahol dolgozott. Akkor úgy döntött, hazajön, mert amúgy is megcsömörlött a várostól, a bűztől, a zajtól, a

hatóságok szüntelen figyelmétől. Persze itt sem jobb semmivel sem, mondta, és mielőtt meghúzta volna az üveget, jó alaposan végigmért, tetőtől talpig.

Én most nem a hatóságokat képviselem, mondtam.

Na persze. Átnyújtotta az üveget, finomabb mozdulattal, mint a szavai alapján várható lett volna.

Az én történetemre nem volt különösebben kíváncsi. Azért elmondtam, hogy néha nekem is hiányzik a falu, a maga egyszerű szabályaival. A Főparancsnok-ságnál sok minden túlszabályozott, tettem hozzá, de mindjárt éreztem, ez milyen sután hangzik.

Gondolom, alaposan teletömték már a fejedet ezzel a prikulicshistóriával, mondta.

A bátyád mesélt pár dolgot. Amikor legutóbb itt jártam, még nem kerítette őket így a hatalmába ez a téma.

Ivánnak egy szavát se hidd el, mondta Gréta. Persze nincs is sok értelme annak, amiket összehord.

Húztam egy rövidet az üvegből, és visszaadtam neki. A kutyák eltűnéséről beszélgettünk. Úgy rémlik, annak van valóságalapja.

Csak nem úgy, ahogy ő meséli. A kutyák tényleg alaposan megjárták, de nem holmi prikulicsok miatt. Egy félkegyelmű módszeresen mérgezte a falubeli kutyákat hónapokon keresztül. Azok, akik megúszták, megérezhették valahonnan, hogy veszélyben vannak, ezért elszöktek. A kutyák kiszagolják az ilyesmit. Sokan közülük inkább beleölték magukat a Nagymocsárba. Nem hiszem, hogy ismerhették azt a félkegyelműt, a kikötővárosból menekült ide, mert ott is csúnya balhékba keveredett. Aztán egy nap vérbe fagyva találták meg a határban. Igazából akkor kezdtek először suttogni a prikulicsokról, de ezt a részét hangosan nem szokták emlegetni.

Azt mondták, nem szoktak emberre támadni. Feketezsaru mondta, hogy nem emlékszik ilyesmire.

Összevissza beszélnek, vont vállat Gréta, és kortyolt egyet. Ne csodálkozz, ha legközelebb azt fogod hallani, a fél falut felfalták már.

Mégis, mi az ott bent a kamrában?

Gréta megkomolyodva nyújtotta át az üveget. Tudod, mindig voltak prikulicsok, csak nem mindig így hívták őket. Itt éltek velünk. Szabad szemmel sokszor meg sem lehetett őket különböztetni azoktól, akik most meg akarják lincselni ezt az állítólagos alakváltót. Valamiben különböztek, de akik veszélyesnek kiáltották ki őket, néha azok sem tudták megmondani, miben. Az is lehet, hogy semmiben, nem tudom. Tudod, mielőtt kihirdették a rendkívüli állapotot, mielőtt a Főparancsnokság rátette volna a kezét erre a helyre is, senkit nem zavartak. Sőt, én emlékszem azokra az időkre, amikor nem volt menő bántani őket. Amikor még az apámnak sem jutott volna eszébe, talán még a félnótás Ivánnak sem. Észre sem vették őket. Na jó, lehet, hogy cikizték őket a suliban, talán kaptak ártatlan veréseket, nem tudom, ezek az idéetlen férfijátszmák rajtam kívül zajlottak. De úgy gondolom, volt egy idő, amikor nem volt különösebb félnivalójuk.

A prikulicsoknak?

Nevezzük őket így. A prikulicsoknak. Aztán valami megváltozott. Minden megváltozott. Hatalmasra duzzadt a Nagymocsár, és az emberek fejében zizegni kezdett valami. Ezt a valamit mostanra maximális hangerőre tekerték, úgy dü-

börög az emberek fejében, mint egy kibaszott gőzturbina. Totális zaj. Tudom, hogy a Főparancsnokság azt hangsúlyozza, józanságra és rendre van szükség, de ami itt van, az minden, csak nem józanság és rend. Nem véletlenül jelentek meg a prikulicsok, nem véletlenül kezdtek el róluk beszélni.

Egy ideig némán járt közöttünk az üveg, és Gréta egyre közelebb simult hozzám. Hűvös volt az este, és jól éreztem az arcomon a Nagymocsár felől érkező nyirkos huzatot. Gréta testéből kellemes melegség áradt, a keze puha volt, a szemem egyszerre gyanakvóan élénk és megadóan gyengéd.

Igazából sajnálom őket, mondta. Mindannyiukat, odabent, az apámmal és a nyomorult bátyámmal együtt, mert tudod, ők nem akarnak rosszat, csak össze vannak zavarodva. Igazából ortalomra vágynak, de senki nem tudja megadni nekik. Ti pláne nem, a híres Főparancsnokságotokkal. Nevetséges, hallod, nevetséges még a szó is, mondta bele az arcomba, lassan szótagolva, nyersen, de a szája sarkában bujdosó mosollyal.

Oldalfegyver, na persze. Tutira van seriffjelvény is a zsebedben.

Furcsa, hogy egy ilyen kis hörcsög milyen finoman tud csókolni, futott át a fejemen, és hagytam, oldozza le a derekamról a pisztolytáskát, és dobja le a verandán álló kicsi asztalra. Odabent hangosan hóbörgött az egyre jobban lerészegedő férfitársaság, idekint viszont a tökéletes csendben olyan hangosan csattogott a nyelvünk, hogy teljesen elnyomta a kis kanális csobogását. Gréta ellágyult a karjaim között, és lehúzta a kezemet végig a hasán, a bugyijába, ami már csatagos volt az izgalomtól.

Beráncigált a veranda melletti sötét kis szobába, ahol semmit nem tudtam kivenni magam körül, és megfordult a fejemben, most vajon az ő egykori gyerekszobájában vagyunk-e, netán Nagyfaszú hálójában. Gréta ledobta a dzsekijét, kibombolta a blúzá, lehúzta a melltartóját, és a fejemet ráhúzta a lágyan domborodó mellére. Nem hagyta, hogy kiszabadítsam magam a farmeremből, ő irányította a kezemet, letolta a nadrágját, és jó mélyre dugta az ujjamat a combja közé. Benyomta az ujjamat a számba, hogy lenyalassa velem róluk az erőteljes, fűszeres ízét.

Odakintről fokozódott a zűrzavaros hangáradat, mintha dulakodtak volna, recsegést és nyikorgást hallottunk, ami a testnedveink tocsogásával vegyülve furcsa, túlvilági zenévé oldódott.

Valahogy végül sikerült kibújniom a nadrágomból, és feltoltam Grétát egy asztalféleségre, mire ő ritmust váltott a lihegésben, zaklatottan szólított meg, és azt követelte, üssem meg. Egyre hangosabban hajtogatta, hogy vágjam pofon, amilyen erősen csak bírom. Végül már kiabált, hogy basszam pofon tiszta erőből, és mintha görcsölni kezdett volna. Egyszeriben kiveszett belőle minden gyengédség. Lefagyva álltam ott néhány pillanatig, majd elengedtem Grétát, egyet hátraleptem, és majdnem elbotlottam közben valamiben.

Elhallgatott, és csak némán lihegett tovább. Basszus, hát akkor ez ennyi volt, mondta, furcsa kis nyihogások kíséretében, mintha egészen halkán zokogna. A szemem lassan hozzászokott a sötétséghez, és kirajzolódott előttem az alakja, olyan volt, mint egy búskomor angyal. Közelebb léptem, és megérintettem a combját, amikor irtózatossá csattanás rázta meg a házat.

Egy pillanatra megmerevedtünk, majd azonnal szedelőzködni kezdtünk, és rohantunk ki a szobából.

A konyhában csend fogadott minket, csak halkan pusmogtak néhányan a férfiak közül. A falubeliek serege körülállt valamit, ami ott heverhetett a padlón. Közelebb kellett lépnünk, hogy rápillanthassunk. Ahogy közeledtünk, zavaros tekintetek villantak ránk. Bütyök szemében fátyolos elégedettség tükröződött, Feketezsaru szigorúan nézett, az apám arcán tanácstalanságot láttam, míg Nagyfaszú remegve, meg-megroskadva bámult a padlóra.

A túloldalon, a félretolt kredenc mellett, a tárva-nyitva álló kamraajtóval szemben diadalittasan állt a hatalmasra puffadt, élveteg, nyáltól csillogó arcú, tátott szájjal lihegő Iván. A kezében ott szorongatta a fegyverem, amelynek a csöve még mindig lefelé meredt, az áldozatra.

Gréta tolta félre őket, és leroskadt a fiú teste mellé. Nem zokogott hangosan, de rázkódott a teste, ahogy megérintette a véres mellkasát. Felismertem a prikulicsot. Rosszul emlékeztem. Nagyfaszúnak nem két gyereke volt. Iván és Gréta mellett volt még egy fiatalabb fiú, akinek a neve nem jutott eszembe, de az arca most már felderengett előttem. Szótlan, vézna fiú volt, kedves, ártatlan arcú, szomorú mosolyú gyerek, akit soha nem válogattak be egyik focicsapatba sem, és mindenki távolságot tartott tőle. Ennyit tudtam róla. Gyerekkorunkban nem beszélt arról senki, hogy a faluban prikulicsok élnek.

Iván egyetlen szó nélkül átnyújtotta a pisztolyt, és nem tiltakozott, amikor kilökdöstem a ház bejárata elé, és rákiáltottam, hogy támaszkodjon a falnak. A férfiak fokozatosan kiosontak a házból, és belevesztek a decemberi éjszakába. Hívtam a Főparancsnokság bűnügyi osztályát, és csak annyit mondtam, gyilkossági ügyhöz küldjenek ki egy csapatot a faluba.

Ott álltam Iván mellett, míg a férfiak kisompolyogtak a házból, biccentettek egyet felénk, és eltűntek. Apám egy pillanatra megállt mellettünk, elcsukló hangon annyit mondott, nem zárja be a kaput, és elbotorkált.

Megvártam, míg kiértek a kollégák. Hajnali fél három múlt már, alaposan átfagyunk Ivánnal. A kollégák csak biccentettek, és annyit mondtak, innen ők átveszik. Kérdezték, mi lesz a holttesttel. Azt itt a maguk módján intézik, válasszoltam, mire megint biccentettek. Elvezették Ivánt, percekgig tartott, mire sikerült begyömöszölni a hatósági terepjáróba.

Amikor már indulni akartam, kilépett Gréta, és sápadt arccal pillantott rám. Mi lesz veled, kérdezte reszketeg hangon.

Vállat vontam. Nem tudtam semmit kiprészelní a számon.

Gréta fáradtan bólintott. A prikulicsoknak nincs jó híre a Főparancsnokságon sem. Talán jobb lett volna nem bolygatni a dolgot.

Azt nem tehettem, tártam szét a kezem.

Persze, a fegyver, bólintott.

Én is bólintottam. Halkan kimondtam, hogy részvétem, amire alig láthatóan biccentett. Fagyos mosolyféle jelent meg az arcán, mielőtt hátat fordított, és bement a házba.

Lehajtott fejjel követtem.

Egy nyaraló alkonya

*Kemény István*nak

*Ha kilépek a hivatali szobámból, ellenséges területen találok magam.
(Fritz Bauer, 1959, hesseni államügyész, mialatt ellenszélben Eichmann után nyomozott.)*

Különös,

*különös nyár-eleje volt. Azt hittem, eleinte azt hittem, a hely miatt. Egy napra megint itt volt az egész család. Abban a házban, melyről néhány éve a *Balatoni nyaraló* című regényem szólt. Megírtam a történetét, remélve, hogy megmenthetem a múltját és egykori, deportált tulajdonosai sorsát a felejtéstől. Nem írtam bele sem azt, hogyan került látókörmbe ez a nyaraló, sem azt, hogy mi történhet majd vele.*

Gyöngyvér, a feleségem unokanővére még a hatvanas évek végén Párizsba disszidált. Idővel áttért a zsidó vallásra. A megérkezése utáni magányt akarta így feloldani. – Úgy éreztem, ez egy erős, megtartó közösség – mondta később. Sötét haja, barna bőre, különleges lénye miatt voltak zsidó barátaim, akik eleve zsidónak hitték őt – Gyöngyvért, a de genere újlaki és nyírbaktait. Évek múlva feleségül ment a velem egyidős ortodox Georges-hoz. Mindketten pszichológusok. Férje családja Litvániából egyenesen Franciaországba vándorolt ki a húszas években. Rokonai nem éltek. Megálltak egykor Berlinben.

Amikor 1989-ben megszűnt a pártállam és felszabadultunk, Gyöngyvér is úgy érezte, sokakkal együtt, hogy lehetne még valami. A nyarakra hazatért, hogy Badacsonyban töltsen az időt férjével és lányukkal, Myriammal. 1993-ban megvette ezt a Péntek-árok mellett fekvő nyaralót. Egy nagy telektől övezett, igazi, 19. századi svájci stílusú házat. Fogalma se volt a múltjáról – csak a szépségét látta. A faoszlopok tartotta, finom fűrészelt mintázatokkal díszített, hatalmas verandája a tó felé nézett. Az 1952-ben államosított épületet az utolsó bérlője adta el, aki a piacgazdaság újjászületésével kitérte a kevésbé erőszakos társbérlőit és a tulajdonosa lett. A 250 négyzetméteres alapterület túl nagy volt neki. Gyöngyvér Évával, a feleségemmel 1946 és 1952 között kora gyermekkori éveik egy részét töltötték együtt a környéken, egy közeli, Bauhaus stílusú villában. Az utóbbit Gyöngyvér apja tervezte távoli rokonának, bessenyei és velikei Skublics Ödön nyugalmazott zalaegerszegi főszolgabírónak. Bazaltból ilyen stílusú épület nagyon ritka. Szintén államosították, lakóit kitelepítették, de az unokanővér hazalátogatásainak kezdetén nem volt eladó. Ez a nagy, svájci stílusú szép is volt, a közelében feküdt az egykori háznak, de a legfontosabb a mélyen gyökerező, tárgyát kereső vágyakozás volt. A vétel a közös sorsunk részévé vált.

Gyöngyvér a nyaraló minden szobáját a tapolcai bolhapiac cigány lomisaitól vásárolt bútorokkal rendezte be. Még a nagy, szárnyas zongorát is ott vette, me-

lyet minden évben hangoltatni kellett, és rajta később Csalog Gábor adott házi koncerteket. A szalonnak nevezett, nagy szobában *Brahms-zene szól, s eláraszt a bú [...] a séta, a víz, s a virágkoszorú...* A gyerekkorában látott környezetének világát próbálta újra megteremteni, az egykor lassan, de csírázni kezdő polgári lakásbelsőket. És ehhez a sok kopott, erősen használt és azóta tovább romló bútor volt a hiteles, nem az újdonság.

A visszatéréssel Gyöngyvér és Éva életének közel húsz közös éve kezdődött el felhőtlen boldogságban, gyerekestül, unokástul, rokonostul. Hiszen felszabadultunk, amiben egyikünk se reménykedett. Nyaranta sokszor Georges is a feleségével tartott. Mintegy ráadásként Gyöngyvérék olyan nonchalance-szal kezelték a házat, mintha mindenkié lenne, akit szerettek. Éva és én gondnokoltuk a távollétükben.

Műveltük a veteményest, átadtuk magunkat a teraszról nyíló kilátásnak. Kellemesen döngicséltek körülöttünk a még létező, túlélte vagy nyaranta szintén vissza-visszajáró régi ismerősök. Meg az én barátaim, a te barátaid és az ő barátai. Tavaszoként az egyik budapesti piacról hurcoltuk Badacsonyba a paradicsompalántákat. Nem zavartak a piszkos, füledt, csattogva zakatoló és már akkor is sokszor késő vonatok, úgy éreztük, szabadok lettünk. Saját autóra nem vágytunk. Kora reggelente a még üres tomaji strandon néhány más helybeli nyaralóhoz hasonlóan hatalmasakat úsztunk hárman együtt a tóban. Utána a barátokkal tereferé a parton, míg el nem kezdtek szállingózni a vendégek. Közös, verőfényes kerékpározások a mellékutakon; tapolcai és káptalanotói bohapiac, diszeli és füredi kiállítások. Nyüzsgő élet Gyöngyvérrel, a lányával és unokájával, Ejjarral, meg az akkor még ráérő saját gyerekeinkkel és unokáinkkal.

Most néhány napot töltöttünk a kihalt nyaralóban. Azért jöttünk, hogy családi körben a földbe szórjuk Éva hamvait. Se Gyöngyvér, se Georges nem fog már idejutni. Gyorsabban öregedtek nálam. Myriam nyaranta csak egy hónapra szabadul a munkájából, akkor Ejjarral jön. Utóbbi már nem beszél magyarul.

Utána kondéros gulyásleves mellett hosszan beszélgettünk. Már ritka, hogy mind együtt vagyunk, ráadásul itt, a balatoni nyaralóban. És ez csak a kezdet. Pedig úgy tűnik, minden egyben maradt. Nem a családtagok távolodnak egymástól, hanem az általuk alkotott tér kezd el megnyúlni, a kezdetek sugárzása után mindenki messzebb kerül a másiktól, és minden lassan elhomályosodik körülötte. Még ha nem is hiszi. Az első évtizedekben ez még alig vehető észre, míg nem a második-harmadik nemzedék és elődei, meg a tagjai között is a keletkező sötét anyag a tágulás sebessége miatt már akkora, hogy azt semmiféle emberi érzelem nem tudja áthidalni. Így marad meg a faj, és nem tudni a végét. Elmondtam, hogy nem látom már a ház távolabbi jövőjét. Myriam nyaranta még ide utazik egy-egy hónapra, de így vagy úgy a ház előbb-utóbb el fog kelni. A telek önmagában is nagy érték. Akik meg tudják venni, méretes urak. Velük szemben nincs, *hogy sokáig, vagy hiába*. Lehet, hogy ledózeroltatják, és lakóháznyi haciendát emeltetnek a helyére. Vagy társas nyaralókat szobányi odvakkal. Az ilyenek lopakodó csendben már megjelentek a környéken, a közvetlen közelben is. Visszautasíthatatlan ajánlataikat úgy teszik, mint aminél mi sem természetesebb.

Most ezt a házat is eltemettük – mondtam –, remélve valami cáfolatot. A többiek hallgatásában a múlt vált feltámaszthatatlanná. Erről nem volt, nem lehetett

mit mondani. Az egyik nap lövi fejbe a másikat a láthatatlanná szálasodó jövőben. A jelen pedig, akár valami önmagába görbülő Klein-palack, dermesztő természetességgel fordul vissza múltjába, és a nyaraló megint sorstalanná válik. Legfeljebb a regénybe mentett története, a *Balaton nyaraló* marad fenn egy ideig még, mintegy a műalkotás által képviselt tömbidő jeleként, amelyben múlt, jelen és jövő egybeesik.

Együtt voltunk, akár a réges-régi orosz regényekben az otthonukban csendes búcsúzásra összejövő nagycsaládok, mielőtt valamelyik tagjuk elindul, hogy vonatra szálljon. Aztán mindenki ment. Másnap nekiestem kitakarítani és rendet tenni a házban. Előtte bekapcsoltam az internetrádiót. Öt állandó adót programoztam be. A magyar Klubrádiót, a kölni Deutschlandfunkot, a berlini Infórádiót, az augsburgi Klassik Radio Barockot és a Massachusettsben sztrímelő Rockin Rhythm and Bluest. Az utóbbin épp Willie Littlefield verte a zongorán a *Jim Wilson's Boogie*t. Védekeztem, ahogy a genetikai kódomban kényszeríttem. Teljes hangerőre csavartam és vártam egy kicsit, hogy hasson a mentális működésre. Gyorsan módosulok az ilyentől, és az enyhe transzban hozzáálltam. Gyöngyvér és főleg Georges nyomán ugyanazok a dolgok számtalan helyen, változatos számban lepték be a polcokat és a bútorok belsejét. Fültisztító pálcikák, íróeszközök, vattazacskók, nagyítók, fésűk és felsorolhatatlan más apró tárgyak özöne a fürdőszobákban, konyhákban, szobákban. Meg a gyógyszerek. Másfél nehezen kihúzható, mély öblítő komódfiókat töltöttek meg, a többi helyről nem beszélve. Mind tizenöt-húsz éve lejárt. Georges az összes nem fontosnak tekintett francia könyvét és folyóiratát is ide szállította, amikor dugig megrakott autójukkal ide utaztak. Tudományos, filozófiai és zsidó tárgyú szakmunkák, meghittten egyszerű fedőlapú, a múlt század húszas éveiben kiadott francia regények. Én néztem olykor beléjük utolsónak, abba a már elérhetetlenül vonzó, szép világukba. Már soha nem fogja olvasni őket senki. Megható és meggarthatatlan értékek, egy Magyarországtól távoli világ. Svájci német anyámtól tanult francia nyelvem őrzői. Myriam a gyógyszerek dolgában szabad kezet adott, mindet kidobhatom (két hatalmas fekete zsákot töltöttek meg), de a többihez még ne nyúljunk.

Értelmetlen, de kéjes érzés volt, amikor az órákig tartó, lüktető trip után végre megszületett a biztonsággal hitegető, kényszeres rend és tisztaság. A baráti terület. A pókhálómentes falak, a kiporszívózott szőnyegek; a fürdőszobában az ágyneműk és törülközők takaros oszlopai; összehajtogatva, kivasalt éllel, ugyanazzal az oldalukkal kifelé, élvezetes áttekinthetőségben nyugodtak a polcokon. Miközben a többi lomot kitrágyáztam, vissza-visszamentem a fürdőszobába, hogy beteljek a legkülönfélébb méretű terítők, lepedők, takaró- és párnahuzatok megnyugtató látványával. Eltűntek a kiábrándító, szétspriccelt fehér fogkrém nyákos maradványai a mosdókagylóról és tükrökről. Seholy vízcsepptől meszes körvonalú maradványok a nikkelezett csaptelepek fényes felületén. Semmi lerakódás a bojler be- és kimenő vezetékén. Tudtam, nagyon vigyáznom kell, mert veszélyes e rendpárti kéj, a szellemi leépülés észrevétlen temetőkapuja.

Amikor kiléptem a házból, és elindultam az állomás felé, a külvilág hatása megint felerősödött. Elkezdtem elengedni a múltat. A tudatom folytatni kezdte a dolgát: a tapasztalással szemben saját képem önhasonló létrehozását a világról. A nézésből a látást. A különös nyárelő lassan alakot öltött. Már idejövét feltűnt,

hogy a Balaton mellett valami nagyon megváltozott. Sose szerettem ezt a tavat. Szerény pasztell zöld vagy kéklő színe, alig tagolt, többnyire párás horizontja, pannon természeti környezete önmagában gyönyörű – volt. Olykor kora reggelente még fel is ismerhető, mielőtt a tavat körülvevő hangtér át nem veszi az uralmat. A strandzenék, a fűnyírók, a járművek zaja. De főleg a partvidékét már a pártállami idők kezdetétől kezdve egyre inkább beborító építészeti szemét. Akár valami kulturális exkrementumok. A még ma is épülő ólszerű, hitvány stílusú, túlméretezett reterátokra emlékeztető nyaralók a szűk telkeken. A kerítésekhez telepített strandbódék kifelé néző, a vonatról különösen jól látható, az ablaktalan szibériai munkatáborok barakkjait idéző, rideg hátsó részei. Olyan ülepek, melyekből ki sem törlik az ürülék. A lángosok és a forró étolaj szagától terhes strandi fővények. A terjeszkedő térkövezés. A kerékpárutak, melyek alatt megtakarították az alapozást, és a fák gyökerei kezdik keresztül-kasul apró aszfalthurkákkal hepehupássá tenni az aszfaltot; a fű meg kétoldalt sokszor annyira benövi őket, hogy alig látszik már az út. Estére rákezdnek a kikötői negyedek zenekarai. A primitív fogyasztói dallamok nem, de a tompa, monoton dübögés a tavat övező hegyek tetejéig felkúsznak. Nincs előle menekvés: se az esti opál, se a lassan sötétlő pasztell kék nem állhat ellen neki, akár szennycsatorna a patkányoknak. Mindezen még a kora reggeli csönd és az esteledő derengés lassan megtörő fénye sem segít.

És ahogy mentem az egykori Felső, ma aszfaltos Római úton a falu felé, mely már errefelé is szétterjedt, kezdtem felfogni, amit látok. 1944 emlékét nyolcévesen úgy őriztem meg, mintha csupa sötéten dinamikus, nyilas típusú ember járna az utcán. Pedig csak néhányat láttam a járókelők között. Mégis, a fess egyenruhák, a kobalt fekete, formás géppisztolyok, a harci plakátok voltak az emlékezetesek. Belém égett a látvány. Aztán átment rajtunk a front, az öröknek hitt rendszerből a plakátcafatok, a szétlőtt vakolatok még sokáig láthatók maradtak, de szinte néhány hónap alatt kibontakoztak a koalíciós típusú emberek, arcukon a katasztrófa utáni újrakezdés fakó fényével. A könnyed, tét nélküli szving, a Nyugat lehelete, a *Chattanooga Choo Choo* (a szlengben *Chocha*), Fényes Kató, a beérkező cowboyfilmek és a presszókban gazdát cserélő Napóleon-aranyak varázslatosan önfeledtnek látszó kora. Minden mozgásban volt. Miután 1947 őszén rövid svájci utunkról visszatérünk, már véget is ért az átmenetként engedélyezett feltámadás. Egyre több lett az elhasznált szürke, térden aluli lódenkabátos, keskeny karimás kalapú vagy ellenző nélküli svájci sapkás, aktatáskás pártállami típusú alak. A gyűrött arcok. Az ivartalanított boldogságot ígérő *Megáll az idő, az égen néma álló csillagok* töltötte be a társadalmi hangteret.

Vele szemben a távoli euro-atlanti Nyugat ösztönéletének brutális vagy érzelgős, de magától értetődő, nyílt önfeledtsége az éteren keresztül. Az egyetlen érzelmi kapaszkodó a bedesz-kázott ég alatt. A *Haund Dog*, ahogy Willie Mae Thornton, a Big Mama énekelte lemezre 1952-ben a templomi himnuszt. The anthem of Rhythm and Blues. Aztán jött 1956-ban Elvis Presley, és átfordította feketéről fehérre a maga dobszólós gépfegyver ropogású változatával. A *Vadászkutya* cím maradt. De mindegy, más a lényeg.

Az egyenletes, mégse tökéletesen monoton, hanem az ütemvégződés észrevehetetlen késleltetésével keletkező, pulzáló bluesrock ütemeinek specifikus térbe-

li amplitúdói elérik a dobhártyát, amely átveszi a kilengéseket és elvégzi a dekodolást neurológiai ingerre. A hanginger valószínűsíthetően az alsó homloktekervényben a paraszimpatikus idegrendszerre is kiható fiziológiai válaszokat generál. Megindul a noradrenalin felszabadítása az agyban. A precuneusnak nevezett mediális (középső) agyfelszínen aktiválódik az érzelmi háztartás. Az agyhullámok hatására a bazális előagy accumbens magjában a kiáramló dopamin a koronáriákban, a vesében, a májban és a mesenteriumokban – bélfodrokban – az ütemerőtől függő vazodilatációt vált ki. A mezolimbikus rendszerben is jelek keletkeznek. A tágult erek agyi oxigénszállítása nagyobb sebességre vált. Erőre kap az agytörzsi neuronok szerotoninkibocsátása. A mezolimbikus pályákról érkező hatások az idegrendszerben a kellemes érzetekkel járó jutalomként csapódnak le.

A paraszimpatikus rendszer változását elkerülhetetlenül regisztrálja a tudat. Az életősztön vezérelte állandó fizikai-szellemi éberséget fenntartó kényszernek egyre nagyobb részét váltja föl a ritmusban megbúvó külső fizikai erő. Mindezt a tudat a saját állapotnyelvére fordítja: tehercsökkenést észlel. Kevesebb saját erőt kell a létfenntartási ősztön működésére fordítania. A feszültségcsökkenés utat nyit az ugrásra kész érzékiség áradásának. Felülírja az állandó önvédelem kifelé irányuló fizikai-szellemi készenlétének egy részét, ami visszahat az együtt érző mélyrendszerre; élettanilag is gyors megkönnyebbülés keletkezik. A paraszimpatikus rendszer állapotváltozására keletkező vigasztaló öröm tudatosulása hirtelen (amennyire képes rá) felszabadítja a testet is. A képzeleti rendszer mozgósul. Az önmagát állandóan újraszervező, konstitutív autopoietikus tudat elkezd saját magán belül a vegetatív ingerek hatására egy ezzel korreláló, saját világot létrehozni, mely a kéjvágyra épül és kifelé, az elélvezés felé irányul. A gondolati rendszer egyre élénkebb, vadabb működésbe kezd. Felgyorsul az egyes fogalmak összekapcsolódása a tömegüknél fogva tudatosíthatatlan, talán pikoszekundumnyi asszociációk milliárdjaira, melyek az univerzum egészének átélésével kecsegtetnek. Ugyanakkor ezek közé eleve vezérelten csak kellemes érzetek kerülhetnek, mert az érzelmi rendszer az öröm keretezésével nem enged át semmit a delírium vagy a katatónia tartományából, hanem a nemiség felé irányítja a testi állapotot, és az agyi lüktetéssel párhuzamba kerülve, a test spontán, nehezen visszatartható mozgásba kezd. Megengedett – szublimált – formában valósul meg a megengedhetetlen. A megnemesített, teremtő állatóság.

A szabad világ egykori lehetete. A lelki kapaszkodó. A pasztell kék nyugati látóhatár, a *Blueberry Hill* vigasza a pártállami éjszakában, a 208 méteres középhullámon. Este 10 óra után a *Rockin' To Dreamland* – with Keith Fordyce: Ó, Radio Luxembourg II, ó, Radio Saar!

1970-től megint változni kezdett a kép. A nyugati határon túlról a Beatles, majd a Rolling Stones *Cant't You Hear Me Knocking* fertőtlenített szakszerúsége. A magyarok államában megint és még inkább a legalacsonyabb ágat ragadták meg. Az ősi önsajnálát szépséges szép értelmiségi mákonyát: – Ó, a régi, ó, a Balaton... régi nyarakon... Ugyan melyik, „régii”? Ugyan melyik „nyár”? Amikor mindig elővették a *húgyfoltos sliccből a Nagy Októberit?* Vagy előtte? Amikor mosdatlan kézzel zsidónak nyilvánított nők vaginájába felnyúlva keresték Cion bölcseinek kincseit? Aztán 1989–90 után váratlan gyorsasággal és természetességgel

– ahogy már annyiszor – néhány hónap alatt minden teljesen más lett. A kaotikus jövőből egy lineárisnak tűnő jelen. Egy időre újra szabadon lehetett félni és örülni. Csak a típusok árnyai derengtek át a láthatatlan valóságból. Egyik álomban égett a parlament.

Azóta 33 év telt el. *Kedv s öröm röpkedtek.* Néhány éve még a vendéglők dugig voltak. A falvak boltjaiba reggelente alig fért be az ember. Most lézengenek, és a vendéglők mellől eltűntek a kerékpárok, a közelükben parkoló feketén csillogó nagy autók egy része a legjobb minőség. Markáns és dinamikus formavilág. Az asztalok mellett pedig egy jól öltözött új nép, egy másfajta raj. Kormányzati típusú emberek. Londonban, a Great Queen Street és a Drury Lane sarkán, a város egyik étellel teli negyedében álló Prince of Wales Pubban (7233 Covent Garden WC2B 5T/D, 105. Aug. 2023, felszolgált: Joshua, Table 5. az ablak mellett) olcsóbb egy ebéd, mint a tó partján.

Az állomáson még várnom kellett a Pestre menő vonatra, közben befutott az ellenirányból érkező gyors. Az utóbbi évtizedekben se lehetett igazán másképp, de most mellbe vágott. Mintha csupa korpulens, vaskos végtagú, olykor hasastomporos férfi és a nő szállt volna le, pedig voltak mások is, de valahogy mégse ők határozták meg a téridőt. Belsőszülött falusiak, általuk bebíróknak nevezett apró nyaralók birtokosai, meg a lángossütők átmenő, takarékos vendégei. A szegényebb osztály; szeretni vagy legalábbis szánni kellene őket – csak ne lenne köztük annyi ronda. Csak utazáskor és az üzletekben keverednek. Esendőségük az érték. Mintha mind hűbéressé váltak volna, a kormányzat familiáriusai. Becsületük a hűség; cserébe uraiktól védelemre számítanak. Ennyi a biztonságuk. Így emelték föl a szívüket. Mögöttük a láthatatlanított való. Nincs már szükség körülhatárolható, pontosan azonosított kirekesztendőkre. Csak az a kirekesztett, aki nem hasonló. A hatalom mérnöki felépítésének diadala a fondorlatos ész jóvoltából. Minden magától működik, akár a mesterséges intelligencia. A lélektan, a szervezélmélet, a jog és a politikai technika legmodernebb eredményei tökéletessé tették az ember- és társadalomkezelést. Ami egykor megsemmisült, újjászületett másként. Rejtve tartalmazza eredetét. És akiket – bizonyára nem mind egyiküket – ez az újjászületés magához kötött, azoknak könnyebb. Nem kell észrevenniük, hogy boldogtalanok. Lelkükben megfogant a tan: csak barát és ellenség létezik. És a vezér akarata törvény. Kivételek is akadnak, mint mindig. *Láttam én a boldogságot is.* A váróterem rideg terében egyszer csak megjelent egy irdatlan kövér, egészen fiatal ember is, a háj minden csontjáról lógott. Kezében pizzás dobozt egyensúlyozott derűsen. Babrált rajta is a piszkos várótermi oldalüvegeken keresztül beszűrődő fény. Egy jó szívú, szelíd és aljosai ártatlanságú ember. Óvatlansága a védelem.

Mindig első osztályra veszek jegyek, akkor is, ha kerékpárral utazom. Holott a kerékpárszállító kocsik olykor messze van tőle. Újabban ugyanis csoda történt az észak-balatoni vasútvonalon, igaz, csak a nyári idényben. Az első osztályon van büfé (ez még semmi), de van három „csendes fülke”. Ezeket felirat, hogy nem szabad mobilt használni és mások által is jól hallhatóan beszélgetni. A figyelmeztetések szövege időnként belül, a fülkékben a vonat időpontjait és útvonalát mutató kijelzőn is megjelenik. És hihetetlen: az egyes állomásokat magyarul és angolul felsoroló, „előzékenységnek” tekintett, harsogó vagy recsegő, percekig tartó

tájékoztatás ezekben a fülkékben egészen halk, piánó. Tiszta Nyugat-Európa. – Miért nem lehet másutt is csendesebbre venni a bemondásokat? – kérdeztem egyszer a vonatkísérőtől. – Azt, kérem, nem lehet. Nem is tudnánk állítani.

A fülke, az ülések vadonat. Bársonyos, kékesen fénylő, ruganyos-puha tiszta-ság. A hat ülés közül mindig csak négyre adnak helyjegyet, és minden ülés előtt van kihúzható, lehajtható asztalka, konnektor, wifi. Csak négyen voltunk. Mély, emberi, szelíd csendben. Zavartalan, természetes állapotában működhetett bennem a testem, a tudatom, a lelkem – és mégse voltam egyedül. A tökéletes véletlen; a saját kultúráim társai vettek körül. Ehhez nem kellett a személyes ismeretség. Egy buborék. A szemben levő ülés alatt, jó mélyen pihenő műanyag szemétkupac. Az előttünk levő fülkében viszont nem pihentek. Ki-be jártak, az ajtóüvegen keresztül látszott. Ahogy a folyosóról befelé beszélgetnek a nyitott ajtón keresztül a fülkébe. Mint akik megrészegültek valami ősi lehetőségtől. A védekezésre képtelen prédaállattól. Melyet végre, akadálytalanul a magukévá tehetnek. Föl-falhatnak. És nincs emberi szó, amely feltartóztathatná őket. A parancsok meg, hol vannak már azok – az ő parancsaikhoz képest. Mintha másfélék soha nem is lettek volna.

A fülke utasai egy óra múlva kiszálltak. A tökély látszata helyreállt. Bennem pedig befejeződött az átalakítás. Végre láthatóvá vált a láthatatlan. Ahogy majd megsemmisül a badacsonyi ház. És nincs *Búcsúlevél*, mert nincs mitől. Csak *a fejében szólal majd meg*, akár egy *csengetés*. Nincs haza. Csak körkörös – az ellenséges terület.

A venyige

1

Belőlem készül a bálvány. Na, erre sem számítottam! Madárral, medvével sokáig elvoltam; ami táplálékszámba ment belőlem, letépték, lecsipkedték, boldogan magukba tömték. Nem úgy a csupasz testű nagyeszűek! Azok a madarat, medvét elkergették, közben fintorogtak, ami nem volt édes, kiköpdösték, de az egész termést lefoglalták. Vízvájta, öblös sziklakövekbe hajigálták, odvas farönkökbe, és rájártak. Aztán csodálkoztak, hogy a fejükbe száll, hogy úrrá lesz rajtuk, hogy ordítanak tőle, ugrabugrálnak, a földön fetrengenek, hallucinálnak. De ahelyett, hogy véget vetettek volna a csoportos önkívületnek, még inkább rákaptak, megtették ünnepnek, a szükségből erényt, belőlem kultnövényt csináltak, a bogyótaposást tartva civilizációnak, a dülöngélést felszabadítónak.

Módszeres torzítás tárgya lettem, őszerintük nemesedtem: nemsokára szám-talan változatban, egyre kövérebben, egyre cukrosabban, egyre katonásabb alakzatban sorakoztam valamennyi napsütötte domboldalon, fényt csapolva, befogva a nagy munkára, mint a mámor rabszolgája, zöld forrása. Megaláztak és imádtak: emberarca lett a szertartásnak. A bor az elme tükre, a bálvány az elme szobra: testére inda fonódik, az indán a szőlő fürtje, fejét borostyán koszorúzza.

Ez még egy előző kultúra. Lehetett volna lonc is a fején. Vagy tüskés vadszederág. Mi, kúszónövények magasra megyünk és mélyre. Ugyanezt teszi velünk a bálvány: felröpíti őket az égbe, a szabadság szédületébe, aztán leejti a porba, a másnapos ürességbe. Ők mélyebben gyökereznek a nemlében, mint mi. Mi újra kinövünk a földből, visszajövünk, ők soha. Mindig a harmadnapra várnak, mégse jön el, csak a másnap: a zúgó, szűrő abroncs a széteső fejre pántnak, a töviskorona.

2

Akik most alattam lakomáznak, senki nem találná ki: menekültek. Mögöttük árulás, vereség, abszolút történelmi másnap. Harmadnap sehol a láthatáron. Ötven férfialak, átmentve a jelenbe, menedéket élvezve, haladékat kapva, ötvenen: aznapiak. Meg rokonok is, egy szerteágazott királyi család tagjai. Bár nyakig a pácban, a süvegük csúcsáig benn a hagyományban. A hagyomány előírja az ünnepet. Gyászra, születésre, egybekelésre. Az idő szorít, neki is látnak mindjárt a lakomának, nem lehet panasz a terítékre: mozgósítva a falu népe.

Részlet az 1688 munkacímű szövegből.

Sajtos, sonkás tálak, friss és szárított fűszerek, ecetes diópaszta, töltött padlizsán, grillezett, gránátalmamagokkal szórva. Szárnyasok, vadak, töltetlen és töltve. És persze tükörtojásos lepénykenyerek, a többit nem sorolom. Mindez egy folyóvölgyben, egy sziklaasztalon, a Kaukázus déli oldalán, ami nekem még mindig oltalom. Itt még vadon is elvagyok és mégsem szedetlen: még mindig van olyan ízkomponensem, amire a bálvány igényt tart. Nem is tudom, hízzon-e ettől a venyige-lelkem vagy inkább sírjon. Mindegy: engem is beletaposnak a kádba, szükség van a sok ásványból és növénytársból, cserzőszumákból, galagonyából, csipkerózságból, feketenyárból, magaskőrísből, homoktövisből összeálló kisvilágra, termőhelyem vad illatára, zamatára.

Itt vannak alattam; fatörzsekre kúszó, ágakról lehajló liánjaim szinte eltakarják őket, a trónfosztottakat és a kísézőket. Föléjük borulok, mint valami baldachin, fűrtösen-levelesen, meg néhol rájuk mint védelmező sátruk, takarásuk. Fölöttünk az ég mélykék pavilonja, egy fiatal daru a szárnyát próbálgatja, lent barna kecsketömlők az asztal mellé dobva. Szolgák szívják a bálványt a lopóba, a királyi családtagok közfelkiáltással választanak asztalnagyot, mindjárt hármat, egyet a gyásznak, egyet a kisdednek, egyet az ifjú párnak; de milyennek?! Mindenki komoly, mindenki vár, mindenki készül a bálvány jöttére, a kitöltésre, a hörpintésre.

Folyékony bátorságnak hívják. Édes támaszuknak, lelki gyámoluknak. Asztaluk dísze, legjobb barátjuk, nyoszolyán is a társuk. Felszítja lanyha vágyuk, táncban vezeti a lábuk. Leöblíti a hajukat, illatosítja a ruhájukat, tisztítja sebeiket, elveszi bűneiket. Loccsan a tűzbe, a földre, szent lesz kehelybe töltve. Isszák tülökből, pohárból, cipőből. Állva, térdelve, ülve. Összefogódzva, csókolózva, maguktól megrendülve.

3

Első a köszöntő, ami az imával egyenlő. Kérj, követelj, köszönj. Az asztalnagyok a bálvány papjai. Ahogy a grúzok a borivás, ők a meggyőzés bajnokai. De amiként egy a haza, úgy csak egynek van/lehet igaza. Igen ám, csak hogy a haza széjjel van kapva. Jelenleg ketten osztoznak rajta. Két birodalom mancsa tépi. Az egyik a perzsa oroszlán, a másik egy farkas, az oszmán. És már bejelentkezett a harmadik, egy medve, az orosz, hogy ő is besegíthetne.

Grúzia az Úr szőlőskertje, amit magának tartogatott a teremtő, amikor a földet felosztotta. Minden nép beállt a sorba, kivéve a grúzokat. Azok egy nagy asztalt ültek körül akkor is: mulattak. Mire észbe kaptak, mindenről lemaradtak. De Urunk, nekünk nem jár semmi?, estek kétségbe a grúzok. Hol voltatok, ti ostobák?, korholta őket Isten, *a süketnek nem csöngetnek kétszer*. Ez nem igazság, feltették a grúzok, mi azért maradtunk ki az osztozkodásból, mert épp a te egészségedre ittunk! Az Úr mosolyra fakadt, amit magának szánt, nekik adta; ez a mosoly fűrészi azóta is Grúziát, ha nem is egyformán éri az arcokat.

Feláll az első asztalnagy, a második, a harmadik. Egyik az övét húzogatja, másik harántállásba helyezkedik, harciasba, könyöknyi bajuszát pödri a harmadik. Már nyelvükön a szó. Bár a sorrend eldöntetlen, mindjárt kiderül, melyik-

nek aranyabb a toroka. Ám ekkor, bár ez nem egyezik az etikettel, leinti őket a házigazda. Hármat leint, a többinek beint, felzúg a férfikar, valamelyik hegyi nép dala. Hallottam már medvétől, madaraktól, elég idézni belőle egy sort: *Szülőházamat egy még oly megálmodhatatlan Paradicsoméért sem adnám oda!*, íme, a grúz lélek költői foglalata.

4

Én, iskolázatlan vadszőlő, aki túléltem a jégkorszakot, nem tudom, van-e még hazám, mert ahány csak van/lehet a föld domborulatán, mindegyikből kiszorulólok. Azt sem tudom, mik a jó verssorok, és most már nem is akarom megtanulni. Tanulják meg a kiválasztott fajták, a jól hizlaltak, hogyan dicsérik őket erre tartott szavak, szabvány formába szorítottak: *ők a mézízűek, az éjszínűek, a jóerejűek.* Kezdenek ők valamit azzal, aki ilyet szaval, mint ez a királyi herceg, ugyancsak semmibe véve az etikettet: *A bánat óceánján az eltemetett remények urnája úszik!*

Odakínálom neki a lelógó bütykös száram: akassza fel rá a lantját, csak ne verseljen! Inkább énekeljen! Fonják együvé a hangjuk, ahogy a templomban szokták. Illetve, azt se kelljen. Fonódjon magától a forma. Keljen. Legyen telt, levegős, mintha kalácsból volna. Legyen nekik, ha azt szeretik, úrvacsora: hangkenyér. Ajánlják fel az égieknek mind a három szólamot: *Te vagy a szőlőskert, borulsz virágba, nincs nálad méltóbb a magasztalásra...* Ha nem is rólam szól, mert a címzettje Mária, azért szép. Remegnek a leveleim, csilingelnek a fürtjeim, az apró szemű vigályosak.

Innentől nincs megállás, nincs lélegzetszünet, egyik asztalnagy a másik szájából veszi ki a szót, bár ezt is tiltja az etikett. Ezt a szónoklatvágát aligha bírhatnák tüdővel, ha én és társaim, a fák, a bokrok nem pumpálnánk tele a lakomat tiszta levegővel. Őket ez nemigen hatja meg. Telitöltik az ivótülköket, termik a szogyümölcsöket.

5

Emelik poharukat a házigazdára, aki a nagy felfordulásban is gondol a hazára, az egység ügyére, befogadja az üldözötteket, akikből, remélik, még üldöző is lehet, de addig is itt megpihenhetnek, sereget gyűjthetnek, hogy kitakarítsák Grúzia pestisét, a perzsát. Isznak a holt költő lelki üdvére, Tbiliszi érsekére, a perzsaverő hős unokájára, aki eldalolta hős nagyapja sorsát, odafönt várja már a keresztény mennyország. Isznak a keresztre, az a legjobb fegyver, isznak a pápára, Rómára, egy hajtásra!, aztán a cárra, Moszkvára, szintén egy hajtásra!, az összefogásra hittestvéreikkel, a szájuk összenő az ivótülökkel.

Isznak Grúziára, a szétszabdalt hazára, amit lám, csak nem véd meg számtalan ereklye; barlangban elrejtve Ábrahám sátra, a Kisjézus jászla, katedrális alatt Krisztus tunikája. De ha a Gondviselés nem vigyáz ezekre, Iránra nem sújt le, hogyan építsenek a hittestvéreikre? Irán közel, a keresztények távol, katonákra nem számíthatnak tőlük, csak ígéretekre igazából, viszont a reményről nem te-

hetnek le. Igyanak tehát a kisebbik rosszra, nyugati szomszédjukra, az Európával küzdő oszmán birodalomra, a lazább függésre, fenékiig!

Nem, mégsem, ostobaság lenne elköteleződni egynek, Grúzia szép lány, több kérője is van; nem remélni kell, ezzel kell élni! Isznak a kellemre, a legjobb fegyverre, az oktan hősködés elvetve. Isznak az eszükre, az ügyességükre, arra, hogy a kapós Grúzia ide is ad, oda is ad, ujjá köré csavarja a birodalmakat, a fenevadak is jóllaknak, a haza is megmarad; a többférjűség az alap, erre emelik poharukat, ki kell inni, ki kell bírni! A kis népnek női a neme. A világ a hódítók háreme.

6

Remek! Én valamikor hímnős voltam, akkor jobban szaporodtam, aztán a hosszú jégkorokban eltűntek a magamfajták a Kaukázuson túl és innen. Nem is értem, hogyan, de végül fiú és lány lettem, kétivarúvá venyigésedtem. Lehet, hogy ez volt a dolgok természetes rendje, hogy a kedvezőtlen körülmények miatt a termékenységemből visszavettem. Csakhogy aztán a csupaszszerű nagyvezűek, a bálvány alkotói, akiken sok növénytársamhoz hasonlóan nekem sem sikerült felülkerekednem, a hozamnövelés érdekében igyekeztek a kétneműségről, akár csak a savanyúságról, minél hamarabb leszoktatni, és a jó öreg hímnösséget rajtam is keresztülnyomni; de az már nem én vagyok, arra én nem vágyom, az az akármilyenneműség, ami a szőlőtáblákon uralkodik, nem az én világom.

Mint ahogy a haszonelvhez sem értek, botlevelű vagyok. Elég rám nézni, hogy mit kezdek a rám bízott tőkével; hogy ennyi fényt, rengeteget, amennyit a vállalkozásomhoz felveszek, mibe forgatok: még több levélbe, temérdek indakötélbe, végükön vaksi kacsokba. Minden megy az eszetlen növésbe, a tapogatózva felfelé törésbe, a termésbe pedig – abba a néhány aprócska fűrtbe, csenevész boggyóba – szinte semmi. Egészen kiszárít a felismerés: én a semmibe kapaszkodok, egyre feljebb, az ég alatt, a fák között, mint egy ugrócsoport, lombátlat: gúlát alkotok, látványosan artistáskodok, de hasznot szinte semmit sem hozok. Már azon a pár csepp nedven kívül, ami kinyerhető belőlem, amikor készül a bálvány, és a levem a nemesített utódokéval összeerjed. Benyomnak az ízalapba, de abba a nagy-nagy fordulatba, amikor a cukor átmegy alkoholba, már nemigen szólok bele, hálaisten. Ott minden levegőtlen, néhány íznyomon kívül semmi sem marad belőlem. Mint amikor egy kis nép beleolvad a birodalomba.

Mérlegház

*Kétféle veendő van: az egyik területet akar,
a másik fél a területtől, bölcselkedett,
aki a fémhulladékot jött szemügyre venni.*

*Osztálytársak voltatok, emlékeztetett rá,
de nem baj, hogy nem emlékszel,
és (ezért vagy másért) elmesélte, milyen
jól szórakozott (ki nem hagyta volna),
mikor édesapád, pár pohár után,
beolvassott a vezetőségnek
a zárszámadó közgyűléseken.*

*Tekintettel a régi ismeretségre, gáláns
ajánlatot tett: felárral veszi át a fémet,
el is szállítja kisteherautóján, csak annyit
kér, hogy egy helyre gyűjtsünk mindent:
a szekértengelyeket, a boronát, a földfényes
ekét, a dísznőfürösztő láncokat (a rendfa
hova lett?), rozsdás dróttekercset, hordókat,
lábosokat, kannákat, az öntöttvas kályhát,
a szivattyúmotort, a fejőgépet, hűtőt,
tévéantennát, rossz kerékpárokat (gumit
leszedni!), kosárba az apróvasat.*

*Látom, maga bizalmatlan, dohogott,
mikor bekéredzkedtem az autóba, hogy
elkísérjem a szállítmányt a volt téesz-
mérlegházhoz. Ó, dehogy! Csak látni
szeretném a munkánk eredményét, ha már
két napig dolgoztunk az előkészítéssel.
Tüske egy óra alatt végzett volna! Nem
igaz, Tüske?, szólt hátra jötevőnk. Aztán
becslést kért: hány mázsa van a platón?
Mindketten alábecsülték a súlyt.
Tíz mázsa mínusz három forduló után.*

*Pedig számíthatott volna szolidaritásomra,
hisz sorstársak vagyunk (nemrég temette
öngyilkos fiát), s mi az a tíz mázsa,
ha senki nem ül a mérlegházban.*

Alkaiosz darabokban

1

*a szarka fészke
épül az ág között
pár gally megint lehull
sima mondatok
simák akár
a fénybe tévedt
emberi árnyak
üres szobákban*

2

*mi hátra lenne még
legelő lovak
mezőben állva
nagy zivatarban
a mondhatatlan
óra fénye
kánikulában
a reggel inge*

3

*emelkedők
a múlt labirintusok
fonálra fűzve
egy katakombaként
nyarunk telünk telik
magában
még magasodnak a fák
a kertben*

4

*japán sirálykapinty
dalolásait
az óvodába ment
gyereked szavát
a kávé illatát
az orrban
már ne felejtsd el
amíg az est jön*

Dal a meztelenségről

Ladik Katalinnak

*Mindenki csak otthon legyen meztelen.
Az ember a hálósobájában legyen meztelen.
Az idős ember az idősek otthonában legyen meztelen.
A magányos ember a holdfényben is lehet meztelen.*

*A Költő a versben legyen meztelen.
A Költő a színpadon ne legyen meztelen,
a Költő a tükörben legyen meztelen, de
a tükör küldje a holdat vissza a versben az égre,
mert a hold az égen legyen meztelen.*

*A szél meztelensége az eltérített lövedék szégyene.
A sarló meztelensége nem a hasításban van,
ami megcsillan a pengeélen, az volt a meztelen.
A föld az ágak vajúdásában legyen meztelen.
Aki a földben benne van, az már meztelen, mert
a föld hidege isten testhőmérséklete.*

*Mindenki otthon legyen meztelen.
Az arc a púder ködén keresztül legyen meztelen.
Az arc egy törzsi maszk homorú oldalát vizsgálva legyen meztelen,
egy arc sosem lehet igazán meztelen,
míg át nem döfték a belső maszk szálkái a bőrt,
akár egy fordított akupunktúra.
A lámpakörte meztelensége az alászálló hímpor.*

*Mindenki otthon legyen meztelen.
A köpés a szájban legyen meztelen,
a vér csak akkor meztelen, mikor alvadt,
a lepedő meztelenségébe törjön bele
a körme annak, aki otthon
nem egyedül meztelen. Aki meztelen,*

*az ne tudjon mit kezdeni a karjával,
álljon idétlenül, mint egy épp életre hívott madárijesztő
a fagyott talajban, háta mögött hófoltos termőföldekkel:*

*merev, fekete ég és báránnyelűk.
Nézze ezt, miközben meztelen, mert*

*aki szégyentelen, az állat.
Aki állat, hiába meztelen. Aki meztelen,
otthon van. Mindenki otthon
legyen meztelen.*

Kidobós

*Egykori osztálytársam, aki mindenkit dominált
kidobásban (én féltem a labdától és pelyhedző
arisztokratikus attitűdöm csak a passzív részvételt engedte meg),
aki a többi mulékony népszerűsége szert tevő,
korán mutáló, szerencsés testalkatú fiúhoz képest
szokatlanul megértő és kedves volt, főleg,
ha véletlenül kettesben maradt vele az ember,
akinek bár pénzügyis volt az anyja, az apja meg
hátrafele magyarázta a taxijában az utasainak,
hogy mikre volna képes egy végre ideológiamentes, szakértői kormány,
prekonceptióinkat meghazudtolva tudott hallgatni
flegmán előadott ellenérveinkre, most
„Nincs kegyelem!” felirattal rakta ki Facebookra a képet,
amin a Magyar Honvédség kadétképzésén
talpig terepszínű egyenruhában, zöldre festett arccal,
kezében gépfegyverrel, szigorúan kémleli a horizontot.
Vajon mit lát?
Milyen ellenség sziluettje körvonalazódik ott, a távolban?
Melyik idegen nyelv csatakiáltása fúzi szorosabbra ujjait a markolaton?
Azt keresi-e most, amihez anno elég volt
kiszúrnia a testnevelőterem sarkában, ahogy az órát figyelem,
és kiejtenie egy jól irányzott dobással,
vagy a fiúöltözők dezodor- és verejtékpárájában
kimondatlanul megszülető, kérészetű testvériességet
nem tudta már nyújtani az egyetemi közösségszervezés?
Nézem az arcát,
a zöld szemhéjak satuja által befogott tekintetet: felismerem-e
a srácot, akinek néhány évvel ezelőtt még egészen mástól gyöngyözött a homloka?
Van-e közös fantáziánk? Volt-e akkor?
Az én ellenségeimnek sincsen arca, de a kegyelemben hiszek.
És végleg elmúlt a gyerekkor.*

KAGYLÓK A LAGÚNÁN

Biagio Marin versei elé

Biagio Marin 1891-ben született Gradóban, és ott is halt meg 1985-ben. Jónevű, középosztálybeli családból származott, apja fogadótulajdonos volt. Anyja korán elhunyt, ezt követően apai nagymama nevelte. Marin Goriziában (akkoriban, az Osztrák–Magyar Monarchia idején még Görznek hívták a települést) kezdte iskoláit, majd Velencében és Firenzében, később Bécsben folytatta tanulmányait. Innen azután visszatért Firenzébe. Ott kötött ismeretséget többek közt Umberto Sabával, Eugenio Montaléval, valamint Scipio Slapaterrel – mindannyian a XX. századi olasz irodalom és költészet jelentős alakjai.

Marin fiatalon sokat vándorolt, tanított Goriziában, állást vállalt Triesztben, míg végül visszatért Gradóba, egy tengerparti házba, ahonnan már nem mozdult többé. (Gradóról fontos tudni, hogy az Aquileiát ostromló és elfoglaló hun Atila elől menekülő emberek elsőként Grado alapjait tették le, majd innen építették fel Velencét, a helyiek „kis Velencének” is hívják.) Marin, kései éveiben, ugyanolyan állócsillaga lett városának, mint amilyen Immanuel Kant volt a königsbergieknek.

Identitása egyértelmű, bár összetett: az Osztrák–Magyar Monarchia olasz nemzetiségű polgára volt. Az I. világháború idején, amikor egy olasz tiszt durva hangnemben szólt hozzá, így válaszolt neki: „Wir Österreicher sind an einen anderen Stil gewöhnt”.¹

Korai műveit német nyelven írta, majd átváltott anyanyelvére, a venetói-friuli dialektusra, amelyen végül – megingathatatlan céltudatossággal és következetességgel – a teljes életművét létrehozta. (Ahogyan ő fogalmazott: „Ha a Világszellem úgy döntött, hogy eltörlí az Adria keleti részéről Veneto ezeréves nyomait, meghajtom a fejem, és elfogadom, *fiat voluntas tua*,² de magamban azért hozzáteszem, »hogy, az a jó kurva...«.”³) 1912-es debütáló kötete, a *Fiuri de tapo* az első venetói-friuli dialektusban kiadott verseskötet. A cím egyik szava lefordíthatatlan: *A tapo virágai*, a *tapo* pedig a Velence- és Grado-környéki lagúnák világának egyik zátony- vagy szigetfajtaját jelöli – a *tapo* a lagúna vízből épphogy kiemelkedő rengeteg szigetecske egyike (míg például a *velma* csak apálykor tűnik elő). Ahogy Claudio Magris megfogalmazta: „Hála Biagio Marin lírájának, aki költői mítoszt teremtett belőle, Grado lírai táj. Marin előtt alig volt itt költészet.”⁴

A venetói dialektus jelentősen különbözik a sztenderd olasz nyelvtől, fonetikáját és kiejtését tekintve az egyszeri befogadó közelebb érezheti a spanyolhoz vagy a katalánhoz, mint az olaszhoz. Habár rétegnyelv(járás), a mai Olaszország területén belül nagyjából 5-6 millió ember beszéli. A XIX. századi vándorlások következtében a venetói dialektus a Trieszti-öbölben is elterjedt, felválva ezzel az addig ott beszélt Tergestinót, és létrehozva a Triestinót, amely – bár venetói alapú – jelentősen eltérő. Emellett nagy számban beszélik a venetói nyelvet – mind a mai napig – Brazíliában és Mexikóban is.

Biagio Marin következetesen – és ebben, ha másban nem is, hasonlóságot vélhetünk felfedezni Mairgret felügyelő megteremtőjével, Georges Simenonnal – mindössze néhány

¹ „Mi, osztrákok, másféle stílushoz vagyunk szokva.” (német)

² „legyen meg a te akaratom” (latin)

³ Idézi: Claudio Magris, *Corriere della Sera*, 1990. február 20.

⁴ Claudio Magris: *Kisvilágok*. Ford.: Barna Imre és Szirti Bea, Budapest, Libri Kiadó, 2012, 77.

száz szó használatával alkotta meg költészetét. És nem csak szókészletében, formáját tekintve is redukált Marin verselése: ölelkező vagy keresztrímek, gyakran egyetlen versen belül is váltva, hullámzó szótagszámmal. Kagylószerű költészet, amely jól tapad keletkezési helyéhez, a lagúnák falához. És habár szókészletét és formaiságát tekintve egyszerűnek – már-már monotonnak – tűnhet Marin világa, tartalmilag hihetetlenül gazdag és rétegzett. Walt Whitman sorai juthatnak eszünkbe róla: „Do I contradict myself? / Very well then I contradict myself, / (I am large, I contain multitudes.)”⁵

Marin költészete mintha minden egyes versben azt a pillanatot rögzítené, amikor a ragadozó – hosszas üldözés után – beleharap a prédájába. Üldöző és üldözött teste egyetlen testet alkot – hacsak egy szempillantás idejére is. Vadság és indulat, szelídség és szorongás összeolvad, élet és halál között fellazul a határvonal. A jelen fordítás alapjául szolgáló kötet fülszövegén Magris így fogalmaz: „tisza és derűs természetességgel érinti meg a metafizikai magasság csúcsait”.

És ha már Magris másodszor is előkerült: két fontos barátság vonult végig Marin életén. Az egyik szülővárosa, Grado talán legismertebb alakjához, Pier Paolo Pasolinihez kötötte. Pasolini „a költészet csúcsának” tartotta Marin műveit. Marin pedig Pasolini tragikus – és mind a mai napig kérdőjelekkel terhelt – halála után külön versciklust szentelt barátjának.⁶ A másik a triezsti Claudio Magris, aki egyszerre barátként és apafiguraként tartja számon Marint. A magyar olvasó, említés szinten, Magris *Kisvilágok* (Microcosmi) című könyvéből tudhat Biagio Marin létezéséről. Egyetlen műve sem olvasható magyarul.

Így ír róla: „Marin társaságában nem vesztegette az idejét az ember; ő a szó szoros értelmében szinte nem vett tudomást a hétköznapiságról, a semmitmondó köntörfalazásról, mely olykor megóv a kegyetlen valóságtól, és attól, hogy a semmi fölé kelljen hajolnunk. (...) Marin szinte képtelenül lényegre törő volt, hol indulatos, hol derűs, mint egy tengeristen. (...) Fantasztikus, démoni életkedvének köszönhetően személyisége megsokszorozódott, abnormálisan elburjándzott, elnyomta, aki mellette volt. Marinra is igaz, amit Diderot mondott Racine-ról, Marin is egy nagy fa volt, melynek nagyra kellett nőnie, hogy hosszú ideig életet és árnyat adjon, de növekedvén, el is nyomorította a körülötte élő növényeket. Néha úgy tűnt, több ember él benne, nemes és pór, nagylelkű és mohó egymás mellett. (...) A teremtmények örökléte az ő szemében az az értelem volt, mellyel az élet teljességében bírnak, a tengerhullám taraja, melyet nem aggaszt, hogy hamarosan megtörik. Marin egész költészete ezt az egységet éneklte meg, melyben úgy virágzanak és hervadnak el az egyes létezők, ahogy a növény elpusztul és újjászületik.”⁷

Részben nyelvi – vállalt és választott – elszigeteltsége, részben költészetének időn kívülisége miatt Marin jelentőségét csak viszonylag későn ismerték fel hazájában, Olaszországban is: 1970-ben megjelentek összegyűjtött versei, sztenderd olasz nyelven, és ettől kezdve figyelt fel rá a tágabb irodalmi közeg. Marin erős nyomás alá került, hogy szakítson dialektusával, egy könyv erejéig ennek eleget is tett,⁸ majd inkább visszavonult: nyelvébe és otthonába.

1983-ban kutatóközpontot és könyvtárat neveztek el Marinról, és egy díjat is alapítottak (Poesia in Dialetto) a nevével.

⁵ „Ellentmondok magamnak? / Jól van hát, ellentmondok magamnak, / (Én nagy vagyok, sokaságok vannak bennem.)” (Walt Whitman: *Ének magamról*, 51. – Gáspár Endre fordítása)

⁶ *El critoleo del corpo fracassao*, 1976.

⁷ Claudio Magris: i. m., 84–87.

⁸ *Aquamarina*, 1973.

Marin – ez is költészetének transzparenciájához tartozik – a legritkább esetben adott címet a verseinek. A fordítások címadása – amikor nincs konkrét, megadott cím – a bevett magyar filológiai gyakorlatot követi: a költemény első sorának egy összefüggő részlete került a vers fölé, zárójelben.

A fordítás alapjául szolgáló kiadás:

Biagio MARIN, *Poesie. A cura di Claudio Magris e Edda Serra*,
Milano, Garzanti Editore, giugno 2022.

A fordítást az eredetivel egybevetette: Studniczky Katalin.
Köszönet az értékes észrevételekért Tomaji Attilának.

(2024. február, Trieszt–Budapest)

BIAGIO MARIN

(Ez hát mind)

*Ez hát mind az én világom,
a lélek elveszett belül,
s az ég, amely fölém terül,
Isten alvilága, látom.*

*A napok sorát nem vágyom,
sem váltását az évszakoknak,
át a télen, át a nyáron
fák s bomlott állatok hajolnak.*

*Megfulladok e világban,
a sötét csillagok között,
ellobban a fényem, a vágyam,
s a nem-létbe költözöm.*

(Lényem még virágban)

*Lényem még virágban állhat,
fáradt, fehér a testem:
szírmot, szerelmet kerestem
tüskés ágán a galagonyának.*

*Öregszem bár, de élek,
s a torkomból zenélek:
minél magányosabban –
csalogány-fújta dalban.*

*Locsogni kezd a tenger,
és a hullámok hasát
fehérre festi át
a rím, lassu, szép ütemben.*

(Minden, mit elsodort)

*Minden, mit elsodort az idő,
a lélekbe végül visszatér:
hány régi alkony bukkan elő,
és éjszakák, és hajnali fény.*

*És már semmi meg nem halhat,
mi éli a teljességet:
a virág a nap fele réved,
és minden gyümölcsben van mag.*

*Derű és rejtély egyben,
hogyan körbeér az élet:
teljes valómmal élek
egy rég lezárt jelenben.*

*Sed tantum dic verbum**

*A szó, mely soha ki nem mondatott,
és nem mentett meg téged:
s így mentél, és érted el a véget,
egyenes úton, szép halott.*

*Csak egyetlen, árva szó volt,
mely megválthatta volna életed,
de mindig elnémult az a száj neked:
s a halál szárnya csapdosott.*

* „Hanem csak egy szóval mondd” (latin) – Utalás a katolikus liturgiára, valamint Mt. 8:8-ra. A kettő közti különbség is lényeges a vers befogadásához: előbbiben a folytatás: „és meggyógyul az én lelkem”, utóbbiban: „és meggyógyul az én szolgám”. (A ford.)

(Húsz év)

*Húsz év is eltelt már,
hogy nem csókoltalak;
szememből könny szaladt
egy májuséjszakán.*

(Még a nap is)

*Elpusztul még a nap is,
és a nagy kalandra itt
alig jut percnyi idő:
az Örök nem kikezdhető.*

(Szürke a tenger)

*Szürke a tenger, és szürke a lagúna,
áttetsző gyöngyök verik vissza a fényt:
mezítelen, lezárt üreg az ég,
a víz felett a csöndet szertefújja.*

*Lelkemet kétség és kín járja át,
magamra hagyva, végképp egyedül:
körém ember árnyéka nem vetül,
s álom sem ringatja part menti hajóját.*

*Nincs otthon, mely magába fogadna,
sem derűs nő, ki az ajtóban áll,
tartaná szívem, ne érje halál,
s ha szól, szavában ismernék magamra.*

(A bennünk lakó Isten)

*A bennünk lakó Isten
mindig hallgat és magányos;
mezítelen, akár a szél,
még ruhája sincsen,*

*és mindent a sorsra bíz,
elhagy életet, halált,
s a végtelen falát
ostromolja, mint a víz.*

*Magában marad örökre,
s akár minket, kétség gyötri;
nem rakta otthonát a földre,
s a csillagokat sem öröklí.*

(December van)

*December van, halála az évnek;
komótos, aranyló fény
szítál, a növények álma mély,
a szunnyadó rózsák fejére.*

*Egy derűs isten dobta
ezt a virágot kertembe,
s fényekkel körbevette,
újuljon benne bokra.*

*S most minden kreatúra
lágyan lélegzi be
a tiszta szépséget újra,
mit az ég lehel bele.*

BABICZKY TIBOR fordításai

EGY VÁNDOR NYOMÁBAN

Caspar David Friedrichről – születésének 250. évfordulója alkalmából

„Éppen egy sötét, komor erdőből léptem ki, és egy elég magas dombon találtam magam. Elöttem a völgyben, termékeny domboktól körülvéve barátságosan feküdt a bájos város, és az esti fényben megcsillant az újonnan fedett torony. Az Elster buja, virágokkal teli réten kanyargott, gyönyörű látványt nyújtva. A dombok mögött hegyek húzódtak, a hegyek mögött pedig bércek magasodtak, és így sorakozott egyik a másik után, távol, a légies messzeségben. Örömmel telve sokáig álltam, és néztem a gyönyörű tájat, néztem a kisváros felé közeledő marha- és juhcsordákat, néztem a szorgalmas kaszásokat, amint villogó kaszáikkal Elsterwerda felé igyekeztek.”

1803-ban, huszonkilenc éves korában jegyezte fel e sorokat a fiatal Caspar David Friedrich a naplójába. Látjuk őt, amint vándorlása során éppen előbukkan a sötét erdőből, s fentről, egy magas pontról tekint szét. Nem először és nem is utoljára. Gyakran kelt vándorútra, mindig gyalog. A kirándulás néha hosszabb volt, és napokig vagy akár hetekig tartott. 1811 júniusában például a Harz-hegységbe indult útra, s Drezdából oda-vissza körülbelül 300 kilométert tett meg. Máskor is elindult ugyanabba az irányba. 1815 körül festőkollégája, Georg Friedrich Kersting készített egy rajzot róla és egy útítársról. Két vándor, simléderes sapkában, szíjjal lekötött hátitáskával. Pár évvel korábban, 1810 júliusában Friedrich Kerstinggel kelt útra, a cél ekkor az Óriás-hegység volt, amit nem sokkal ezután *Reggel az Óriás-hegységben* című festményén örökített meg. Kersting ekkor is készített egy rajzot Friedrichről, a vándorról. A hosszú út során sok egyéb hely mellett érintették a ma Csehországban lévő Iser-hegységet is. Száz évvel később szolgálati útjai során Franz Kafka rendszeresen járt az Óriás-hegységtől északnyugatra fekvő Iser-hegység kisvárosaiban. A naplójában Kafka egyes szám harmadik személyben egy egészen különös, nyomasztó történetet jegyzett fel egy lány elcsábításáról – feltehetően személyes élmény alapján.

A lányokra Friedrich is felfigyelt. Igaz, nem az Iser-hegységben, hanem Elsterwerdában. Sőt, mintha kifejezetten keresett volna egyet, akire hónapokkal korábban felfigyelt. Az előbbi naplóbejegyzését így folytatja: „Aztán eszembe jutottak a szép lányok, akiket néhány hónappal ezelőtt láttam, amikor átutazóban voltam, és siettem a város felé, mielőtt besötétedett volna. Lassan sétáltam a kisváros csendes utcáin, és láttam néhányat ezek közül a szép lányok közül; ugyanazok voltak, akiket korábban is láttam. Tisztán láttam őket az átlátszó ablaküvegeken keresztül. Épp csak biccentettem feléjük, barátságosan, de ők egyből megfordultak, és szégyenlősen eltűntek.” Friedrich – kissé homályosan és szégyenlősen – lányokról ír, többes számban. Pedig biztos, hogy egyetlen lányt keresett. S ez vajon miért fordult el szégyenében elpirulva a festőtől? Mi történhetett az ablak alatt?

Hagyjuk a lányt vagy a lányokat. Figyeljünk inkább arra, hogy Friedrich kilép a sűrű erdőből, megáll a magaslaton, nézi a hegyeket, a légies messzeséget. Nyolc évvel korábban, 1795-ben Schiller *A séta* című versében hasonló helyzetet ír le:

„Szinte határtalanul tárul ki előttem a tájkék,
s kéklőn zárja le egy távoli hegyvonulat.
A hegy alatt mélyen, meredek lejtője tövében

halványzöld tükörét rengeti lent a folyó.
Végtelen éter alattam, s fönt is végtelen éter;
borzad a szem, ha lenéz, s szédül, amint eget ér.”
(Rónay György fordítása)

De még mielőtt a borzadály és szédület úrrá lenne rajta, s ettől a látvány is fenségessé változna, a költő megpillant valamit, amitől a fenséges megszéldül és széppé változik át:

„Ám az örök magas és az örök mély közt a bolyongót
korlátszegte szilárd út viszi biztosan át.”

S ezt követően a vándor már látja is a városokat, falvakat, parasztokat, munkásokat, árusokat és kereskedőket, utazókat és hajósokat, látja a szabadság és a művészet csíráit, látja az igazságot és a hazugságot, a nyomort és a reményt. Egyetlen szóval: látja a civilizációt, amely nem fent, a magasban van, hanem odalent, a földön.

Friedrichnek is hasonló tapasztalatban volt része. Ő is szétnézett a magasban, s a végtelen éter vonzotta a tekintetét. Azután ő is leereszkedett a hegyről, bement a városba, járta a szűk utcákat, elvegyült az emberek között, kereste a lányokkal a szemkontaktust. Vagyis hétköznapi polgárként viselkedett. Ha a műtermébe hazatérve ezt festette volna meg, akkor a képein nemcsak a hegyeket, az erdőket, a távoli messzeségeket látnánk, hanem az embereket is, akik az előtérben tevékenykednek, szántanak, vetnek, a házaik előtt állnak vagy ülnek, s kisebb-nagyobb csoportokba vegyülnek. Vagyis a táj az emberi cselekvések terepe lenne, és valamiféle viszony állna fenn a táj és az emberek között.

Schiller, a költő a fenti magaslatok és a lenti civilizáció közötti átmenetet írta meg. Friedrich, a festő ezzel szemben nem adott lehetőséget az átmenetre. Magánemberként természetesen kivette a részét a társas életben. Jó példája ennek a viszonylag későn, 1818-ban készült *A greifswaldi piactér* című akvarell. De ha nem tudnánk, hogy ő készítette, nem mondanánk meg, hogy ez egy Friedrich-mű. Festőként ugyanis az áthidalhatatlan szakadékokat festette meg. Tanulságos ebből a szempontból a késői festménye, az Alpok egyik hegységét ábrázoló *Watzmann* (1824/25). Friedrich soha nem járt az Alpokban, s festményéhez részben egyik tanítványa, Johann August Heinrich rajzát vette alapul, részben pedig saját, több mint tíz évvel korábbi vázlataiból és rajzaiból emelt ki elemeket, hogy azután, mint egy puzzle-t, összerakja őket. 1824-ben kollégája, Ludwig Richter Drezdában kiállított egy festményt, amely szintén a Watzmann-t ábrázolta. A távolban látni a hófödte csúcsokat, amelyek megközelíthetetlenek; az előtérben viszont erdők, patakok, vízesések, amelyeket nagyon is jól meg lehet közelíteni. S látni egy kápolnát, valamint egy kunyhót, mellette egy embert a kutyájával. Richter Schiller sétáját mutatja be: egyszerre látni a fenti fenséges borzongást és a lenti meghitt civilizációt. Még látványosabb ez Ferdinand Olivier *Csütörtök* című litográfiáján 1823-ból. Ezen is látni a háttérben a Watzmann-t, az előtérben viszont látni Berchtesgadent, egészen elől pedig egy paraszt éppen egy halott fát vág ki, mögötte nők pihennek gereblyével a kezükben, arrébb egy anya a gyermekével, előtte virágcserepek.

Friedrich a Watzmann-hegyet ugyanabból a nézetből festette meg, mint a többi festő. De nála nemcsak egyetlen ház vagy ember nem látszik, hanem maga az előtér is megközelíthetetlen az ember számára. Nem látni az emberi világot, helyette egy különös szikla torlaszolja el az előteret – amelyet egyébként Friedrich egy korábbi vándorlása során 1811-ben a Harzban örökített meg. Ez a gránitszikla több mint egyszerű természeti jelenség: szinte már misztikus képződmény. Hasonló gránitsziklán áll a *Vándor a ködtenger felett* című festményén a vándor, s szintén egy gránitszikla látható a *Reggel az Óriás-hegységben* című festményen. 1810/11, 1818, 1824/25: Friedrich újra és újra visszatér ehhez a kü-

lönös sziklához. A Watzmannon nem látni embert; a másik két festményen igen. De ezek is különös figurák: városi ruhájukban olyan benyomást keltenek, mint akik egy másik világból kerültek ide. Bármennyire átadják is magukat a természet áhítatának, az otthonuk máshol van. A természet és a civilizáció között nincsen átmenet. Ez utóbbihoz képest a természet: a rejtélynek a világa, ami mindent felülmúl. Vándorútra kelni – legalábbis a festmények tanúsága szerint – annyi, mint kiszakadni a prózai világból, megtapasztalni a transzcendencia élményét.

Végül is Friedrich maga városi ember volt. Drezda lakossága 1800-ban 62.000 fő volt, s Friedrich halálakor már megközelítette a százezret. Biztos, hogy a felhők mellett a képmények füstfelhőit is tanulmányozta. Friedrich egy bérházakkal sűrűn beépített utcában lakott, az Elba partján, Drezda belvárosában. A bérház harmadik emeletén volt a lakása és a műterme (fölötte lakott a negyedik emeleten, illetve a padlástérben a norvég származású festőkollégája, Johan Christian Dahl). Innen, a harmadik emeletről indult napi sétáira, általában alkonyat beállta után, vagy hosszabb vándorútjaira. És azt sem tartom kizártnak, hogy élete vége felé néha vasúton tette meg az első szakaszt. Végül is az első német távolsági vasútvonalat éppen Drezda és Lipcse között nyitották meg – méghozzá Friedrich életében. Nem tudni, ült-e valaha vonaton; de nehéz elképzelni, hogy ne nézte volna meg a vonatokat. És a mozdonyok kéményeinek füstje is biztosan beindította a fantáziáját.

A képein látható vándorokhoz visszatérve: ezek – külsőjükről ítélve – bérházak lakói. Soha nem falusi öltözetben tűnnek fel, és látni, hogy a tájat, amelyben vannak, azért figyelik olyan áhítattal, mert az nem az otthonuk. A *Reggel az Óriás-hegységben* című festményen egy férfi mászik a gránitsziklákon – nagyon is nem az alkalomhoz illő városi ruhában. A gránitvonulat a horizont alatt húzódik, miként az egész táj is. Friedrich erőszakot követett el a természetten: a hegyek fölött látható horizontvonalat valószínűleg azzal a fejes vonalzóval húzta meg, amelyet műterme látogatói oly értetlenül szemléltek a falon. Az éles horizont, amelyet egy hegyvidéki tájban így sohasem láthatnánk, mértani felezővonal is: a ködlepte természet alatta, a fényárban úszó égbolt fölötte helyezkedik el. Egyetlen dolog metszi a horizontot: a feszület, amelynek a gránit az alapzata, de amelynek a felső része, a Krisztus-szoborral, a horizont fölé került. A kereszthez felkapaszkodó férfi így nemcsak a feszülethez és nem is csak Krisztushoz akar feljutni, hanem – minden kétséget kizáróan – a horizontvonal fölé akar átkerülni. De erre nem képes önerejéből. Az őt segítő nő nem partnere, nem társa, hiszen akkor a férfi segítené őt. Ez a nő, ha közelről megnézzük, nem is ember: inkább Kharisz ő, a Kegyelem, aki a kereszt és a horizont metszésében megnyitja az utat az anyagi és az immateriális, a véges és a végtelen létezés között. A *Vándor a ködtenger felett* vándora is egy ilyen megmentő angyalra vár: onnan, ahol áll, nincsen átmenet a messi tájak felé. Legfeljebb csak leugrani tud a szakadékba. Friedrich, miközben a harmadik emeleti műtermében a képeit festette, az alakjait belső utazásra küldte, olyan tájakra, amelyek, mint az álomban, hasonlítanak a valódi tájakra, és mégis idegenszerűek.

A városból érkezett vándorok, akik Friedrich képein újra és újra feltűnnek, valójában megváltásra váró emberek, akik bejárhatatlan labirintusban tévelyegnek, amelyben nehéz megnyugtató értelemre találni. A természet, amely más korabeli tájképfestőknél megnyugtató, hívogató és befogadó, Friedrichnél mély idegenséget és otthonalanságot áraszt. A festményein a táj első pillantásra ismerősnek látszik, olyannak, amelyet hagyományosan megszoktunk. És mégis, minél tovább nézzük, annál furcsább, különösebb lesz. Mégannyira élethűnek mutatkozzon is, minden tájképében van valami mesterkelt, valami megtervezett, nem természetes – mintha egy művi konstrukció eredménye lenne. És ettől nemcsak csodás, hanem nyugtalanító is, hiszen a néző úgy érzi, hogy a táj meghódíthatatlan, az ember soha nem fogja otthon érezni magát benne.

Már pályája kezdetén megfigyelhető ez. Noha a koppenhágai akadémián a képzés a klasszicizmus hagyományában zajlott, ő nem ezt az utat követte. Az általános (sematikus) helyett az egyedire irányította a figyelmét – az egyes jelenségek minél alaposabb megfigyelése vonzotta. Mintha jó előre megfogadta volna azt, amit két generációval később Flaubert tanácsolt a fiatal Maupassant-nak: „Figyelj meg egy fát egészen addig, amíg nem különbözik a világ minden fájától”. Friedrich is képes volt órákig elmélyedni egy tárgy megfigyelésében és rajzolásában. Saját feljegyzései szerint például 1807. április 30-án három és fél órán keresztül figyelt egy fenyőfát, egy másikat pedig május 1-jén és 2-án összesen öt és fél órán keresztül. Mit lát a szem, ha ennyi ideig egy tárgyra szegeződik? Látja még a fenyőt? Pontosabban: lehetséges-e még fenyőnek nevezni azt, amire oly hosszasan irányul a tekintet? Nem az történik-e, mint amikor sokszor egymás után elismétlünk egy szót? Elveszti jelentését, és felismerhetetlen hangsorrá alakul át – illetve a jelen esetben látvány-együttesé? A fenyő természetesen fenyő marad, és a róla készült rajzon is felismerhető. De a tekintet olyan rétegébe hatol, amely már nem látható. A szem egyre jobban elmélyed a látványba, amiben végül fölsejlik valami, ami már nem látható, és amit Rilke később majd „Tártnak”, „Nyitottnak” fog nevezni.

Jól megfigyelhető ez azon az akvarelljén, amelyet 1797-ben, 23 éves korában készített a koppenhágai tanulmányai idején: *Vidéki ház erdei lombok között* címmel. Már itt látni, milyen irányba fog elindulni. A háttérben egy ház látható, pontosabban a teteje, mert a többi részét az előtte lévő fák és bokrok teljesen eltakarják. A vegetáció burjánzó, érezni, hogy előbb vagy utóbb mindent beborít és elfed. Vagyis legyőzi azt, amit az ember épített és létrehozott – legyőzi a civilizációt. Nem tudom, látta-e a fiatal Friedrich Albrecht Altdorfer vagy Hercules Seghers metszeteit és rajzait; ez a korai képe mindenesetre rokon az ő műveikkel, amelyeken a természet szintén kivonja magát az ember fennhatósága alól és kozmikus idegenséget áraszt. Seghers, Altdorfer vagy Adam Elsheimer képein a természet több önmagánál: mágikus jelenség, amely nem a néző előtt terül el, hanem a nézőt körbeveszi, beburkolja, foglyul ejti – elnyeli az embert, s ettől elveszti természetjellegét is és fenyegető őserővé alakul át. Ezen a korai rajzon a fák némelyike halott, az előtérben egy fatörzs hever a földön, de ez sem annyira az elmúlásnak, mint inkább a természet őserőjének a megnyilvánulása. A ház kapuja félig nyitva, s feltehetően nem is fogják soha becsukni. Az előtérben pedig két férfi áll. Mindkettőjük kezében vándorbot. Az egyik a kezével előre mutat, a másik pedig egyetértően néz rá. Persze ez a beállítás eléggé sematikus – sokan mások is így ábrázolnak két figurát a tájban, például Jakob Philipp Hackert. De két embernek az ilyen beállítása Friedrichnél később egyre mélyebb értelmet nyer. Hasonlítanak a tengert néző két alakra a *Két férfi a tengernél* (1817) című olajfestményen, vagy a többi hasonló kép férfialakjaira. Például *Két férfi a Holdat nézi* (1819/20) vagy *Férfi és nő a Holdat nézi* (1824). Samuel Beckett számára ezek a félig háttal álló figurák adták az első ösztönzést a *Godot-ra várva* című színdarabhoz: a feloldhatatlan magány megtestesítői. Friedrichnek már ezen a korai rajzán látni, hogy olyan vándorokról van szó, akik útra kelve maguk mögött hagyják a már alig látható házat, az otthont, amit hamarosan benő a természet, s nem lesz hová hazatérniük. Kezdetét veszi a vándorút, melynek célja ismeretlen. Egyetlen cél: el innen, minél messzebbre.

A vándorlás – vagy Schillerrel szólva: a séta – célja Friedrich számára a civilizációból való kilépést jelenti. Nem hétköznapi kirándulókról van szó, hanem metafizikus vándorokról, a transzcendencia megszállottjairól. Nem csoda, hogy Friedrichet a biedermeier, majd a realizmus korában elfelejtették, és csak az 1906-os berlini újrafelfedezéssel került a figyelem középpontjába, a Hugo von Tschudi által szervezett „Deutsche Jahrhundertausstellung” keretén belül. Tíz évvel később, 1916-ban a fiatal Lukács György *A regény elméletében* azt írta, hogy a modern élet alapélménye „a transzcendentális otthontalanság”. A művészettörténészek, Robert Rosenblummal az élen részletesen kimutatták,

mennyi szállal kötődik a huszadik századi absztrakt és modern festészet Friedrichhez. De nemcsak az absztrakt festészet előfutára Friedrich, hanem Kafka, Beckett és a többiek rokona is. Friedrich vándorai: mintha valamennyien a huszadik századi utódoknak akarnák átadni a stafétabotot.

Hogyan mutatkozik ez meg? Elég megnézni a *Szerzetes a tengerparton* című festményt, amelyen az emberi figura számomra nem szerzetes, hanem vándor. Már régóta úton van, s most végre eljutott oda, ahonnan már nincs tovább. Bizonyos értelemben hazatalált. És itt mi történik? Friedrich így kommentálta e festményt: „És ha reggeltől estig, és estétől éjfélig töprengénél, akkor sem fognád fel, értenéd meg a felderíthetetlen Túlvilágot!” A megfejthetetlen rejtéllyel szembesül a vándor. A vallásos hit bizonyára vigaszt nyújthatna. De Friedrich szerencsére nem adja meg ennek lehetőségét. Beéri azzal, hogy az ember elenyésző kicsinségét érzékeltesse, azt, hogy létezése nem más, mint porszemnyi véletlen. Az előbbi feljegyzését ezzel az illúziótlan gondolattal fejezi be: „Mélyek ugyan a lányo-maid a pusztá homokos parton; de elég egy enyhe szellő, és a nyomod már nem látszik: öntelt ember, tele hiúsággal”. Az ember örökösen úton van, élete örökös vándorlás, anélkül, hogy célba jutna. Rádadásul nem is tudja, mi a célja, hiszen azt köd borítja, amely soha nem oszlik szét. Ez a köd magának a létezésnek a megfejthetetlen rejtélye. Friedrich nemcsak felhőket és ködöt festett, hanem a látásmódja, a szerkesztési módja is „felhős”, „ködös” volt. A felhő és köd számára nem csupán „téma” vagy „tárgy”, hanem kötőszövet, amely még a legragyogóbb fényben úszó képein is átszűrődik. Friedrich nemcsak felhőket és a ködöt festett, hanem eleve a felhők és a köd szűrőjén át látta ezt a világot.

S ekkor természetesen nem lehet nem említeni a *Vándor a ködtenger fölött* című, talán legismertebb festményét. Friedrich itt nem egy ködbe vesző tájat festett meg, hanem egy férfit, aki a ködbe vesző tájat nézi. Mi, nézők pedig nem a ködöt és felhőt látjuk, hanem egy nagyon is hétköznapi külsejű férfit, aki elmélyülten nézi a ködöt, ami azonban őt nem takarja el. E többszörös közvetítés nyomán a vándor feszült és merev tartású alakja több kérdést vet fel. Át lehet-e törni a valóság falát, hogy meglássuk, mi van a látszatok mögött? Meg lehet-e pillantani azt, amit az oly korlátozott érzékszerveink eltakarnak előlünk? Van-e lehetőség arra, hogy részesüljünk abból, amit Platón „valóban létezőnek” nevezett? Vagy csak örökös közvetítések révén szerezhetünk tudomást arról, amit „világnak” nevezünk? Félrevonhatjuk-e valaha is a fátylat, amit Schopenhauer Maja fátylaként emlegetett, és ami az örökös tévedés fogságában tart bennünket?

A köd, aminek szemlélésébe a vándor belemerül, nem egyszerűen természeti jelenség, hanem a létezésről elválaszthatatlan fátyol, ami Friedrich szerint a legszokrázóbb napsütésben is mindenre ráborul. Nagy rokona, William Turner felhőképei kapcsán John Ruskin ezt írta: „Bármit nézzünk is, legyen az nagy vagy kicsi, közeli vagy távoli, egyenlő arányú rejtéllyel (mystery) terhes”. Majd így folytatta: „HOMÁLY NÉLKÜL NEM LÉTEZHET LEGMAGASABB RENDŰ TÖKÉLETESSÉG”, tipográfiailag is hangsúlyozva álláspontját. Turnerhez hasonlóan Friedrich sem csupán önmagában szerette a ködöt, természeti látványként. „Ha egy táj ködbe burkolódik – írta –, nagyobbnak, fenségesebbnek látszik, növeli a képzelőerőt, fokozza a várakozást.” De közvetlenül ezt megelőzően olyasmit is mond, ami a ködöt sokkal tágabb összefüggésbe helyezi: „Akinak a szeme és érzéke túl tompa ahhoz, hogy felismerje a nagy fehér leplet, a legnagyobb tisztaság jelképét, amely alatt a természet új életre készülődik, a finom színjátékát, vagy akinek a képzelőereje szegény, és a ködben csak szürkéséget lát, annak érthető az ellenérzése”. (Egy nem azonosítható festőnek a képe kapcsán írta ezt Friedrich.)

A „nagy fehér lepel” mindenre ráborul, látható, és mégis láthatatlan. A felhők – és általában a levegő – megfestése Friedrich számára a nagy lehetőséget jelentette, elszakadni ettől a világtól, átlépni egy másik, az érzékek számára nehezen hozzáférhető létezésbe. Felesége számolt be arról, hogy ha férje eljutott oda, hogy képein a levegőt kezdje festeni,

akkor senki sem szólhatott hozzá, és műtermébe sem volt szabad belépni. Nem az anygáloknak, nem az imádkozó vándoroknak, nem is a feszületeknek, hanem az átlátszó levegőnek a megfestése jelentette az igazi áhítat pillanatát. A ködbe vesző távlat, a lazúrtechnikával érzékelhetővé tett végtelenség alkalmasabb az isteni jelenlét érzékeltetésére, mint a kézzelfogható dolgok felszíne. Friedrich képein minden túlmutat önmagán, és minden véges dolog csak annyiban létezik, amennyiben végtelenné is tágul – létének alapját nem önmagában hordozza, hanem azt kívülről kapja.

Johanna Schopenhauer, a filozófus anyja, miután Goethe társaságában 1810-ben Friedrichet meglátogatta a műtermében, azt írta, hogy „a levegő, amit ... mesterien kezel, a legtöbb festményén a tér jóval több mint felét elfoglalja, a közép és a háttér pedig gyakran teljesen hiányzik... Szeret szemmel felmérhetetlen felületeket festeni.” Friedrich festményeinek különös, a képek egész felületét betakaró lazúros csillogása nemcsak a szemnek kínál szép látványt, hanem a fantáziát is a befelé mélyülő végtelenség felé indítja meg. Festményei előtt állva a nézők is belső vándorútra indulnak. A „nagy fehér lepel”, amiről Friedrich írt, nem idegen attól, amit ugyanebben az időben – pontosan 1809-ben – a filozófus Schelling „a mélabú fátylának” nevez: „Ez az a szomorúság, amely minden véges élethez tapad, de amely soha nem válik valósággá... Innen a mélabú fátyla, amely az egész természetre ráborul, az élet mély, feloszlani nem képes melankóliája” (*Az emberi szabadság lényegéről*). Röviddel halála előtt, 1811 nyarán Friedrich barátja, Heinrich von Kleist is valami hasonlót írt: „azt hiszem, a generálbasszusban a költői művészetről minden lényeges tudnivaló benne van” – s ezt Kleist nemcsak a költészetre, hanem a festészetre is vonatkoztatja. És az ekkor Drezdában élő Schopenhauer, aki szeretett hegyet mászni és vándorolni, ezt írta: a köd és a felhők miatt minden lebegni látszik. A gránit ellenére minden hullámlázónak tűnik. A „hegyek egyedül dacolnak a pusztulással, amely gyorsan elsöpör minden mást, különösen a mi múlandó személyünket. Nem mintha a hegyek láttán mindezzel tisztában lennének; de hangulatunk alaphangjává (Grundbaß) válik ennek sötét érzése”.

„Nagy fehér lepel”, „a mélabú fátyla”, „generálbasszus”, „alaphang” – mindnyájan keresik, nyelvileg hogyan fejezhetnék ki azt, amire nincsenek szavak. A látható mögötti láthatatlan foglalkoztatja Friedrichet, és a festményein megjelenő vándorok számára végső soron ez az igazi kihívás. Céljuk: áttörni azt a burkot, amely civilizációként eltakarja az ember elől a kilátást a kozmikus távlatra, vagy Friedrich szavával: a „légies távlatokra”. Ezt több kortársa gyanakvással figyelte. A filozófus Hegel szerint Friedrich festészetét „titokzatoskodás” („Geheimniskrämerei”) jellemzi. (Egyébként ugyanezt a szót használja majd, szintén elítélően, Bertold Brecht is Kafka írásaival kapcsolatban.) 1808. október 24-én Goethe művészeti tanácsadója, Johann Heinrich Meyer azt írta Nikolaus Meyer brémai orvosnak és gyűjtőnek: Friedrich „a tájképfestészetben az újabb keresztény miszticizmusra törekszik”. Amit mindketten hiányolnak a képeiből: a polgári világba való betagozódás. És amit pontosan látnak: Friedrichnél nem „séta” van schilleri értelemben, hanem „vándorlás”. Ráadásul ez a vándorlás nem is olyan, mint Goethénél. Wilhelm Meister a vándorlásai végén a világban talál rá önmagára. Friedrichnél ezzel szemben a vándorlás befelé vezet, úgy, mint Novalisnál, aki szerint „befelé vezet a titokzatos út”. Friedrich bizonyára egyetértett ezzel, hiszen ő maga ezt írta: „Csukd be testi szemed, hogy előbb szellemi szemeddel lásd a képedet”. Majd: „A festő ne csak azt fesse, amit maga előtt lát, hanem azt is, amit önmagán belül lát”. Viszont azzal valószínűleg nem értett volna egyet, amivel Novalis az előbbi gondolatát folytatja. Novalis ugyanis ezt mondja: „A külvilág az árnyvilág, amely a fény birodalmába veti árnyékát”. Friedrich számára a külvilág egyáltalán nem árnyékvilág, hanem éppolyan valóságos, mint az, ami nem látható. Festőként nem elhagyni akarta a külvilágot, hanem mindenben, ami látható, a nem láthatót akarta megmutatni. A képei felszínét befedő lazúros csillogástól, valamint a ködszerű homály-

tól, ami még a legvilágosabb képeinek a világát is áthatja, a képei olyanok, mintha látványok be lennének csomagolva, mintha valami áttetsző burokkba lennének bezárva. A végtelenség utáni vágyát, a nosztalgiát és a melankóliát, ami a képeit áthatja, ezzel a képeire ráboruló burokkal magyarázom. Mintha Platón barlangjába lennének a szereplői bezárva, és ebből a bezártságból szeretnének kilépni valahová, de maguk sem tudják, hová. Ha előbb azt mondtam, hogy a láthatóban a láthatatlant akarta megmutatni, akkor ilyesmire gondoltam: valami, ami a képein nem látható, mágnesként vonzza mindazt, ami látható. Ebbe az ismeretlenbe szeretnének átjutni valahogyan, áttörni a burkot, ami körül fogja őket. Szeretnének megszületni – mert a létezésük abban a világban, amit a képeken látunk, nem teljes. Mint Platón barlanglakóit, őket is a kinti teljes fény vonzza, aminek idebent, a barlangban csak a tompa visszfényét látják. A vándorai jellegzetes embrió-filozófusok, abban az értelemben, ahogyan erről az angol orvos-filozófus, Sir Thomas Browne írt a 17. század közepén egy dialógusban, amely sajnos nem maradt fenn. A címe: „Két csecsemőnek az anyaméhben folytatott párbeszédje e világ állapotáról kellőképpen illusztrálhatja tudatlanságunkat az eljövendő világot illetően, melyről szerintem Platón barlangjába zárva még most is társalgunk, s ennyiben csupán embrió-filozófusok vagyunk.” Az embrió magabiztosan állítja, hogy a világ olyan, amilyennek érzékeli; megszületése után azonban csodálkozik egykori naivitásán. De vajon a megszületése utáni világ valóban a végérvényes világ? Mi vár az emberre a halál után? Nem fog akkor is hasonlóképpen csodálkozni korábbi naivitásán?

Vándornak lenni alapvetően szellemi állapot. Folytonos elmozdulás egy újabb, ismeretlen irányba, átlépni valahová, amiről az embernek nem volt korábban tudomása. A Friedrichről írott könyvében az amerikai művészettörténész, Leo Koerner Friedrich vándorait Káinnal, Ahasvérral, Fausttal, Coleridge Vén Tengerészével hozza kapcsolatba. Friedrich vándora azonban nem számkivetett, nem valamiféle „ösbűn” miatt kell vezekelnie. Nem, Friedrichnél a vándorlás annyi, mint folyamatosan a bizonyosság után futni, anélkül, hogy azt valaha is el tudnák érni. Futóhomokon járni. Mennek előre, mögöttük felszámolódik minden, előttük pedig a „túlvilág”, amiről viszont semmit nem tudnak.

Ez a nem-tudás annak a mélabúnak az elapadhatatlan forrása, amely Schelling szerint „az egész természetre ráborul”, Kleist vagy Schopenhauer szerint pedig ez a „generálbasszus” vagy „alaphangulat” élménye. És mit mond Friedrich? A vándorai számára nincsen egyéb, csak ez az élet, amibe beleszülettek. A lét eleve bezártságot jelent. A vándorok ennek a bezártságnak a foglyai. Az őket ábrázoló festmények a lazúros technikának köszönhetően azt sugallják, hogy nem azt az életet élik, amit szeretnének. Még akkor sem, ha közben nem tudják, milyen lenne az igazi, valódi élet. Ha tudnák – pontosabban ha Friedrich tudná és valamilyen választ kínálna –, akkor a festményei is másnyelven lennének. Feltehetően elvesztek volna a sok korabeli közepszerű kép tengerében.

A KUTATÓK MINDIG ÁRKOK ELŐTT ÁLLNAK

Sz. Koncz István beszélgetése

– *Engedelmes alattvalókkal népesítjük be az örökös zavargások földjét* – ez volt a Bécsi Telepítési Bizottság jelmondata a karlócai béke után. Ennek nyomán a Habsburg Birodalom nyugati területeiről, többek között Badenből, Hessenből, Pfalzból érkeztek új lakók egyebek mellett Bácska, Bánát és Szlavónia területére, valamint a Dunántúli-középhegység vidékére. A Rákóczi-féle felkelés idején nemcsak a kolonizáció szakadt félbe, hanem a kurucok az első telepesek házait is fölperzselték, például Zircen. 1725-ig azonban szegény, de szorgalmas osztrákok csoportjai érkeztek ismét; elkezdődött a település újjászervezése. Mária Terézia és II. József alatt Zirc lakosai szinte kizárólag német ajkúak lehettek, de még a múlt század fordulóján is közülük került ki az ott élők fele. Hogy a Heblingeket melyik hullám hozta a Magas-Bakonyba, ma már nehéz volna kideríteni, ám annyit tudunk: Stájerország területéről érkeztek. És egy további dolgot állíthatunk biztosan: a tudós nagymamája még németül vagy inkább svábul tereferált kor- és sorstársaival a piacon, a péknél, az utcán...

Nagymama későbbi büszkesége, középső fiúunokája Hebling János 1954. május 9-én született Zircen. Általános és középiskolai tanulmányait a városban (akkori nagyközségben) végezte, ott is érettségizett, majd a József Attila Tudományegyetem fizikus hallgatója lett Szegeden. 1978-ban diplomázott, az egyetemen kezdett dolgozni, és három év múlva már doktori címet szerzett. Eltelt tizenegy esztendő, és kandidátusi disszertációjának védésén is túl volt. Újabb tizenegy év elmúltával, 2003-ban lett akadémiai doktor. Időközben, még 1999-ben átigazolt Pécsre – visszajött a hegyek közé, mondhatnánk, de a váltás valódi okát megkérdezzük tőle magától, hamarosan.

Dolgozott a PTE Kísérleti Fizika Tanszék vezetőjeként (2004–2012), a PTE Fizikai Intézet igazgatójaként (2008–2018), és az MTA–PTE Nagyintenzitású Terahertzes Kutatócsoport alapítójaként, vezetőjeként (2012–2022). Fő kutatási területe az ultrarövid impulzusú nemlineáris optikai eszközök fejlesztése. Kidolgozta a spektrális bontóelemek általános elméletét. 2002-ben javasolta, és azóta, munkatársaival közösen, folyamatosan fejleszti a döntött impulzusfronttal gerjesztett lítium-niobát, illetve félvezető alapú terahertzes impulzusforrásokat. A beszélgetés során megpróbálunk ezekhez egy kicsit közelebb kerülni.

2014-től tiszteletbeli tagja az Amerikai Optikai Társaságnak (Optical Society of America, OPTICA). Rajta kívül csak két másik magyar kutató, a friss Nobel-díjas Krausz Ferenc, valamint a New York-i City University professzora, Bergou János dicsekedhet ezzel a címmel. Számatalan hazai köztisztület tagja; egyebek mellett az MTA Fizikai Tudományok Osztályának és az Eötvös Loránd Fizikai Társulatnak. Három cikluson keresztül volt a titkára az MTA Fizikai Osztály Lézerfizikai Tudományos Bizottságának. 2015 és 2022 között tagja volt az Európai Fizikai Társaság Kvantumelektronikai és Optikai Bizottságának. Publikációinak független hivatkozási száma rendkívül magas, hétezeret meghaladó, és van egy olyan tudományos szakcikke, amellyel önmagában „ezredes”. Megbeszéljük majd, hogy pontosan miről van szó.

Hosszabb-rövidebb vendégprofesszori működései, tanulmányútjai közül kiemelkednek a stuttgarti Max Planck intézetben töltött, talán tíz alkalmat is felölelő hónapok, évek, de tartalmas együttműködés volt a müncheni is. A Massachusetts Institute of Technologyban (MIT-ban) 2006 és 2008 között dolgozott, Athénban pedig még 1987-ben töltött két hónapot.

Elismeréseit igen nehéz lenne felsorolni, csak néhány a fontosabbak közül: Selény Páldi (1992), Széchenyi-díj (2015), Jedlik Ányos-díj (2016), Gábor Dénes-díj (2020). A kaliforniai Stanford Egyetemen pár esztendővel ezelőtt kidolgoztak egy rendszert, amellyel kutatók egyéni teljesítményét lehet mérni. Kell-e mondanunk? A professzor e lista alapján a világ élvonalbeli tudósai közé tartozik. Kollégáival húsz szabadalmat, ezen belül nyolc nemzetközi szabadalmat, hangzatosabban: világpatentet jegyez.

Magánéletéről soha nem nyilatkozik. Felsője Takács Dóra, nyugalmazott középiskolai tanár; egyébként szakmabeli – fizika-kémia szakos. Három asszonylányuk és több unokájuk van. Persze, először a professzor németes csengésű nevéől kezdünk eszmecserét, és megállapítjuk, hogy nem is olyan ritka az a Magas-Bakony környékén.

Sz. Koncz István: – Olvastam valahol, hogy az alsóörsi polgármester névrokon.

Hebling János: – Igen, valószínű, hogy ő is Zircről származik. Édesapám még értett németül, nagymamám a napi érintkezésben használta a svábot, de a szűkebb családi körben már a magyar volt a kommunikáció nyelve.

– *Édesapja lakatos volt a dudari bányában, ugye, jól tudom?*

– Hegesztő és lakatos. De otthon is volt egy kis műhelye. Frissen épült családi házunk bejárati ajtajára készített például nagyon szép kovácsoltvas betéteket az üvegezett részek elé. Az utcai kerítés is döntően vasból készült: a huzalfonatokból álló két-három méter hosszú elemeket ötvenes zártszelvény oszlopok tartották. Egyszer kaptunk az általános iskolában egy feladatot fizikából, hogy szerkesszünk periszkópot. Hazamentem, a megmaradt zártszelvényből levágtam egy félméteres darabot, a két végét az éleknél befűrészeltem, majd az ellentétes oldalakon az utolsó néhány centiméteres részt behajlítottam negyvenöt fokos szögben. Ezekre ráragasztottam az akkor szokásos olcsó tükörből, üveg-vágóval megfelelő méretűre nyisszantott darabot, és kész volt a periszkóp. Jó masszív, stabil szerkezet született. A tantárgy iránti, amúgy is meglévő érdeklődésemet csak fokozta, hogy ötöst szereztem vele.

– *Jó ügygyességgel rendelkezett?*

– Azt hiszem, igen. A finommotoros mozgások fejlesztésében biztosan szerepe lehetett annak a csehszlovák építőjátéknak, amit egyszer karácsonyra kaptam. Sokaknak volt ilyen: különböző hosszúságú, úgy emlékszem, egy centi széles, vékony fémlapocskákból állt, rengeteg furattal. Rémlik, mintha buszt lehetett volna építeni ezekből az alkatrészekből. De sok más apróságot is.

Anyai nagyszüleim, róluk még nem esett szó, a Soósok, a múlt század húszas éveiben kerültek Várpalotáról Zircra. Számomra ismeretlen okok miatt és körülmények között. István nagyapám finommechanikai műszerész volt. Nem mellelég a helyi tűzoltó egyesület elnöke. Varrógép- és kerékpárjavítással foglalkozott. Meglehet, az ő ügygyességéből örököltem valamit. Egy ideig náluk laktunk, mindazonáltal utóbb sem költöztünk messzire. Velünk szemben volt a műhelye. Gyakran átjártam hozzá.

– *Az óvoda terasza meg majdhogynem az arborétumra nyílt.*

– Igen, az apátság egykori és mostani épületében, az első emeleten, ott, ahol a múzeumot találjuk, működött az óvoda. A balkon hátrafelé nyílt, illetve nyílik ma is. Első gyerekkori emlékeim egyike, ahogy ott állok, és gyönyörködöm a hősésben.

– *Ragadt meg még önben hasonló kép?*

– Arra pontosan emlékszem, ahogy a bátyámmal, oldalunkon a tízórais tarisznyával indulunk Soós nagyszüleinktől az óvodába, vagy ahogy sorban állunk, hogy megkapjuk

a kockacukrot, amire rácepegtetik, most már tudom, a gyermekbénulás elleni Sabin-cseppet. Aztán meg... Ülünk az asztal körül, nyilván ebédelünk, de mint átszoktatott balkezes, eléggé bizonytalan vagyok benne, hogy melyik a szép kezem. Látom a fiút, aki velem szemben ül, gondolatban átmegyek a helyére, leülök, és úgy fogom meg a kanalat, ahogyan ő. Az átszoktatás rengeteg nehézséget okozott, de hajlamos vagyok azt gondolni, szerepe volt abban, hogy viszonylag jó lett a térlátásom.

Hárman voltunk testvérek, édesapám dolgozott a bányában, édesanyám pedig ve-lünk, gyerekekkel foglalkozott. Bátyám egy évvel idősebb, öcsém nyolc évvel fiatalabb volt nálam.

– Olyan következetesen használja a múlt időt, hogy rá kell kérdeznem: testvérei nem élnek már?

– Mind a ketten meghaltak. Bátyám ötvennégy éves volt, öcsém ötvenhárom. Nehéz sors jutott mindkettőjüknek. Idősebb fivérem, amint megnyílt a lehetőség, Ausztriában talált magának munkát. Bár viszonylag jól keresett, és gyakran hazajárt, a hétközi, hosszú napok, a távolság, a sok cigaretta elemésztette. Főleg a cigaretta. Rengeteget dohányzott, tüdőrák vitte el végül. Öcsém a konok, nagyon kitartó sváb emberek mintapéldánya volt. Levelezőn végezte a főiskolát; már ahhoz is komoly állhatatosság kellett. Hanem aztán viszonylag fiatalon elvált. A válás utáni nehéz lakáskörülményekből úgy próbált szabadulni, hogy a megtakarított pénzből építkezni kezdett. A tervezéstől kezdve jószerével mindent egyedül csinált – ugye, megint a szívóssága diadalmaskodott. De szüksége volt hitelre. Történetesen svájci frank alapút vett fel, amibe, tudjuk jól, sokan belerokkantak. Igyekezett előremenekülni, eladta az építhető házat, és újra építkezésbe fogott. Megint szinte csak magára hagyatkozhatott. Előfordult, hogy a fizikai munkába besegítettem. Jó erőben volt, a hat méter hosszú tetőgerendát együtt raktuk fel. Elég volt a magam végét megmarkolni. Miközben ő egy másikat, korábban, már egyedül a helyére tett! De a sok nehézség és a betegség végül fölőrölte őt is...

– A gyerek-, pontosabban a tinédzserkorhoz visszakanyarodnék még, ha megengedi! Úgy tudom, hogy talán valamiféle rádióamatőr szakkör munkájában tevékeny szerepet vállalt.

– Ó, hát erről is hallott! Ahhoz képest, milyen alapokat szerezhettem volna Barna Lajos igazgató úrnál, az elektronikához nem nagyon értek. De technikaórán volt például kerékpárszerelés, na, az nagyapám révén nem okozott különösebb gondot. Tudtam, hogy melyik számszámnak mi a neve, s hogy mire való. Ugyanakkor volt olyan év, hogy számtanból csak középeket kaptam. Legfőképp amiatt, mert egyszer otthon felejtettem a körzőt, és a tanárnő elégtelent adott. Ehhez kapcsolódik egy kis anekdota. A következő félévben tanítási gyakorlaton járt nálunk egy kistanár, és valami apróságot elhibázott. Kijavítottam. Épp mögöttem ültek, akik figyelték, hogyan zajlik a próbatanítás. Meg is kérdezték, hogy hányas voltam félévkor? Közepes, feleltem. Hűha, mondták, milyenek lehetnek akkor itt a jelesek!

Egyszer azután jött megint a karácsony, történetesen egy modellautót hozott nekem ajándékba a Jézuska. Roppantul izgatott, kérdezgettem keresztapámat, hogy ha nagyobb kereké lenne, gyorsabban haladna-e? Nem biztos, mondta bölcsen, de hagyta, hogy elgondolkozzam azon a felismerésen, hogy ha ugyanaz lenne a fordulatszám, akkor valóban nagyobb lehetne a sebesség. A gyerekkor nem mindennapi, a felejtés rostáján ugyan-csak fennakadt képe ez is.

Néha eszembe jut, hogy olykor a kívülálló számára valószínűleg úgy viselkedhettem, mint egy autista. Előfordult, hogy szociálisan nehezen alkalmazkodtam, de bizonyos kérdésekre, fizikai, matematikai problémákra az átlagosnál talán nyitottabban, és alighanem a koromat meghazudtolóan válaszoltam. A szorzótáblát például úgy tanultam meg, pillanatok alatt, hogy iskolába menet fölmondtam magamnak. De amikor a számok írását tanultuk, mondjuk, a kettesét, az volt a házi feladat, hogy rajzoljunk egy csomó kampósbotot, és hullámvonalat otthon, a fűzetünkbe. Visszamenőleg talán nem ront a jegyemen, ha

elmesélem, hogy édesanyám bizony besegített. Az írásom sem volt szép sosem. De valahogy élt bennem az a törekvés, hogy a fizika kérdéseivel foglalkozzam. Ez kitartott azután a gimnáziumban is. Eljártam például a könyvtárba, ahonnan az irodalmi művek mellett kivettem többek között Einstein népszerűsítő munkáját a relativitáselméletről.

– *Középiskolásként?*

– Igen. De hangsúlyozom, inkább a tudományos ismeretterjesztés színvonalán mozgott, semmint a tudományén. Mindenesetre fölkelte az érdeklődésemet, és bizonyos alapismereteket adott.

– *A kiteljesedés helyszíne miért éppen Szeged lett?*

– Oda volt valódi esélyem sikerrel felvételizni. Az érettségi jegyei akkor még vagy akkor éppen beszámítottak a felvételi pontokba, és magyarból, történelemből hármasmal volt. Budapest, az Eötvös Loránd Tudományegyetem emiatt szóba sem jöhetett. Debrecen messzinek tűnt nagyon, maradt tehát a Tisza-part. A felvételi beszélgetésen előkerült a relativitáselmélet – onnan már nem volt olyan nagyon nehéz dolgom.

– *Rögtön a hatalmába kerítette a lézer?*

– Viszonylag új dolognak számított. 1960-ban fedezték fel, én meg '73-ban kezdtem a tanulmányaimat. Szegeden akkor már foglalkoztak a témával. Úgynevezett lumineszcencia-kutatás folyt.

– *Végzés után három évvel doktorált.*

– Váratlanul, szerencsés módon bent tudtam maradni az egyetemen. Egész pontosan: működött a Lumineszcencia- és Félvezetőfizikai Akadémiai Kutatócsoport, és ott jutottam másodmagammal kétéves lehetőséghez. Elindulhattam az egyetemi pályán. Az első időszakban viszonylag kevés oktatási kötelezettségem volt, de amikor véglegesen állományba kerültem, már heti tíz fölött volt az óraszámom. A késő délutáni, kora esti napszakokat kihasználva így is maradt azért idő kutatásra.

– *Már akkoriban szép eredményekkel. Mégis, alig több mint két évtized elmúltával, ami a kutatásban nem olyan sok, 1999-ben, váltott. Miért?*

– Kezdetben csak vendégként jártam át Pécsre, hetente három napot töltöttem a Mecsek-alján. A helyzet megértéséhez tudni kell, hogy Szegeden akkoriban elég gyors egymásutánban születtek a nagydoktori dolgozatok. Az egyetemi tanári kinevezéseket ugyanakkor az anyagiak erősen behatárolták. Fölmértem, hogy hamarosan válaszút elé kerülök. Készült már a disszertációm, ugyanakkor nem szerettem volna kiszorítósdit játszani. Arra gondoltam, hogy ne ott tülekedjek, hanem inkább itt erősítsem a csapatot. Ráadásul olyan kollégák, akik a Szeged–Pécs útvonalon már előttem jártak, invitáltak is.

– *Beváltak a reményei?*

– A reményeim? Annyiban igen, hogy biztos voltam benne: a kezdet zökkenőkkel teli lesz. Kísérleti fizikát művelni olyan helyen, ahol hiányoznak a kísérleti eszközök, legalábbis nehézkes. Tudja mit? Pontosabban fogalmazok. Az eszközpark sokkal szegényesebb volt, mint Szegeden. Pécsen néhány lencsét örököltem, és hozzáférést egy nem működő lézerhez. Egy sikeres pályázatomat, a nyertes munka minden előnyét és anyagi eszközét azonban áthozhattam magammal. Ne képzeljen el hatalmas összeget, de legalább az itt lévő, most említett, használaton kívüli, lerobbant berendezés javítására elegendőnek bizonyult. Ilyen mostoha körülmények között született az első pécsi tudományos publikációnk. Utóbb a technikát, amit 2002-ben kitaláltam...

– *...a puskámból olvasom: a döntött impulzusfrontú gerjesztésen alapuló terahertzes impulzus-előállítás technikáját...*

– ...igen, ezt, kollégáimmal folyamatosan fejlesztettük. Olyan kifejezéseket igyekszem használni, amelyek közérthetőek. Az elnevezés arra utal, és a dolog lényege valóban az is, hogy az impulzusfrontot térben megdöntjük. Anélkül, hogy a részletekben nagyon elmélyülnénk, kijelenthetjük, hogy ezzel a megoldással jobb hatásfokú eszközt tudunk alkotni.

Kicsit tudományosabban: adott energiájú lézerpulzusból nagyobb energiájú terahertzes impulzusokat lehet előállítani. Illetve: jóval komolyabb lehetőségeket nyit a módszer új típusú alkalmazások irányába. Ebben a kutatásban huzamosabb ideig világelső voltunk. De nyilván sokan mások is fölfigyeltek az eredményeinkre, akik jobb technikai háttérrel, jobb lézerekkel rendelkeznek. Ha be tudnánk üzemelni egy nagyenergiájú berendezést, az megint a világ élére repítene minket, javítva a PTE helyét is a nemzetközi egyetemi rangsorban.

– *Komolyabb lehetőségek, új felhasználási területek – ha szabad, így összegzem az imént elhangzottakat. Tudunk olyan eljárásokról, amelyek, hogy népbetegséget, köznapi példát említsek, a rákos sejtek elpusztításához protonnyalábokat használnak. Javítson ki, ha pontatlanul fogalmazok: az önök kutatásai ebben az irányban is eredményeket hozhatnak.*

– Képpen van olyan módszer kidolgozása, amely a nagyenergiájú terahertzes impulzusok segítségével új utat nyit. Az új út során sokkal kisebb berendezéssel, nagyobb hatásfokkal, olcsóbban lehet elérni az azonos célt. De meg kell mondani, hogy ez nem a holnapután technikája még.

– *Egyik, az említett témára vonatkozó tudományos közleményénél a hivatkozások száma több mint ezer.*

– Igen, ezernél többen idézték azt a dolgozatunkat, amely a döntött impulzusfrontra tett javaslatunkról szólt. Az értekezés kétezerkettőben született. Az ilyen magas szám azért elég ritka.

– *Büszke rá?*

– Különös dolog ez, tudja? A tudósemberek megítélésében három dolgot szoktak górcső alá venni. Egy: a publikációk száma. Kettő: a hivatkozások száma. Három: a folyóiratok impakt faktora, amelyek közölték a cikkeit. Na most, ha a második szempontot nézzük, nyilván kiderül, miben voltam erős. De azért mondtam, hogy furcsa dolog ez, mert volt olyan közleményem, amelyet legalább olyan fontosnak éreztem, és nem lett népszerű, nem lett nagyobb visszhangja. Magam előtt egyik-másik, a hivatkozások számát tekintve kevésbé sikeres írásomra legalább olyan büszke vagyok, ha nem büszkébb, mint a legtöbbet hivatkozottra.

– *Említene példát?*

– Írtam két cikket is, ami a spektrum előállítására használt eszközök általános leírásával foglalkozik. Legfeljebb ha öten vagy hatan utaltak rá az elmúlt években. Pedig alapvető fontosságúnak érzem. Mások meg nyilván nem így látják. Ha már szinte észre sem vették...

– *Majd most, a Jelenkorból megismerik! A külföldi vendégprofesszori fölkerések, tudományos együttműködések magas számát szeretném e helyt rögzíteni még.*

– Németországban sokszor, gyakorta huzamosabb ideig dolgoztam. Egy pillanatra visszalépek a kezdetekhez. Az akkori keleti blokk tagjaihoz hasonlóan Szegeden olyan berendezések működtek, amelyeket az ottani kollégák maguk építettek. Volt ezek között nitrogén-lézer, illetve festéklézer, amelyet nitrogén-lézerrel pumpáltak. Utóbbi a lumineszcencia-kutatásokhoz kiváló volt, de technikailag nehézkes. A nyolcvanas évek elején kezdtek el foglalkozni titán-zafír berendezésekkel – ezekkel lehet manapság a legrövidebb impulzusokat előállítani. De vissza a festéklézerekhez: amikor '88-ban kikerültem Stuttgartba egy évre, akkor egy ilyen készüléket kellett megépítenem.

– *Megtörtént, amennyire tudom, hisz az egy évből kettő lett mindjárt.*

– *Sőt, később is visszajárhattam.*

– *Von Haus aus beszélt németül?*

– *Vajmi kevésé. Korábban említettem, hogy mire mi jöttünk, fiúk, a családi érintkezés mindennapos nyelvhasználatából a német már kikopott. A középiskolában ráadásul olaszul tanultam. Az angolt az egyetemen sajátítottam el, majd amikor a doktori fokozathoz*

kellett a második nyelv, vettem föl apánk nyelvét, mondhatnám stílusosan. De valljuk meg, nagyon messzire nem jutottam vele. Azért a boltban nem adnak el. Leginkább három nyelven kommunikálok. Magyarul, angolul és németül. Egyszerre! (*A professzor nevet.*) Sajnos sosem volt kiemelkedő a beszédképességem vagy a nyelvérzékem. Ezzel együtt gyönyörű időszakokat tölthettem a Max Planck Szilárdtest Kutatóintézetben hosszú években, majd nem évtizedeken keresztül. Otthon éreztem magam.

– *Azután jött a cambridge-i Massachusetts Institute of Technology huszonöt hónapja, ha jól számolom.*

– Négy évvel az emlegetett ezredes cikkünk megjelenése után került sor ideiglenes kiköltözésemre. Az ottaniak is érezték, hogy az általunk javasolt módszerben nagy potenciál van, ezért hívtak meg. Egy doktorandusszal és egy úgynevezett poszt-dokkal kerültünk egyidőben oda, vagyis egy olyan kollégával, aki éppen előtte szerezte meg Németországban a doktori fokozatát. Lényegében ők voltak az én kis csoportom.

Vissza még Stuttgarthoz. Életemben először adódott ott olyan alkalom, hogy a kutatási eredményünk gyártásba került, és, nem fogja elhinni, pénzt is hozott. Második ciklusomban titán-zafír lézerrel gerjesztett optikai parametrikus oszcillátor építésével bízott meg a főnököm. Nem volt könnyű munka, de sikerült. Egy fiatal kollégám felismerte, hogy az új eszköz piacképes. Grúndolt egy kis céget, és az értékesítés során elismerte a szellemi hozzájárulásomat a termékhez. Tudtam venni így egy autót. Kollégám apja – igazi, földből gyúrt, sváb parasztember – furcsállta, hogy az asztalnyi berendezés többbe került, mint a traktor, amit használt.

– *Beszéljünk két mondatot a jövőről is! Mik a terveid, professzor úr?*

– Még nem adtam fel, hogy beüzemeljünk egy nagyenergiájú lézerberendezést. És vannak elgondolásaim a szűk kutatási területemen kívül is.

– *Látom, nem szívesen válaszol. Akkor, hogy stílszerűen zárjunk, ideidézem a honosított osztrák közmondást, amit Rómer Flóris Bakonyról írott, 1860-ban megjelent könyvében találtam: csak akkor mondjál hoppot, ha által ugortad az árkot!*

– Valahogy így, igen. A kutatók mindig árkok előtt állnak.

A KÖZTES LÉT SVÁB SÁVJÁN

– Földi tartózkodásom rövid története 0.3. –

„Két nagyon jelentős következménye van annak a körülménynek, hogy az etnikai emlékezetet a zoológiain kívüül áll: az individuuum szabadsága arra, hogy a fennálló etnikai kereteket elhagyja, és annak a képessége, hogy az etnikai emlékezetet a maga számára továbbfejlessze.”

André Leroi-Gourhan: Le geste et la parole

Az első tapasztalatok egyike akkor keletkezik, amikor érzékletessé válik a különbség, ami a testünk és minden más között feszül. Aztán idővel a kint és a bent kettőssége további elhatároltságokkal tagolódik, bővül és fokozódik. Különféle szociális és kulturális rétegek rakódnak rá, és masszív mintázatokká válnak. Mi – a családunk – és mindazok, akik nem mi vagyunk, ők.

A mi esetünkben ehhez még más is tartozott: a mi és a többiek – a magyarok, a mi (rég) világnak és az (új) izmus – világának különbözősége. Noha ez kimondva nem volt soha. Túl fájdalmas lett volna a sorozatos veszteségek után, a háború, a megszállások, elkobzások, a kitelepítések nyomán. Amelyek annyi mindent, közeli életeket, otthonokat, helyeket, életszakaszokat töröltek el.

Az ősök számára ez adottság volt, az utódok pedig ráéreztek. Volt, amire korán és könnyebben jöttem rá, és volt amire csak hosszabb tapasztalatok és tanulmányok nyomán.

A nyelvek különbözősége elég egyértelmű volt; a szomszéd Maris néniével csak magyarul lehetett beszélni, ahogy a falubeli gyerekekkel se lehetett másként. Csak egyszer hallottam kiskorúakat egymás közt svábul beszélni, Ófaluban, amikor egy barátommal elbringáztunk oda, miután elkészült a *betonút*. Az elszigeteltség, a megközelítés nehézsége elősegíti a kultúra konzerválódását.

A svábok – és más németek – vándorlása, szervezett betelepítése mintegy háromszáz évvel ezelőtt, a Magyar Királyságnak a török megszállás folytán elnéptelenedett területeire irányult. (Pár éve egy Hölderlin-esszét olvasva arról értesültem, hogy ezzel kolonizálták volna a korábban *Schwäbische Türkei*, *Sváb Törökország* névvel is illetett területet. Az amerikai posztkoloniál ideológia importja olyan áthatóvá vált az akadémiai közegben, hogy másként már nem is képesek érzékelni és értelmezni a tényeket. A sváb „kolonizáció” kapcsán persze törökökről szó sem esett.)

Ez a népvándorlás – a korábbiakkal ellentétes irányban – Nyugatról Keletre, nagyrészt vízi úton, a Dunán zajlott. Az új települések is főként a folyóhoz közel eső vidékeken jöttek létre, ezért is nevezik németül őket *dunai sváboknak* (*Donauschwabern*). Ők is úgy vélték, ahogy Hölderlin írta a Duna alsó szakaszáról szóló költeményében: „itt akarunk építeni. / Mert folyamok teszik termővé / A földet...” (*Az Iszter*). Bár számukra Hölderlin *unbekannt* volt, mert akkor még meg sem született.

Velem csak Nagyanyám beszélt kizárólag az anyanyelvén, mivel törte a magyart, aminek egyébként a különféle tájszóláselemekből keveredő kiejtése folytán megvolt a maga bája. Nagyvonalú és játékos természeténél fogva amúgy sem feszélyezték túlzottan a szabályok, a nyelveket is könnyedén kezelte; magyarul is képes volt rímes szójátékokat fa-

A 996. és 1036. oldal közötti összeállítás a Pécsi Német Önkormányzat támogatásával jelenik meg. (A szerk.)

ragni. Humora és lazasága révén eléggé kilógott a rokoni közezből. Ebben bizonyára közrejátszott származása is: Theresia Patton a vallon ágról érkezett. Családnevének nem kifejezetten német hangzása folytán a családi legendárium franciának vélte. Ahogy Patton tábornokot is, jóllehet ő angolszász volt, a többi Patton.

A francia kapcsolatot Nagyanyám mély barna szeme és fekete haja is alátámasztani látszott, bár abból nem sokat engedett látni. Mindig sötét fejkendőt hordott, amit csak esténként vett le, és bontotta ki hosszú, feltűzőt copfjait. A kendő alatt sokáig még fehér fejkötőt is viselt, ami olykor mint *Haubi*, máskor mint *Tschebelje* volt említve, mindig némi humoros színezettel. Elég komikus ruhadarab volt, ez a nevekben is kifejeződött. A *Tschebelje* már akkoriban is furcsa hangzásával (csébelje) tűnt fel; a *csé* hang nem nagyon fordul elő a németben, valamiféle magyarizált szónak sejtett, amiből volt jó néhány. Ám rákeresve más irányú hatás derült ki: a *Schweizerisches Idiotikon* szerint a *Tschäbi* „horpadt, ferde, elnyútt kalap”, *Schäppi*, *Schapó*.

A Pattonok vallóniai eredete egy Amerikába szakadt rokon családtörténeti kutatásai nyomán vált bizonyossá. A nyugállományba vonult magándetektív levéltári vizsgálódásai alapján a 16. század elejéig tudta visszavezetni a családfáját: Melchior Patton az 1600-as évek közepén vándorolt ki Vallóniából, a mai Belgium déli részéről, és telepedett le a közép-németországi Mömbris városában. Egyik leszármazottja száz évvel később egy hozzánk közeli falu, Bonyhádvarasd adólistáján szerepel.

Nagyszüleim egy kis zsákfaluban éltek, amelynek 1829-ben kelt leírása szerint: „Ladomány fekszik egyenes völgyben, áll egyenes egy utzából, rendesen építve. Vagyon 18 ház, 30 pár, 254 lélek, mind pópista. (...) némelyek értik a magyar szót is”.¹ A falu mérete és jellege a következő százegynéhány évben sem változott, a II. világháborút követő ki- és betelepítésekig egynyelvű maradt. Nagyanyámnak se szüksége, se alkalmá nem volt arra, hogy magyarul tanuljon. A legközelebbi kisváros zsidó kereskedői, akiknek terményeiket eladták, beszélték a nyelvét. Ha nem a németet, akkor a jiddist, amit a sváb felől amúgy is jobban lehet érteni – legalábbis amikor Jeruzsálemben a jiddisül beszélő Chaimmel szóba elegyedtem, ezt tapasztaltam.

A zsidósággal először akkor találkoztam, amikor '63-ban Bonyhádra költöztünk: Kohn bácsi személyében, aki szódásként járta az utcákat. Jelenség volt maga is, méginkább az, amivel megjelent: két szürke szamarával, és a szamarakhoz illő, a szokásos lovasszekerek méreténél kisebb kocsjával. Amint jókora szakállával és a helyi mértéknél hosszabb hajjal, kezében csengőt rázva időről időre befordult a sarkon, nemcsak az asszonyok gyűltek szóadásúvegekkel a kocsija köré, hanem az utcabeli gyerekek is odasereglettek.

Szinte szüntelenül mosolygott. Mosolyában volt valami különös, amit aztán más arcon láttam viszont, és csak jóval később kezdtem érteni: a már mindenem túli, megértő és szomorú mosoly volt ez; az arc sokat tudó és szenvedésen edzett nyugalma. Mintha kissé már a túlsó távlatból tekintett volna vissza. Amiben, oly sok társához hasonlóan, lehetett némi jártassága. Ez a mosoly – ha emlékezetem nem csal – még akkor sem hervadt le arcáról, amikor a „nagyfiúk” csúfolni kezdtek, csak szeme vált ilyenkor haragosabbá, és a szamarak közé csapott.

A mosoly mögött rejlt Nagy Utazásról, a két elnéptelenedett zsinagóga romjain kívül, családtörténetünk idevágó fejezetéből értesültem: az osztálytársakról, a barátokról, akik „nem jöttek vissza”; Klienbergekéről, akik, mielőtt el kellett menniük, elhozták a családi porcelánjaikat, s mikor visszatértek – Palesztinába menet –, eljöttek érte. A Nagyanyámról, aki élelmet vitt nekik a gettóba, és az őrtálló „fajtársa” közbenjárása folytán majdhogynem maga is a kerítésen belülrre került.

Nagyapám is az anyanyelvét használta otthon, bár már fiatalon megtanult magyarul, izes kiejtéssel beszélt. Afféle „cseregyerekként” egy ismerős szekszárdi családnál sajátí-

¹ Cserna Anna – Kaczián János: *Egyed Antal összeírása és 'Korrajz Tolna Vármegyéből'*, Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1986.

totta el, akikkel – ők is bortermelők lévén – kapcsolatban álltak. Amíg ott járt, a magyar család gyereke tanult náruk „németül”. Nyelvtudása később a téeszcsé kollektívájába kényszerülve tovább javult, amit aztán kórházi dolgozóként tökéletesített.

Nagyanyám a köztes nyelvi helyzetet – úgy a némethez, mint a magyarhoz képest – elég jól érzékelt, különösen azt követően, hogy a hatvanas években Crimmitschauban, a korabeli Kelet-Németországba kitelepített testvérénél töltött néhány hetet. Mondta is időnként a visszalátogató rokonoknak: *Konet ungrisch, konet teutsch*. Nem tudni se magyar, se német. (Németül: *Kann nicht ungarisch, kann nicht deutsch*.)

A standard németet a bécsi rádió révén ismertem meg, amit Anyám szinte állandóan hallgatott, mivel úgynevezett háztartásbeliként nem kellett munkába járnia. Tennivalója volt azért bőven, mert a falusi tanítók állattartók is voltak – *pedagógusföld* járt nekik; a kukoricatörésben nekem is részt kellett vennem; nem egy kellem. Mindig voltak disznók, tyúkok, olykor pulykák is, és az állatok ellátása többnyire Anyám dolga volt.

Az osztrák német máig kellemes dallamán túl az időjárás-jelentés visszatérő fordulata vált maradandó nyelvemlékemmé, pontosabban a félreértése: nem tudtam ugyanis mire vélni, miért biztatják a hallgatókat *Matsch- und Schneereisenra*, azaz latyakos és havas utazásokra. A mi dialektusunkban ugyanis a ma használatos *Reifen / gumibroncs* szó nyilvánvalóan nem létezett, csak a lovas kocsi fakerekének fémpántja értelmében, ezért csak is a hangzásban közeli *utazásokra / Reisen* gondolhattam...

De-németesedés

A különbözősnek a nyelvek között húzóódó határokon kívül volt még egy s más területe, s persze a svábokon belül is léteztek választóvonalak. Hozzánk képest valamivel távolabb és lentebb kaptak helyet a hallgatólagos hierarchiában a *luthranerek*, a lutheránusok. Akik nem csupán konfesszionálisan különültek el, hanem felmenőik más vallási fennhatóság alól, más vidékről származtak, így aztán a tájszólásuk is másként szólt, mint a miénk (ha nem is annyira, mint két svájci falué a Jungfrau két oldalán).

A tárgyakban nem nagyon lehetett érzékelni a különbözőségeket, sokkal inkább az archaikus paraszti világ manifesztálódott bennük. Ahogy az elmúlása is. A rozsdásodó vaseke az „eke szarvával”, két faborítású fogantyújával és eltérő átmérőjű kerekeivel. Ami sokáig érthetetlen volt; látni kellett a lóval szántást, ahol a kisebb kerék már az előzőleg felszántott és felmagasodó barázdákon ment, míg a nagyobb a mélyedésben.

Abban a néhány könyvben, ami a házukban volt, ugyancsak kevésbé jelent meg a két kultúra; a *Szabad Föld* Kalendáriumán és a *Méhészet* évfolyamain kívül magyarul más nem volt olvasható, németül csak imakönyvek és a kódex külsejű, néhány öltéssel összevarrt borítójú *Evangelium*, egy Újszövetség-kivonat, Nagyapám vasárnapi olvasmánya. Hallottam aztán további német könyvekről, amelyeket ajándékba kaptak, de Dédnagyanyám a háború végén elásta őket. Lépése nem volt teljesen indokolatlan, bár jobb lett volna, ha csak rejteket talál nekik. Félelmét feltehetően nemcsak a háborús helyzet, hanem az őket közelebről érintő előzményei is táplálták.

A két háború közt fellángolt magyar nacionalizmus támadásai főként a zsidóság ellen irányultak, de a legnagyobb lélekszámú kisebbségként a németeknek is jutott belőle. Az erőszakos magyarosítás hatására a német kulturális egyesületből 1938-ban megalakult a Volksbund der Deutschen in Ungarn. Ennek vezetője Franz Basch lett, akit korábban „nemzetgyalázás” vádjával bíróság elé állítottak és börtönbüntetésre ítélték, mert a hozzájuk közeli Bataapáti községben a tömeges névmagyarosítás ellen emelt szót.² A későbbi-

² Spannenberger Norbert: A Volksbund. Egy népcsoport nemzetiszocialista szervezete, vagy emancipációs kisebbségi egyesület? *AETAS* 2000/4.

ekben a Volksbund egyre inkább a náci Németország befolyása alá került, és megosztó hatása a rokonságunk körében is érvényesült. Apám családjában többen volksbundosok voltak, Nagypám kivételével, akit ennek ellenére velük együtt űztek el. Így aztán nem is találkoztam vele soha, a hatvanas évek elején hunyt el (Nyugat-)Németországban.

Anyai nagyszüleim az ellen-Volksbundba, a „Hűséggel a hazához” mozgalomba léptek be, ennek formális jelentősége volt, semmiféle tevékenységről nem hallottam, míg a volksbundosok gyűlésekre jártak, felvonultak. Talán ennek köszönhető, hogy maradhattak, bár sok esetben ez sem bizonyult garanciának; majdhogynem teljesen esetleges volt, ki maradhat, és kinek kell mennie ... Az adott helység közösségének összetétele, belső viszonyaik, rokon- és ellenszenveik, és főként adminisztrációjának tetszése, önkénye, korrumpálhatósága játszott meghatározó szerepet.³

Apám könyvei között is sokáig csak a *Sprach-Brockhaus* értelmező szótár volt az egyetlen német könyv, mivel grábóci szolgálati lakását a háború alatt kifosztották, berendezését széthordták. Négyéves hadifogsága után hazatérve csak a bútorai egy részét sikerült a falubeliektől összeszednie. Később aztán a „szocialista német állam” könyvkiadásának köszönhetően került néhány klasszikus is a házba. A szótárt gyerekként szerettem lapozgatni, különös rajzolatú, részletgazdag illusztrációi miatt. Olvasni amúgy sem tudtam volna gót betűi folytán. A gótot csak egyetemi éveim alatt sajátítottam el valamelyest, amikor némi zsebpénzért az *Arbeiter Zeitung* 1900-as évfolyamából gyűjtöttem csoporttársam történész anyjának munkásmozgalmi híradásokat. A talált anyaggal időnként felkerestem őt a Párttörténeti Intézetben, ami a korabeli Néprajzi Múzeum – az egykori Kúria – déli oldalában működött, és a folyosóiról nyíló ajtókon – vélhetően a mozgalmi körökben dívó *éberség* jegyében – nem voltak nevek. Az újság Nietzsche haláláról is tudósított; ez az egyetlen hír maradt meg máig.

Goethe *Itáliai utazását* is gót betűs kiadásban szenvedtem végig, noha amúgy elég élvezetes olvasmány. A formás és könnyen felismerhető antikvárhoz képest, amelyet már a rómaiak is használtak, érthetetlen, miért terjedt el és használták sokáig, még Angliában is a gót betűs írást. A (neo)román betűkhöz képest – amivel ezeket a szavakat is írom – a gót olyasfajta eltévelyedés, mint amit manapság a fekete romantikába révült gót fiatalok stílusa mutat. Fennmaradása a korabeli német nyelvterületen nem kis mérvű identitásínséget, ősiség-ábrándot és más zavarokat mutat, csúcsán a birodalmi tébollyal, amikor az ettől eltérő betűtípusokat be is tiltották.

Manapság gót betűt szinte már csak a *Neue Zürcher Zeitung* élén szoktam látni; lapcímlógóként alkalmazzák, minden más, ami benne van, már más tipográfia. A zürichi újságnak, továbbá két másik lapnak köszönhetően ismertem meg a német sajtónyelvet, némileg sajátos körülmények között. Az egyetem után két nyáron át a tihanyi révnél németországi ismerősöm szörfkölcsonzójeként dolgoztam, majd tanítottam is a széllövaglást. A szálloda portásaitól kollegiális kedvességből nap mint nap kaptam a *Zürcher*, a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* és a *Frankfurter Rundschau* előző napi, eladatlan példányaiból. Így aztán volt alkalmam az összehasonlító olvasatokra is (a svájciak a németeknél tágasabb perspektívából szemlélték a világot, ők francia forrásokból is tájékozódtak az angol mellett). Felfedeztem a feuilleton tájainkon akkor ismeretlen műfaját és minőségét (ebben a német lapok erősebbek; akkoriban az FAZ olykor még konferenciákról is tudósított). Ma már csak ezt olvasom, a történeésekről a szalagcímek alapján tájékozódom.

Az első német könyvet a hatvanas évek elején kaptam, bár elolvasni még nem tudtam, de szokatlan színésége miatt emlékezetes maradt, annyira különbözött a Móra és más korabeli – romániai és csehszlovákiai – kiadók gyerekkönyveitől.

³ Erről ad átfogó képet könyvében Ritter György: *Hazáink*, Napkút, Budapest, 2018.

Kezdeti német olvasmányaim eredetüket tekintve amerikaiak voltak: Brigitta kuzintól jöttek a *Donald Duck* füzetek. Ezekben a szövegbuborékok tőmondatai majdnem olyan egyszerűek voltak, mint a sűrűn előtűremelő hangutánzó szavak ... Tőle később is érkeztek különféle, a haladó országokban hozzáférhetetlen kultúrkinccsek, így '69 körül egy köteg kislemez, köztük a *California Dream*, a korszellem sűrítménye és egyik csúcsa, a borítóján a négytagú *Mamas and Papasszal* egy fürdőkádban. Egyszer pedig Rudi unokabátyám hozott egy *Esther és Abi Ofarim* LP-t, ez lett a harmadik nagylemezünk *A Mosoly Ország* és a *Csárdáskirálynő* mellett.

Más rokonok is hoztak kislemezeket, de azok az úgynevezett *Heimatlied* hasonlíthatatlan műfajába tartoztak, és provinciális nosztalgiában ázó negédességük folytán számomra éppoly élvezhetetlenek voltak, mint a sváb népzene is nevezett sramli. Ezt lakodalmon néha élőben, magyar nóták társaságában élvezhettem, szombatonként pedig családilag a rádió úgynevezett nemzetiségi műsorában voltam kénytelen hallgatni.

Ez aztán elmúlt, eltűnt, ahogy annyi más erről a vidékről. Amikor egy budaörsi sváb kerekasztal-beszélgetésen vettem részt, megkérdeztem, svábul, németül vagy magyarul beszélgessünk, a közönség választása az utóbbira esett. Pár éve a *Schwabenzug / Svábvándorlás* egyetemi projekt kapcsán az egyik német diák méltán vetette fel: *Mi van jelen? Mi valóságos? Mert mi is van jelen a svábok valóságából? Hiszen a közép-európai történelemnek ez a jelensége szinte már nincsen, fokozatosan eltűnt, s leginkább az emlék színezte képzelet projekciós felületeként működik – már nem jelenvaló, csak elbeszélésekből, tudósításokból, fényképekből, levelekből és ereklyékből áll.*

Ami az egykori német kulturális zárványból megmaradt, az elég csekély: néhány idősebb ember, sok emlékekkel; helytörténeti múzeumok, nosztalgiák és számos kínos stíluskombináció, amelyhez hasonló posztmodern variációk minden felbomló tradicionális kultúrában nagy számban fellelhetők.

Re-németesedés

Rokonaim elűzése rám nézve nem kevés kedvező következménnyel járt. Ez a másféle *svábvándorlás* a II. világháborút követően, több lépcsőben történt. A dunai svábok felét elűzték és szétszórták. Így aztán rokonságom egyik része a Rajna mellékére, a másik pedig Tübingiába került, ahol már földjük nem lévén, szakmákat tanultak, iparosok lettek, néhányan, mint Eva unokanővérem, főiskolát végeztek.

Számukra Németország (akkoriban *Nyugati*, illetve *Keleti zóna*, a későbbi *NSZK*, illetve *NDK*) nem volt valamiféle hűn áhított „anyaország”, nem lévén vele élő kapcsolatuk; a kötelekek már száz-kétszáz éve megszakadtak. Már csak azért sem érezték anyainak, mert az odaérkezőket olykor *magyar cigányoknak* nevezték. (Ez a fajta mély „faji” felebarátság a közeli magyar múltban sem ismeretlen; az erdélyi magyar menekülteket és vendégmunkásokat is nevezték „románoknak” a nép körében.) Mentségükre legyen mondva, nekik a háborút követően a rokonaim nélkül is volt elég bajuk. Továbbá tetemes kulturális szakadék is húzódott köztük. Ez a földművelő életmód változatlanságából, az önellátásban és elszigeteltségben töltött évszázadokból adódott. Izolált helyzetük nemcsak archaikus hagyományaik fennmaradásával járt, hanem a közösségek fejlődésképtelenségét, továbbá az egykor hátrahagyott honi környezettől való leszakadásukat is elősegítette. A korabeli német kultúrával való kapcsolatot – a kommunikációs nehézségeken, utazási tilalmakon és hatalmi korlátozáson túl – a 18. századi vidéki tájszólásuk sem könnyítette meg. A különféle – és a magyarban egykor létezőknél sokkal erősebb – dialektusok folytán nem volt könnyű a mai németre való átváltás.

Nagynénémék az első hullámban egy Rajnához közeli faluba, Martinthalba kerültek. Hányatott sorsuk ellenére már a hatvanas évek közepén megnyitották saját fogadójukat

A *völgykilátáshoz* (Zum Talblick). Ennek áldásait első németországi utam során élvezhettem; rám akkor, kilencévesen különösen a szabad hozzáférésű jégkrémes hűtőszekrény hatott, annál is inkább, mivel a tartalmát képező, a szivárvány összes színében pompázó, ízek és fajták sokféleségében kínáló jejes műfaj itthon jószerével ismeretlen volt. Ahogy az utcai rágógumi-automaták és a Matchbox-játékautók is más világállapotot mutattak. Az utazás fénypontja a hajózás volt a Rajnán; a szomszéd kisváros, Eltville kikötőtől Loreley legendás sziklájáig – mesebeli tájak, szirtek, a szigeteken várak, a szőlők között kastélyok.

Ennek az utazásnak a rokoni szálakon érkező tárgyak és látogatások mellett volt egy alapvető hatása, amire jóval később, Szilárd barátom példátlanul szomorú gyerekkoráról szóló könyvének olvasásakor ébredtem rá.⁴ Ugyan nekem is bőséggel jutott a szegénységből; sóvárogva néztem azokat az osztálytársakat, akik kiflit hoztak uzsonnára, mert 40 filléres kiadás nem fért bele az adósságtörlesztéssel és sváb spórolással terhelt családi kasszába. Nem mintha éhezünk volna, a szendvicsbe mindig került valami; a disznóvágás után kolbász vagy hurka, vagy ha nem, akkor főtt tojás. Méz is bőven csorgott Opa méhészetéből, de a szombati kakaós kalács eseményszámba ment. A szocialista falu szürkesége mellé nekem adatott egy alternatív, élénkebb és derűsebbnek tetsző másik világ. Ami különösen a gyerekkorból kinőve vált számomra egyre érdekesebbé.

A házunkkal átellenben lakó barátomnak is voltak rokonai a Nyugat-Németországban, ennek köszönhetően járt nővérenek a BRAVO magazin. A lap java részét popzenei híradások, szövegek és fotók képezték, de volt benne még mindenféle más, divat és szexuális tanácsadás; akkor szinte maga volt a szinkron másvilág. A hozzáférhetősége tényének helyiértékét csak a korabeli lapkörnyezet fényében lehet igazán érzékelni. Akkortájt, a béketábor magyarországi lágerében – a francia kommunista párt kiadójának PIFF című gyereklapján kívül – kizárólag a *Szovjetunió*, a *Dolgozó Nő* és más hason minőségű külföldi lapokhoz lehetett hozzájutni. A honi *Magyar Ifjúság* pedig a Kommunista Ifjúsági Szövetség kiadványa volt, ahol a mozgalmi élet mélységeibe nyíló bepillantásokon túl némi zenei anyag is előfordult, de az is többnyire hazai felhozatalból állt.

Apám, aki orosz és ének mellett németet is tanított az iskolában, egy ideig vasárnapként nekem is rendes, tankönyvi alapú órákat adott. A történetek ostobasága éppúgy taszított, mint a nyelvtani vonala, akárcsak az atyai pedagógia, ezért ha lehetett, inkább a tévémeccsre hivatkozva igyekeztem elodázni, bár az sem különösebben érdekelt. Később lelkesedésem láttán felhagyott az okítással. Így aztán a *der die das* többnyire megvan, de a melléknevek ragozása hozzátétőlegesen meg, lévén ez a svábben inkább elmormolódik, mintsem hogy kimondódna. Mivel a helyesírásban sohasem voltam tévedhetetlen, már a régiben sem, nemhogy az újban, ezért ha németül írok, végképp a hálóján ajánlásaira hagyatkozom.

A felnémetben való elmélyülésem könyvekkel folytatódott; tizenhat évesen kezdtem bejárni Szekszárdra a Megyei Könyvtárba, ahol nyugati német lapok is szabadpolcon álltak. Valami helyi érdekeltségű *deal* lehetett, mert a hetvenes évek elejének „reálisan létező szocializmusában”, kivált vidéken, korántsem volt magától értetődő, hogy *Der Spiegelt* lehessen olvasni. (A könyvtárosoknak köszönhetően előfordultak ilyen anomáliák; egy debreceni fiókkönyvtárban is megvolt a *Tractatus* Wittgensteintől, noha nagyobb bibliotékákban se nagyon lehetett fellelni.)

Első fordításomat egy történelmi szemináriumra készítettem, hosszú volt és érdektelen, de gyakorlatként hasznosnak bizonyult. Kevésbé hasznos, de tanulságos volt egyetlen javadalmazott tolmácsi működésem, a Vakok és Gyengénlátók delegációja számára – a szocialista országok szövetségeinek találkozóján. Ezen tartalmi tevékenység nem történt, annál inkább volt evés-ivás és országai pártvezéreinek éltetése, akik a szólamok

⁴ Borbély Szilárd: *Nincstelének*. Jelenkor, Budapest, 2013.

szerint még a vakok számára is a világosság fátklyáit hordozták. Nem vágytam hallani ilyesféle fordulatokat, melyekben különösen a román szövetség vezetőjének tirádái bővelkedtek, nemhogy még hallassak is hasonlókat. Bár *a valóban létező szocializmus* – ahogy a haladó nyugati erők emlegették – ilyen világtalan performanszát szemlélni keveseknek adatott.

A költészet és filozófia nyelvét Ancsel Éva műelemző szemináriumának köszönhetően kezdtem elsajátítani, aki Hölderlin verseit tágas szellemi közegben értelmezte. Egy ponton filozófus interpretátora, Heidegger neve is fölmerült, akinek írásait aztán többedmagammal együtt olvastuk és próbáltuk megérteni. Ez nehéz feladatnak bizonyult, nem is csak a gondolatok súlya, hanem a nyelvezete miatt, mivel szélsőségesen és önkényesen etimologizáló fogalomfejlesztései folytán mondatai olykor a „benszülöttek” számára sem könnyen felfoghatók. Ezért aztán tetemes részük nem is fordítható.⁵

A szeminárium maradandó hatásának bizonyult; Caspar David Friedrichről és Hölderlinről írtam a szakdolgozatomat,⁶ és mivel a „költők költőjének” poézise az antik világgal is folyvást interfeált, a görög neveknek és helyeknek számomra azóta is van némi hölderlini akusztikája.

Terepmunkák német területeken

Korántsem volt mindig magasztos a konkrét kultúrával és képviselőivel való találkozásom. Első felnőttkori nyugati utamon autóstoppal jutottam el Karlsruhéig, ahol hús-vér mivoltában találkoztam *a nemzetiszocialista* némettel. A *Jugendherberg* szálloda gondnokának képeben került elém, aki életkoránál fogva a Hitlerjugendben vagy még súlyosabb szervezetekben szocializálódhatott. Ennek agresszív alkatán túl úgy adta jelét, hogy még a szálló szobáiban is a farkaskutyája társaságában közlekedett.

A német realitás további rétegét az Iflinger-rokonok rauenthalai kovácsműhelyében ismertem meg behatóbban, ahol a további, tengerhez vezető utam költségeinek előteremtése végett dolgoztam. A szomszéd faluban lévő kisüzembe Rudi unokabátyám Volkswagen-bogarával jártam át, aki akkor már évek óta teniszdedzőként tevékenykedett Spanyolországban. Jogosítványom ugyan nem volt, de vezetni tudtam; minden eshetőségre készen nálam volt a diákoknak járó MÁV-igazolványom ...

Satuval ellátott fúróállványon kellett különféle alkatrészeket megmunkálni, amiben már volt némi gyakorlatom. A korabeli heti egynapos *politechnikai* képzésnek és a kiváló Simon tanár úrnak köszönhetően valamelyest megtanultam nemcsak a fúrógépet, de még a vasesztergát is működtetni, a tokmányt és a kést szakszerűen kezelni. A műhelyben mellesleg az anatóliai folklórba is némi betekintésem nyílt, mivel a mellettem dolgozó kolléga folyvást melankolikus török munkadalokat dünyögött.

Egy hétvégén Kornélia kuzin lovastúrára hívott. Apja, Jakob, a falu jól menő hentese nemcsak tehető, hanem nagyvonalú is volt, mindkét lányának vett lovat. Amúgy sem volt szűkkeblű; valahányszor találkoztunk, megtámogatott egy 50 márkással,⁷ amikor pedig nálunk járt, még a Mercedesét is kölcsönadta. Lehet, hogy ezzel ellenpéldát is akart adni. Elmondta ugyanis, hogy amikor Apámmal egyszer Pesten járt, moziba mentek, de neki kint kellett megvárnia a film végét, mert *nem volt neki való*. Amit erős kétellyel kell

⁵ Néhány írását később lefordítottam: Heidegger: *Útban a nyelvhez* (Helikon, Bp., 1991.), továbbá technika- és tudományfilozófiai írásait, in *A későújkor józansága* I–II. (Szerk. Tillmann J. A., Göncöl, Budapest, 1994, 2004).

⁶ Ennek Friedrichről szóló része megjelent: Caspar David Friedrich alkonyi lépcsőin, *Művészet* 1986/3.

⁷ Az euró bevezetése idején 2:1 cserearányú volt, de az euró azóta jelentősen inflálódott.

kezelni, mert a negyvenes évek keresztény úri közepszer uralta, penetráns prüdériával átjárt kultúrájában aligha volt mozi, ami megzavart volna egy serdülő ifjút érlelődésében.

Lovagolni első egyetemi évem alatt Debrecenben valamelyest megtanultam, de a kurzus során az ügétésnél tovább nem jutottunk, mert a karámon belül kellett maradni, ami nagyobb nekilendüléseknek nem adott teret. A Rajna fölötti hegygerincen viszont lehetett vágatni is. A vágta nem puszta a ló megülésének egyik módozata, hanem a lovaglás veleje. Hasonlíthatatlan alaptapasztalat; az állat sebes futása hullámzó áramlasként hordoz, az összehangolódás az animális testtel teljessé tud válni.

A kilovaglás a végén még egy további egzisztenciális élménnyel járt: ahogy visszaértünk a karámhoz, a hazatérés örömeiben lovam hevesen ugrándozni kezdett, majd levett magáról. Fejjel értem földet, és noha elég nagy ütés ért, nem vesztettem eszméletemet, de lefagyott a kép, és megállt az idő. Ilyen lehetett a *nunc stans*, az álló most, amit a középkori filozófusok kontempláltak. Nekem akkor nagyon is érzéletes mivoltában mutatkozott meg.

A nyugatihoz képest a keleti német valóság nem volt különösebben ígéretes, viszont megannyi kontrasztban bővelkedett. Állaga ugyan alig különbözött a korabeli kelet-európaítól, de volt néhány kirívó sajátága, ami részben a porosz tradícióból származott: a Frigyesek által militarizált mentalitásra előbb a nemzeti-, majd a nemzetközi szocialista rendszerek erősítették rá.

Más színezetű volt az NDK a színek tekintetében is; a designban és az építészetben a pasztellek domináltak. Az utcákon vajszerű és halványárga Trabantok és Wartburgok, az újjáépített városokban fakókék és piszkosfehér középületek. Aztán a nálunk már szokatlan méteres szlogenek sokasága. Ezek az öt éves tervről, a szovjetekhez fűződő örök szövetségről és más ilyesféle álságokról szóltak. A „népi demokratikus” német dadaizmust talán csak a kései román múltá felül. Legszebb példáját 1984-ben, a klasszikus műveltségnek a megszállók szolgálatába állítását nem Orwell regényében, hanem a Lipcse melletti idomtalan emlékmű, a *Völkerschlacht Denkmal*, az 1813-as Népek csatájára emlékeztető építmény tövében láttam egy plakáton, ahol a Kreml felől *Ex oriente lux* felirattal jött föl a hajnal.

Ich bin ein Berliner

A rokoni kötelékek idővel elhalványultak, de új kapcsolatok alakultak, barátságok szövődtek. Uwe először egy barátunk oldalán tűnt föl Budapesten, később főként Berlinben találoztunk, nála laktunk a Prenzlauer Bergen. A költészet művelése mellett szerkesztője volt a *MIKADO* című féllégális lapnak, mely utóbb „az NDK legfontosabb és legmagasabb művészi értékű független lapjának” (Wikipédia) bizonyult. Itt jelent meg egy esszém Klaus Nomiról, amelyben a hallatlan énekes és lenyűgöző jelenség értelmezésére tettem kísérletet, eléggé kezdő lévén akkor az írásban.⁸

Az esszét a nyugat-berlini Merve Kiadónak is elküldtem, de nem érkezett reakció. Pár hónappal később csengettek, az ajtóban egy negyvenes éveiben járó, élénk tekintetű vékony nő állt, fején kis kalappal, mellette egy idősebb, magas férfi; Heidi és Peter – maga a teljes, kétszemélyes kiadó. Grazban jártak a Steirische Herbst fesztiválon, és erre kanyarodtak, és a város mellett érdekelte őket a dolgozat szerzője is. A Luther utcában laktak, egy fiatalabb fazonnal, aki kocsijával hozta őket, de *lover* is volt, meg *dealer* is. Marokkói hasisból jókora készletet hozott magával, amiből időnként tekert és körbeadott egy nagy szálát; füstfelhőket magunk után húzva jártuk a várost. Néhány napig maradtak, összeba-

⁸ Magyarul *Tartóshullám – Jóvilág 2. – A Bölcsész Index antológiája* 1985.

rátkoztunk. A Nomiról szóló szöveget nem jelentették meg, de a Caspar David Friedrich-ről szóló esszém belekerült a következő magazinjukba.⁹

Később megkaptam a könyveiket is, melyeket az útra magukkal hoztak, csak nem engedtek át a határon. Hazatérve aztán elküldték a Tántimnak, aki következő látogatásakor el is hozta a mintegy másfél folyóméternyi Merve-kiadványt. A babaarcú öreg hölgyről nem gyanították a vámosok, hogy szellemi csempészárut szállít. Így aztán a nyolcvanas évek közepétől kezdve olvashattam Blanchot, Cage, Deleuze, Lyotard, Serres, Virilio és Böhringer könyveit, ami a korabeli alvadt közegben különösen frissítő volt.

Először a Fal leomlását követő tavaszon jártam náluk a Kiadóban, ami egy hatalmas teremben, a Crelle Strasse egyik gyárépületének hátsó szárnyában székelt, melyhez teherlift is tartozott. Egyszerre volt munkahely, raktár, alkalmi kiállítótér és rendezvényterem, továbbá archívum és lakás; Béla barátommal mi is ott aludtunk egy beugróban. A falon húzódó ablaksorból a gyorsvasút fákkal szegélyezett pályájára lehetett rálátni.

Ezen a helyen elég sokan megfordultak; a szerzők és fordítók mellett a művészeti és zenei szcénákból is; korábban Cage is művelte itt a gomba-konyhaművészetet. Hannes Böhringerrel is itt találkoztam először; a Merve adta ki első esszéketét. Ebből fordítottam a *Posztmodernitás. Gondolatfoszlányok a Kotányi Attilával folytatott beszélgetésekből* című írását, a Beke László szerkesztette *HASBESZÉLŐ*ben jelent meg.¹⁰ Böhringer később, Beke meghívására egy féléven keresztül előadott a Képzőművészeti Főiskolán. Miután az első alkalommal kiderült, hogy a hallgatóság körében kevesen tudnak németül, kiültem mellé és tolmácsoltam előadásait.¹¹ Ez nem volt nagyon nehéz, mert élőbeszédben, ahogy írásban is, szinte mindig tömondatokban fogalmaz. Az órák után mindig beültünk valahová; a társaságban többnyire Kotányi vitte a szót, de elég jó emelkedésű esték voltak.¹²

Írásait fordítani számomra felüdülés volt, kilépés saját köreimből, a környező szövegek és vonatkozások szövevényéből, áthangelődés egy tágasabb hullámtartományra. A fordítás alighanem a legszorosabb olvasat. A nyelvek különbözősége, a szavak, kifejezések eltérő jelentés- és felhangtartományának, továbbá képvilágának és metaforikájának különbözőségéből adódó feszültségek olyan erőteret teremtenek, ami a szöveg mélyre menő megértésére ad alkalmat. Amennyiben persze rendelkezik a szöveg ilyen szellemi sűrűséggel. Fordítottam már olyan filozófiai textust mástól, amely kongott az ürességtől.

A gondolatok folyama a nyelv fénytörésében formálódik szóvá, majd szöveggé. Aki beszél több nyelven, annál interferenciák jönnek létre, alternatív lehetőségek merülnek fel, más színezetei szólalhatnak meg. Ebből eredően érzékletesebbé válik egy nyelv szelleme, a hangja, a dallama. Amire rá lehet hagyatkozni. A magyarban különösen, mivel nincs olyasféle fogalmi egyértelműség, mint a németben; a rokon értelmű szavaknak nagyobb a közös jelentéstartomány.

Böhringerrel egyre gyakrabban találkoztunk, előbb néhány szimpóziumon, aztán többnyire náluk. Ahogy megszűnt a bezártság, évente jártam Berlinbe, olykor többször is. Egy idő után úgy tűnt, bizonyos fokig berlini vagyok, *ich bin ein Berliner*. Legalább annyira, mint J. F. Kennedy, aki ezt ékes amerikai akcentussal állította, sőt.

Kezdtém megismerni a művészeti szcénaikat és az akadémiai közeget is. A nyugati egyetemek a *reálisan létező* jégkorszaka alatt legfeljebb vágyak tárgyai lehetnek. Akinek

⁹ *STOP ART. Ein Magazin.* Merve, Berlin, 1987.

¹⁰ *Hasbeszélő a gondolatban. A Tartóshullám antológiája,* Bölcsész Index, Bp., 1987.

¹¹ Ezek megjelentek a Hannes Böhringer: *Szinte semmi. Életművészet és más művészetek* (Balassi, Bp., 2006) kötetben.

¹² Kotányi Attilához fűződő barátságunktól indítva szerveztük a *Kotányi Attila művészetfilozófus: a mondott szó elkötelező ereje* című szimpóziumot (MOME, 2011). Az elhangzott előadások magyarul a *Lettre Internationale* 85. 2012 nyári számában, németül a *Tanzen wir Philosophie! Begegnungen mit Attila Kotányi* (Hg. von Hannes Böhringer und J. A. Tillmann, Salon Verlag, Köln, 2012) kötetben jelentek meg.

mégis sikerült – akár tanulni, akár tanítani –, annak csak kivételes és többnyire kétséges kapcsolatok révén. A campusok valósága jóval kevésbé bizonyult vonzóknak. Amikor '91-ben a kasseli művészeti főiskolán jártam, egy docensi állásra kilencvenen pályáztak. Azóta a nemzetközi és az egyetemi helyzet más tekintetben fokozódott, a temporális szerződések időtartama rövidült, a tartós, *tenure* státusok lassanként megszűntek, a *publish or perish* présében sokasítani – és ami ezzel többnyire együtt jár: hígítani – kell a publikációkat. Jellemző Viola kollegina karrierje, akivel a braunschweigi főiskolán találkoztam: szerződése lejártá után egy évig Innsbruckban tanított, majd két évig Hildesheimban működött; annak utána Düsseldorfba járt, miközben mindvégig Berlinben lakott.

Nem különösebben vonzó a középszerre polírozott korrektség, ahogy az elvárt genderelés sem, amire a német nagy lehetőséget ad, mivel a főneveknek nemük is van. Ennek a nemnek ugyan köze sincs semmilyen más nemhez, se nem biológiai, se nem társadalmi *genus*, ezért el is vetik a nyelvészek. Ennek ellenére van, ahol ildomos, máshol kötelező, sőt egyetemi közegben szankcionált ez a redundancia. Így ha történetesen portásokról írunk, akkor kívánatos tudatni, hogy a portás férfi és nő is lehet, ami ilyesféle formás megoldásokra vezet: *PortierIn* vagy szóközbeni ponttal *Portier•In*. Pedig fölösleges extrákból épp elég a főnév-nagybetűzés. Ami kézzel írva csak nagyobb ív húzásával jár, az a gépelésben eggyel több billentyű. De minek?

Ich war ein Berliner

Ahogy a Nemzeti Elsötétedés Rendszerének árnya egyre több területet kezdett elborítani, és megszűnt a Magyar Köztársaság, bejelentkeztem Richard berlini lakásába. Nem terveztem odaköltözni, de az állampolgárság megszerzéséhez egy állandó lakcím a belépő. Mert korántsem pusztán politikai változás zajlott, hanem újra uralkodóvá vált a mélységes népi minőség. Amelyet érzékeny antennáival Erdély Miklós már a nyolcvanas évek közepén érzékelt: „A Magyarországon kibomlott értékválság és a nyomában fellépő erkölcsi és tudati zavar, úgy látszik olyan méreteket öltött, amely a világon egyedülálló és amely tekintetben – és ezt minden káröröm és csüggedés nélkül tudomásul kell venni – nagy nemzeteket előztünk meg.”¹³

Később kiderült, a magyar álladalom területén a jogbiztonság nem csak számomra vált kétségessé; az állami intézmények iránti kétségtelen bizalom jele, hogy Kertész, majd Nádás és Esterházy archívuma is Berlinbe került. Ahol senki sem fogja tudni lenyúlni, széthordani, felégetni.

A berlini kerületi lakáshivatal ügyintézője leginkább egy laza értelmiségi alaknak, mintsem hivatalnoknak tűnt. Szövetségi szinten már nem jellemző ez a lazaság; állampolgárságot kapni manapság még magamfajták számára sem egyszerű. Régebben ez német származásúak esetében simán és gyorsan ment. Ennek megváltozása részint a Szovjetunió szétesését követően bevándorló mintegy kétmillió oroszországi németnek volt köszönhető, akik nem nagyon tudtak németül, olyannyira sem, mint a rokonaim, mivel a nyelv használata ott évtizedeken keresztül be volt tiltva. A hetven éven át tartó szovjet szocializáció pedig hatványozta az amúgy is meglevő kulturális különbözőségük mértékét.

Talán ennél is erősebb tényező volt a német önmegvetés '68 utáni elmélyülése, melynek következtében egy de-németesített multikulturális ország elképzelése vált közkeletűvé. Így a türkök vagy a togóiak sokkal kívánatosabbá váltak, mint holmi innen-onnan jött-ment németek. Ez a *Willkommenskultur* állami ideológiává és politikává válásához ve-

¹³ Erdély Miklós: [A kalocsai előadás] (1985), *Művészeti íráskönyvek*, Képzőművészeti Kiadó, Bp, 1991. 201.

zetett, ami aztán a milliós muzulmán migráció elősegítésében és kezelésében tetőzött: *Wir schaffen es. Megoldjuk.*¹⁴

De nem csak e téren változott a helyzet. A mai német állam külföldön már nem áll ki a polgárai jogaiért; több tucat német (kettős) állampolgár török börtönök foglya. Így a német állampolgárság megszerzésének már nem sok értelmét láttam; amikor Richard házat vett és elköltözött, már nem jelentkeztem be hozzá. Berliin voltom múlttá vált. *Ich war ein Berliner.*

Sem-sem és is-is

A különbözős korai tapasztalata, amihez később továbbiak gyűltek, nem könnyítette meg a más közegekben való közlekedést. Amihez még a falusi világ zártsága, a társasági helyzetek hiánya is járult. Ez a kondicionáltság sokáig eléggé elszigetelt, és nem indított különösebben arra, hogy felismeréseim érvényesítésére, elgondolásaim másokkal való elismertetésére törekedjek. Így a mindenkori környezethez és uralkodó képzetéhez való alkalmazkodás sem vált sajátommá. Meglehet, ezért is értem jobban a környező országokban felnőtt magyar barátaimat; talán jobban, mint ahogy az itteniek értik őket.

A különbözős sáncai akkor olvadtak le teljesen, amikor egy tánc- és mozgáscsoportba jártam. Az éveken át tartó rendszeres, nagy intenzitású találkozások során elmosódtak a kultúrák, személyiségek, sőt olykor még a nemek közötti különbségek is. A zene és tánc áthangol, lebontja az izoláció határait. Hatására alábbhagyott bennem mindaz a tartózkodás, gátlás, félelem, ami a felnövekedés során képződött és gyülemlett föl.

Amióta nagyanyám meghalt, nem beszélék svábul; nincs kivel. Nincs körülöttem senki, aki értené. Évekkel ezelőtt egy pécsi patikában a sorban előttem két asszony fekete szoknyás-kendős *tracht*ban svábul beszélgetett. Váltottam velük pár szót, elmenőben hallottam, amint az egyik azt mondja a másiknak: *ein Teutscher, egy német ...*

Ein Deutscher? Elég jól bírom a magyart, bár azért magyarnak is csak módjával mondanám magam. Annyi más mellett Erdély Miklós erre vonatkozóan is adott egy alapvető tanítást: az egyenlő távolságról, ami egyúttal egyenlő közelséget is jelent.¹⁵ Az egyidejű *sem-sem* és az *is-is* helyzetét. Amelyben egyik kultúra és hordozói iránti vonzalom változik a másikkal. És mindegyre előáll az ellenirányú dinamika is, a distancia pátosza. Aminek megvan a felhajtóereje és felszabadító hatása.

Köztes léthelyzetem folytán nem kell magamra vennem a történelmi bűnök terhét, ahogy nem kell osztanom a Türk Tanácsba emelkedett ország tüneményes minőségében és világra szóló jó hírében sem. Bár mocsárvilágának kigőzölgéseit el kell viseljem. Nem tervezem a horizontális áttelepülést – hacsak el nem űznek, vagy tűrhetetlenné nem válik. Ha mennék, akkor már inkább Délre, de Krétánál akkor se tovább. A vertikális tengelyen pedig

„mindenütt felyül ég,
a' föld lészen alsó.”¹⁶

¹⁴ Tillmann J. A.: Nem könnyű németnek lenni, *Szombat*; 2018. 06. 07.; <http://www.szombat.org/politika/nem-konnyu-nemetnek-lenni>

¹⁵ Tillmann J. A.: „Nem hiszem, hogy még egy ilyen ember van a világon.” Erdély Miklós: A kalcedoni zsinat emlékére. In Erdély Miklós-Szimpózium. Múcsarnok. *Magyar Műhely* 110–111.; <https://www.c3.hu/~tillmann/irasok/muveszet/erdely.html>

¹⁶ Zrínyi Miklós: *Befed ez a kék ég*

IDENTITÁSKÜZDELMEIM

Szüleim emlékének ajánlom.

„A mai Magyarország legnagyobb nemzetisége a 220 ezer főre becsült németiség. Egyes ősei már ezer, mások csak néhány száz éve élnek együtt a magyarsággal. Az együttélés [...] általában gyümölcsöző volt. Válságossá csupán a második világháború időszakában, külső befolyás és belső meg nem értés folytán vált [...]. Ennek súlyos következményeit kellett viselnie a hazai németiségnek mindaddig, amíg a helyzete nem konszolidálódott.”¹ Ezt Bellér Béla írta 1992-ben. Lehet, hogy a helyzet konszolidálódott, de a következmények itt maradtak, sőt még generációról generációra tovább is örökítődnék. Talán célszerű ezt a kihívást kérdésként megfogalmazni, és egy kicsit radikálisabb formát adni neki. Gerhard Seewann ezt írta (2000-ben): „Mit jelent [...] 1945 katasztrófája, a magyarországi németiség az évben történt megterhelése a fasizmus és a nemzetarulás kollektív felelősségével, a rá következő kitelepítéssel, mely a kisebbséget számában a felére csökkentette? Mit jelent ez a katasztrófa mint az azt követő időszak napjainkig tartó fejlődésének kiindulópontja?”² Ezekre a kérdésekre megpróbálhatunk általános síkon is válaszolni, úgy sem könnyű. Kevés a valóban komolyan vehető munka, és általában nem érik el a többségi társadalom érdeklődésének ingerküszöbét.

Én most sajátos utat szeretnék választani: kimondottan szubjektív beszámolót szeretnék írni arról, hogyan határozta meg az életemet, az identitásomat és a gondolkodásmódomat az, hogy másodgenerációs kitelepített vagyok. (De ez nem is olyan egyszerű: csak úgy lehet megírni, ha egyszerre mind a három szintre figyelünk: [1] van a nagypolitika, a nemzetiségpolitika, sőt időnként a nemzetközi helyzet; [2] aztán vannak a közvetítő intézmények: a faluközösség, a rokonság és a család, és végül [3] jöhet csak a szubjektív életút.)

Nagyjából harminckét éves koromig fogom követni az élettörténetemet, ami nagyjából fedésbe hozható a Kádár-korszakkal, és annak nemzetiségpolitikájával. „A szocialista éra magyar nemzetiségpolitikájának mérlegét megvonva először is arra kell utalnunk, hogy egy ilyen politika csak az »automatizmus-tézis« annulálása után létezett, és ezért egy olyan időszakaszban, amely nem sokkal hosszabb, mint húsz év, vagyis 1968-tól 1988/89-ig tartott.”³ Az automatizmus-tézis (a szocializmus univerzalizisztikus „értékek” mentén szerveződik, ezért a kisebbségek helyzete automatikusan megoldódik, illetve fel sem merül) a felső politikában, a német–magyar kétoldalú kapcsolatokban, a kulturális szférában talán valóban érvényét veszítette, de a mindennapokban azt lehetett érezni, hogy a vezetés szinte végig ragaszkodott ahhoz, hogy a szocializmus olyan társadalmi berendezkedés, amely minden kérdést nemzetközi és nemzetek fölötti síkra transzformál, és ezért a kisebbségekre, a belföldi kisebbségekre igazából nem kell figyelni. A kisebbségek mint kisebbségek nem részei a társadalmi közbeszédnek; ez a politika arra

¹ Bellér Béla: Fehér István: A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950. *Századok* 1992/2, 331. Kiemelés tőlem.

² Gerhard Seewann: A magyarországi németek fejlődése, a nyelv és tradíciók megőrzésének lehetősége, in: *Uő.: Ungarndeutsche und Ethnopolitik. Ausgewählte Aufsätze*, Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely – Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, 2000, 130.

³ Gerhard Seewann: Minderheiten in der ungarischen Innenpolitik 1949–1989/90, in: i. m., 61.

ösztönözte (hovatovább kényszerítette) a kisebbségekhez tartozókat, hogy maradjanak észrevétlenek és láthatatlanok; vagy azt is mondhatnánk, hogy az automatizmus-tézis az asszimiláció nagy továbbrendítője volt. A korszak végére a nagypolitikának az volt a véleménye, de a társadalomnak is az volt a benyomása, hogy Magyarország magas fokúan homogén nemzetállam.

I.

(„*A hatvanas években nyár felé ...*”)⁴ Tizenkét-tizenhárom évvel a traumatikus 1944–45-ös időszak után születtem. A hatvanas évek közepén már iskolás voltam, otthon csak a német dialektust beszéltük, tulajdonképpen az iskolában tanultam meg magyarul. (Igaz, ezt megelőzte egy hosszabb kórházi tartózkodás a pécsi gyermekklinikán, ahol más beteg kisgyerekek tanítottak.) A faluban csak alsó tagozatos iskola működött, két tanítóval. Még az iskola előtt anyámmal mentünk el az iskolaudvar mellett, a gyerekek szavalókórusban mondták az egyszeregyet, nem értettem semmit, anyámtól kérdeztem, hogy mit mondanak. A falu (Szúr, német nevén Sier) lakóinak száma négyszáz és ötszáz között mozgott. 1963-ban épült meg egy bekötőtűt Himesháza felé, az izolált faluból ekkor zsákfalú lett. Ettől kezdve vitte a busz a felső tagozatosokat a szomszéd faluba. A falu amúgy is önmagába záródó közösség volt, a II. világháborúig csak németek lakták; körülbelül két évszázadon át körbeházasodások voltak, így a falu nagy része közelebbi vagy távolabbi rokonom volt. Az 1960-as évek közepén a döntő élményeim az NSZK-ból, Stuttgart környékéről látogatóba hazaérkező rokonok voltak. Mindig nyáron jöttek, a nyári szabadság idején. Ők a szó szűk értelmében nem is kitelepítettek voltak, hanem az 1944. őszi német mentesítő vonatokkal távoztak,⁵ sokáig Ausztriában voltak egy táborban, majd parasztként dolgoztak, végül onnan mentek tovább Németországba. És most néhány szó a családról: az apai ág tagjai is ezekkel a vonatokkal menekültek, de Ausztriából visszajöttek Magyarországra.⁶ Az anyai családom jómódú volt: ők maradtak. 1944 karácsonyán jöttek az oroszok, és mindenkit vittek a munkatáborokba, aki nem volt kiskorú vagy idős, vagy ágyban fekvő beteg. Igazán tragikus az ő sorsuk lett: a nagyon mostoha körülmények között sokan meghaltak, a nagyapám harmickilenc évesen, 1945 májusában.⁷ A nagyném, anyám kilenc évvel idősebb nővére túlélte, ő tizennyolc éves volt az elhurcoláskor. Négy év után tért vissza (nagyon szerette elmesélni a „szabadon engedés” napjának történetét), a családi hagyomány szerint harminckilenc kilósan.

⁴ A fejezetek elején szereplő idézeteket Bereményi Gézától vettem.

⁵ Erről elsőként talán Vitári Zsolt írt: „A Volksbund azon erőfeszítései ellenére, hogy a lehető legtöbb németet evakuálják, a hazai németiség túlnyomó többsége [...] a maradás mellett döntött; így végül [...] kb. ötven-hatvanezer magyarországi német hagyta el az országot.” Vitári arról is ír, amit a visszatérő apai családom átélhetett: „Később, amikor a harcok az ország területén befejeződtek, sokan visszatértek közülük, néhol akár tömegesen is, ez pedig ismételten feszültségekhez vezetett, mert vagyonukat arra az időre már zárolták, esetleg már ki is adták menekült magyaroknak.” Vitári Zsolt: *Kínálkozó alkalom vagy bosszú? Elűzések Magyarországon*, in: K. Erik Franzen: *Hitler utolsó áldozatai*, Canissa, é. n., 315.

⁶ Valószínűleg ez a kérdés merült fel: „Otthon bűdös svábok, itt cigányok vagyunk! Most mik vagyunk?” Lásd Tóth Ágnes: *Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete*, Gondolat, 2008, 84. skk.

⁷ Ezek a különböző tapasztalatok a családon belül az állandó kibeszélésben csapódtak le; nem volt tabutéma, a náciizmus korszaka sem volt az. És a disznóvágások utáni vacsorák rendre sírásban végződtek – a legszűkebb rokonságban ugyanis ketten is voltak, akik megjárták az orosz munkatáborokat.

A falu közösségi élete a templom köré szerveződött. Vasárnap délelőtt fél kilenckor mise (a hatvanas évek végéig a misék latinul voltak, az olvasmányok és a prédikáció németül). Utána senki nem sietett haza, beszélgetések, pletykacsere a templom előtti téren. Délután litánia, ide csak asszonyok jártak, volt egy előimádkozó, aki nagy becsben állt, ha nem volt valamilyen alkalom, akkor általában a rózsafüzért imádkozták. A férfiak vasárnap délután a kocsmába jártak, a gyerekek meg mehettek, ahová akartak. Ilyen fontos azért nem volt, de minden este kötelező volt meghallgatni a *Teitsch Sendungot*, benne sok-sok zene, riportok, beszélgetések. A pécsi rádió német szerkesztőségének műsorát. Volt ebben valami ünnepélyesség: még vagyunk és összekapaszkodunk.⁸ Semmiféle kényszert nem érezve hallgattuk, futottunk haza, hogy ne késsük le. Én személy szerint annak ellenére is örömmel hallgattam, hogy a zene elkezdett nem tetszeni, majd egyre visszataszítóbbnak találtam. Közben elindult a magyar nyelv térhódítása, főleg az iskolabajárásnak köszönhetően; amikor olvasni kezdtünk, döntően a helyi kis könyvtárat használtuk, és elkezdtünk könyveket venni, gyűjtögetni. A legfontosabb azonban az volt, hogy 1968-ig vásároltuk vissza a saját házunkat; egy központi rendelkezésen keresztül a politikai vezetés az egész népcsoportot a mélyszegénység határán tartotta.

Szóval, a kitelepültek első hazalátogatásaira 1965-ben került sor, azt nem tudtam már kideríteni, hogy erre vonatkozóan volt-e valamilyen adminisztratív megkötés vagy rendelkezés. Jöttek, autóval, a faluban más autó nem volt, többnyire Mercedesszel. Mít mondjak? Az érkezésük feszültségekkel járt.⁹ Nekem a nagyszülők első és a szülők másodunokatestvérei voltak a legközelebbi Németországba úzított rokonaim. Természetesen húsz év múlva megható viszontlátásokra került sor. De ekkor már volt egy alapvető élmény, amit a rokonok érkezése tovább erősített. A falu egységes diskurzív kultúrája már megbomlott. Először is a háború után érkezett magyar „telepések” miatt. Velük kapcsolatban a sérülések és a neheztelések a szőnyeg alá lettek söpörve, ami az agresszivitás föllendüléséhez vezetett. (Volt a faluban verekedés, számtalan lopás, rablás, sőt még egy gyilkosság is.) A visszatérő rokonok sem tudták az egységet erősíteni. Sőt, itt egy újabb választóvonal kezdett kirajzolódni. Az elűzöttek húsz év alatt házasságot kötöttek, a házastárs már nem lehetett falubeli, többnyire a Budapest körüli kitelepítettekkel került ki, esetleg már gyerekek is születtek. Az idősebbek közül már többen meghaltak. De mindenestre ők is asszimilálódtak már valamennyire, a saját dialektusukból kiindulva megtanulták az irodalmi németet. Az egyik legfontosabb gyermekkori tapasztalatom talán éppen ennek a kevert nyelvnek a megjelenése volt, de ez sokáig nem tudatosult. Az itthon maradottak (vagy visszatértek) és a kintiek között szabályos identitásharc bontakozott ki. Az elűzöttek elvesztették a falu melegségét (Magyarországra látogatva azt láthatták, hogy ez már amúgy is nagyjából elsüllyedt), az itthon maradottak pedig abban bíztak, hogy a falu melegsége a megtépázás ellenére még menthető. Beszéltek egymással, értették egymást, de a nyelvük már nem ugyanaz volt.¹⁰ És gyerekként az embert már a hatvanas évek közepén megcsapta valami a jólétből. A következő évtől, 1966-tól kaptunk kisebb ajándékokat, tolltartót, golyóstollat, csokit, cukrot, néha rágógumit, amelyek csomagolásán híres

⁸ Lásd ehhez Klein Judit kiváló disszertációját: *Die Funktion und Geschichte der deutschsprachigen Minderheitenmedien in Ungarn im Sozialismus*, Verlag Dr. Kovač, Hamburg, 2016.

⁹ Klein Judittól tudom, hogy a korabeli magyar titkosrendőrség árgus szemekkel figyelte a hazalátogatókat, de még inkább azt, hogy nem ássák-e alá a szocializmusba vetett bizalmat.

¹⁰ „A magyarországi svábok számára – nemcsak a kitelepítetteknek, de az itthon maradóknak is – az elűzés sorsszerű, traumatikus életemény, amely alapvetően érintette a közösség és az egyes személyek önazonosságát. Bár az esemény az identitás több – szakmai, szociális, lokális – elemét lényegesen megváltoztatta, leginkább a nemzeti identitáselemek újragondolását kényszerítette ki.” Tóth Ágnes, i. m., 85–86.

focisták képei voltak. Emlékszem, az 1966-os világbajnokság döntőjét a német rokonokkal rádión hallgattuk, mert még nem volt tévé a faluban.

II.

(„A hetvenes évek ifja ...”) 1968-ban lettem felső tagozatos, buszoztam mindennap, ide-oda. Kezdődött a bejárós korszakom. Megnyíltott a világ. Az osztályban is jobban éreztem magam, a szűri osztályban nem, de itt volt két viszonylag közeli rokonom. Aztán 1972-ben Pécsre kerültem a Kereskedelmi Szakközépiskolába; ha valaki elsőként tanult egy családból, akkor rendre szakközépiskolába ment – nem tudjuk, mire képes a gyerek, biztos, ami biztos, legyen egy szakmája is. Az osztálynak mintegy a háromnegyedét magyarországi németek tették ki. Kiváló magyartanárom Lukács György tanítványa volt; azt hiszem, ő azt tartotta a legfontosabb feladatának, hogy mi, sváb gyerekek az érettségi után magyar fiatalokként távozzunk az iskolából. De ha ez nem is lett volna, az asszimiláció hihetetlenül felgyorsult; mi a kollégiumban is magyarul beszélünk egymással (a horvát gyerekek nem). A kollégiumból ritkán mehettünk haza, nem volt már se a templom, se a *Teitsch Sendung*, se az ételek, se egyéb népszokások. Egyfajta eltávolodás vette kezdetét. Az iskolában volt ugyan németóránk, de az üzenet egyértelmű volt: a német (nekünk is legyen) idegen vagy tanult nyelv. Magyartanárunktól sokszor hallottuk: „maguk soha nem fognak megtanulni rendesen magyarul”. Dolgozatot írtunk, amelyben az egykori kisvárosi dzsentri világ milióijébe tartozó szavakat kellett volna értelmeznünk, persze, hogy nem tudtuk. De voltak a nyarak, és jöttek továbbra is a német rokonok. Mostanra világosan beállt, hogy a szabadságuk első napjától az utolsóig itt vannak. Az idők már nem jöttek, de a szülők generációjába tartozók imádtak hazajárni, hozták magukkal a házasársat; a hetvenes évek elején néha még a gyerekeket is. Ám ez a világ nekik távoli volt, semmi vonzót nem találtak az ittlétben és végtelenül unalmasnak is tartották. Ők már az igazi irodalmi németet beszéltek, mindenféle dialektus nélkül, így nehéz volt velük kommunikálni. Lassan-lassan tudatosult a világaink közötti szakadék: megerőltető kemény mezőgazdasági munka itt, szabadság, autó, jólét ott. A kollégiumban versenyeztünk, hogy ki milyen ruhadarabot kapott a nyugati rokonoktól, és versenyeztünk abban is, hogy ki tud többet Varga Zoli német (illetve holland) focikarrierjéről. A közösség homogenitása és belső kohéziója tovább mállott. A hetvenes évek elején már elviselhetetlennek éreztem az ennek helyreállítására irányuló erőltetett kísérleteket. Általában idős vagy viszonylag idős asszonyok az utcán, egy hosszú padon összeültek, mások meg székeket hoztak, a gyerekek ott futkostak, és akkor megbeszélték a világ dolgait. Ezek a beszélgetések mindig abba az irányba mentek, hogy ha a fiatal lányok továbbra is így öltöznek (divatba jött a miniszoknya, melltartók stb.), és a fiúk hosszú haját viselnek, akkor bajba kerül a világ jövője. A kohézió helyreállítási kísérlete már-már elviselhetetlen nyomást jelentett, és jól mutatta a tolerancia alacsony szintjét. És akkor (talán egyszerű provokációként) öcsémel hosszú haját kezdtünk növeszteni. De a legnagyobb csodálkozásunkra nem a kirekesztés és az elutasítás lett a sorsunk, hanem lassan-lassan kivételezett helyzetbe kerülünk: az évtized második felében én már Pécsre jártam egyetemre, öcsém pedig a PMSC OB I-es sakkcsapatában játszott. (Vasárnap esténként a pécsi rádió részletesen is bemondta az eredményeket, a fél falu ott ült a rádiókészülékek előtt...) Itt-ott elhangzott azért egy-egy beszólás, de nemcsak a családom, hanem a legszűkebb és legközelebbi rokonságunk is mögém/mögénk állt.¹¹ És lassan-lassan kialakult bennük valamiféle büszkeség. A

¹¹ Herold Róbert pszichiáter barátom ébresztett rá arra, hogy ez csak azért következhetett be, mert már a szülők megkezdtek a lázadást a teljesen zárt és homogén kultúra ellen. Ők nagyjából tíz-

Németországból érkező rokonok is lassan kitüntetett figyelemmel fordultak felénk.¹² Ugyanakkor életemben a hetvenes évek voltak a legviharosabb asszimilációs évek. Ezt valószínűleg a szülők is látták vagy előre látták: az egyetemi felvételi előtt nagyon tapintatosan közölték, hogy bármit tanulhatunk, de otthon mindig és kizárólag németül (a német dialektusunkat használva) fogunk beszélni.¹³ (A helyzetet lényegesen bonyolította azért, hogy már a középiskola/gimnázium választásakor igyekeztek lebeszélni arról, hogy valami olyasmit válasszunk, ami a németességgel vagy a német nyelvvel közvetlenül összefügg. Ennek a fedőneve az volt, hogy ne akarjunk jogtalan előnyökből megélni.) Ez ugyan valóban a totális asszimiláció ellen hatott, de privatizálta is a német identitásomat. Ugyanakkor voltak más nyelvvesztést fékező, vagy az ezzel való szembeszegülést motiváló élményeim. Az alábbiakban ilyenekről fogok beszámolni. Ezek közül a legelső még közgazdász hallgató koromban ért: az orosz után a németet választottam, azért, amiért mindig (bár már egyre kisebb reményekkel): az irodalmi németet is végre rendesen meg kellene tanulni. Egyszer azzal játszottam a fejemet, hogy nem hallok a „leuten” és a „leiten” közötti különbséget. És a fiatal tanárnő nagyon keményen rám szólt: ezt azonnal hagyjam abba, nekem a dialektusból kiindulva kellene (kellett volna) megtanulnom az irodalmi németet, hogy a teljes iskolai szocializációm ezt nem tudta nyújtani, arról nem ő tehet. Csakhogy tudjam, nekem ez lenne a feladatom, lehet, hogy az életfeladatom.

III.

(„A nyolcvanas évek sapkát viselnek.”) A nyolcvanas évek nem indultak unalmasan: Ronald Reagan lett az új amerikai elnök, aki a fegyverkezési verseny új fordulójával próbálta térdre kényszeríteni a Szovjetuniót. Ez egy évtizeden belül sikerült is. De néhány évre a hidegháború szele újra meglegyintette a világot. A nyolcvanas évek elejétől az ELTE Filozófia szakára jártam. A felvételin Hermann István beszélgetett velem (bár volt ott egy egész bizottság). Még le sem ültem, amikor máris azt kérdezte, hogy maga egy dél-baranyai faluból érkezett, biztosan beszél még német dialektust. Hát igen..., és itt valószínűleg teljesen elvörösödtem, hiszen a dialektust ekkor már csak otthon és a legszűkebb rokoni körben használtuk. Mondjon valamit – jaj ne, biztos, hogy itt a Pesti Barnabás úton... Na, akkor én mondok valamit, fordítsa... mondja, fordítom. És a röstelkedés közben átcúsztam az irodalmi németbe. Erre ő: „Hochdeutschul” én is tudok. A következő mondatokat már fordítottam. Volt ott nagy csodálat és csodálkozás. (Hermann-nak valószínűleg volt egy nosztalgikus emléke: az ő gyermekkorában tűnhetett el a jiddis a budapesti utcákról.)

És aztán ez az egyetem alatt folytatódott: Kant-óra – Fehér M. István tartja, rengeteg német szóval, egész passzusokat idéz németül. Hallom, hogy a kiejtése rossz, ha nem katasztrofális: kemények a mássalhangzók, a hangsúlyok sorra elcsúsznak. És innen már csak egy kis lépést kellett megtennem: nem *nekem* kellene olvasnom és értenem Kantot

éves gyerekek voltak a „kidobás” idején. Az övük volt az első generáció, amely megtanult (így-úgy) magyarul, a nők levetették a népviseletet, stb.

¹² Azért a súrlódások itt is megmaradtak. Nagyanyám unokatestvérének Budaörsről származó felesége mondta a boltban (nagyanyámról): „Diese Frau kenn’ ich nicht”, miközben két nappal korábban nálunk vacsorázott. Mintha a megvendégelés kötelező lett volna. (Amennyire emlékszem, egy ilyen vacsora elkészítése félnapos munka volt, miközben ilyenkor rengeteg munka lett volna a földeken.)

¹³ Unokanővéreim már jó néhány évvel korábban otthon elkezdtek magyarul válaszolgatni, s ez egy idő után a szülőket is arra kényszerítette, hogy magyarul beszéljenek. A szülők még azt is hihették, hogy ezzel segítenek a gyerekeknek, hiszen az iskolában amúgy is a magyar az oktatási nyelv. Ez erősen felgyorsította a nyelvvesztést.

németül? És elkezdtem olvasni, kiderült, hogy nem is olyan nehéz, talán csak azért, mert az én dialektusom is 18. századi.¹⁴ A tanulmányaim végén az általános hangulatnak (de Fehér M. Istvánnak is) köszönhetően heideggeriánus lettem. S mivel a tanárom Heideggerrel foglalkozik, én valami más pályát akartam keresni. Akkoriban egy Heidegger-tanítvány (Hermann Mörchen) két könyvet is írt arról, hogy a Frankfurter Iskola meghatározó gondolkodója, Theodor W. Adorno (minden polémia ellenére) milyen közel állt Heideggerhez. Így lettem Adorno-kutató.

De még a nyolcvanas évek elején, illetve első felében tartunk: a magyar gazdaság egyre több és több hitelre szorult rá. Ezek pedig nagyrészt Németországból érkeztek: a magyar politikai vezetés így hamarosan rákényszerült arra, hogy bizonyos gesztusokat tegyen a hazai németiség felé. Így Aczél György 1983-ban egy beszédben kimondta: a németek kitelepítése jogtalan volt.¹⁵ Ez azonban csak politikai kijelentés volt, a társadalom véleménye semmit sem változott. Ugyanakkor azt el kell ismerni, hogy a kijelentésnek volt egy anti-asszimilációs felhangja. Ha a németekre hárított 1945-ös katasztrófa jogtalan volt, akkor a németeknek nem kell többé szégyenkezniük, eltűnniük, sietve beolvadniuk a magyar társadalomba. Ehhez kellett volna a németéségen belül is egy diskurzus: hogy akkor most mit is kezdjünk magunkkal. A nyolcvanas évek közepén egy ilyen „megbeszélés” mintha el is indult volna, de aztán hirtelen le is állt.

Az már csak egy *farce* volt, hogy Aczél György kijelentése milyen nehezen jutott el még a tudományos életbe is. Történt ugyanis, hogy Fehér István pécsi főiskolai tanár 1983-ban nagydoktori értekezést nyújtott be az Akadémiának a magyarországi németek kitelepítéséről. Gerhard Seewann a *Neue Zeitung* tudósítása alapján számol be a meglehetősen viharos védésről. A dolgozat eredetije olvasható az Akadémiai Könyvtár kéziratárchívában, amit én a nyolcvanas évek második felének elején át is tanulmányoztam.¹⁶ Fehér abból a megállapításból indult ki, hogy a pártnak még nem sikerült integrálnia a hazai németiséget a szocializmus építésébe. A németek a falujukhoz ragaszkodtak, próbálták fenntartani a saját közösségüket, de maga a társadalmi berendezkedés nem nagyon érdekelte őket. Fehér viszont azt szerette volna, ha a németek nem egyszerűen a magyar kultúrához, hanem a szocializmus építéséhez asszimilálódnak. És Fehér jól érzi: ezzel szemben volt egy ösztönös ellenállás. Ennek oka pedig az (szerinte), hogy a párt nem beszélt eleget, elég mélyen és nyíltan a kitelepítésekről. Magyarán: nem segítette a németeket

¹⁴ Közben a szülőknek már nem volt ellenükre, hogy így egyre közelebb és közelebb kerülök a német kultúrához. Sokkal nagyobb nyugtalanságot okozott, hogy a filozófiaoktatás Magyarországon – általában – marxizmus-leninizmus intézetekben folyt, és a minisztériumhoz tartozó Marxizmus-leninizmus Főosztály felügyelete alá tartozott.

¹⁵ „A szocialista időszakban első politikusként Aczél György (1917–1991; hosszú időn át az MSZMP Politikai Bizottságának kulturális kérdésekért felelős tagja) volt az, aki a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének IV. kongresszusán 1983. december 3-án tartott beszédében a »kitelepítést« és a kollektív bűnösség elvét jogtalannak és elítélendőnek nevezte. Belpolitikai és társadalmi szempontból ezzel lényeges módon járult hozzá a magyarországi németiség rehabilitálásához”. Gerhard Seewann: *A magyarországi németek története*, 2. kötet, Argumentum, 2015, 356–357. Fordította: Vitári Zsolt. (Véleményem szerint Seewann túlértékeli Aczél kijelentésének általános jelentőségét.)

¹⁶ Amikor 2011-ben én lettem az MTA Filozófiai Bizottságának elnöke, rögtön kezdeményeztem, hogy nézzük át az összes kandidátusi és nagydoktori értekezést, és nyilatkozzunk arról, hogy a mai tudományos szempontjaink alapján melyik vállalható, és melyik nem. Ezzel más szakmákat (így a történéseket) is valami ilyesmire szerettem volna ösztönözni – és természetesen Fehér disszertációja csípte a leginkább a szememet. Annak kimondása, hogy ez a disszertáció (ma már) nem vállalható, egy kis jóvátétel lett volna az egész közösség számára is. És bár az Akadémia vezetősége egy pillanatra megijedt, de a javaslatból nem lett semmi, még a legközelebbi barátaim sem támogatták.

abban, hogy magukra vegyék a II. világháborúban elkövetett bűneiket, és utána meggyőződésből vagy vezeklésképpen beálljanak a szocializmus építésébe. Fehér nem kevesebbet hiányol, mint azt, hogy a párt eddig nem fordított kellő figyelmet a kitelepítés *igazolására*. Az értekezés központi tézise az volt, hogy „a Volksbund tevékenysége volt a kitelepítések jogpolitikai alapja”.¹⁷ A disszertáció egyik opponense, Juhász Gyula szerint a kitelepítések *ex post* igazolása teljesen értelmetlen, mert „a kitelepítés nem elvileg alátámasztott politika, hanem a nacionalizmus brutális megjelenése volt”. És így a legjobb esetben is csak egy rövidlátó „politikai taktikának” nevezhető. És ezután igen kemény következtetést vont le: „A történész elvétí a maga hivatását, ha azt, ami történt, egyetlen lehetséges alternatívának tekinti, és ezt történelmileg igazságos megoldásként próbálja felmutatni.”¹⁸ A kemény bíráló ellenére Fehér megkapta a nagydoktori címet; talán csak azért, mert a *témát magát* fontosnak tartották.¹⁹

A rokonok továbbra is jöttek (bár csökkenő számban), de mostanra már mindent tudunk, a tudományos szocializmus órán hallottakon (a szocializmus fölényéről) már csak neveltünk. De általában is: ezekben az években a magyar társadalom széles rétegeiben létrejött egy erős Nyugat-imádat. És a nyolcvanas évek elejétől öcsémmel elindultunk fölfedezni a német városokat. Hivatalosan csak háromévente lehetett utazni, de ha az ember rokonoktól kapott meghívólevelet, akkor minden évben lehetett menni. Igaz, pénz csak háromévente járt, de ilyenkor a rokonok elkísérték az embert a helyi önkormányzathoz, és akkor kaptunk egy kis Begrüßungsgeldet, ami persze nekünk rengeteg pénz volt, és többnyire könyvekre és kisebb ajándéktárgyakra költöttük. Ezeken az utakon találkoztam számos belföldi turistával, egyetemistákkal – beszélgetni kezdtünk, hol milyen az egyetem, hol mit tanulnak erről vagy arról. Kérdezték, hogy ismerem-e Hölderlint, Goethétől az *Urfaustot*, Eichendorff verseit és a Bach-kantátákat, ne adj Isten, ezt vagy azt közülük, esetleg Beethoven kései vonósnyegyeseit. Ekkorra már általában tudtam, hogy miről beszélnek. Éreztem: meg kell tanulnom a német kultúrából mindazt, ami azóta történt, hogy az őseim eljöttek. Bepótlás, utolérés.

És a nyolcvanas évek közepén felmerült az ötlet, hogy esetleg ki kellene menni Németországba tanulni. De úgy, hogy nem disszidálok: a saját faluközösségem a disszidálásokat a lehető legmélyebben elítélte (ugyanúgy, mint a névmagyarosítást vagy az önkéntes és túlbuzgó asszimilációt). A falumból nagyon sokáig nem volt disszidálás, pedig még automatikusan jogosultak voltunk a német állampolgárságra. A nyolcvanas évek második felének elején aztán disszidált egy másodunokaöcsém. Ez mélyen megrázta a falut: aki viszszafelelt (Németországba) az nemcsak az egykori betelepülést vonta kétségbe, hanem a diaszpóra helyzetben kialakított saját identitást is. Nem volt más, mint valahogy ösztöndíjhoz jutni, de éppen ez volt teljességgel lehetetlen. Egykori tanárom, Munkácsy Gyula ebben nagyon sokat segített. Jó egyéves próbálgatás és tapogatózás után sikerült szerezni egy német állami ösztöndíjat, ami igazából ki sem volt írva.²⁰ És amit az elnyerése után a minisztérium megpróbált megvonni tőlem. Aztán a dolog valahogy rendeződött, és már

¹⁷ Katrin Sietzler – Gerhard Seewann: Nationalitätenpolitik und Geschichtsschreibung, in: Gerhard Seewann: *Ungarndeutsche und Ethnopolitik*, i. m., 169.

¹⁸ I. m., 170.

¹⁹ A védésre 1985 januárjában került sor. Sajnos ennek rám nézve lett egy fatális következménye: az akkor alakuló pécsi bölcsészkarra beadtam egy pályázatot. Fehér volt a főiskolai Marxizmus Intézet vezetője. Ő folytatta le velem az állásinterjút 1985 májusában. Rögtön szembesített azzal, hogy egy ilyen álláshoz be kell lépni a pártba. (Emlékezzünk: a magyarországi németeket még nem sikerült integrálni a szocializmus építésébe.) Megfordultam, és kirohantam.

²⁰ Ebben Kerner Lőrinc nyújtott hatalmas segítséget, aki előbb a pécsi rádió német szerkesztőségének, majd a rádió egészségének elnöke volt. Neki köszönhető a pécsi Lenau-ház megálmodása és megvalósítása.

csak egy meghívólevelet kellett szereznem. De hová menjek? Nem sokkal korábban Papp Zsolt (az örökös német nyelvterületre utazó)²¹ beszámolt róla, hogy Habermas visszatért a frankfurti egyetemre (ahonnan 1969-ben, Adorno halála után távozott). Ha a Frankfurti Iskolával akarok foglalkozni, akkor jó lenne Frankfurtba menni. A várost a turistautakból ismertem, nem tartozott a kedvenc helyeim közé. De hogy tudom meg a frankfurti egyetem címét, vagy ne adj' Isten, telefonszámát. Nem akartam már megint a rokonokat riadóztatni. Megint isteni szerencse: egy volt ELTE-s tanárom, Faragó-Szabó István mondta, hogy a múlt hónapban nyílt Budapesten egy nemzetközi tudakozó, hátha megvan nekik a frankfurti egyetem központi száma. És megvolt, telefonáltam... nem tudom, hányan hallgathatták le, miután túljutottam a megdöbbenésen, hogy Habermast nyúlszája miatt alig-alig értem a recsegő telefonban, azt mondta, hogy nála az egész világról vannak ösztöndíjasok és doktoranduszok, de a keleti blokkból nincs senki. Ha van pénzem, akkor jöhetek, nagyon szívesen lát. Küldjek egy részletes önéletrajzot, és írjam meg pontosan, mikor jövök, a titkárnője foglal nekem szállást. Így lettem 1988 elejétől 1994 nyaráig (az emeritálásig) Habermas doktorisa. És nem is annyira Habermas maga, hanem a körébe tartozó németek (akik nálam nyolc-tíz évvel voltak idősebbek) rengeteget foglalkoztak velem. Bőven volt elolvasni való: irodalomból, filozófiából, szociológiából. És így lassan elindultam egy új identitás felé.

²¹ Lásd Papp Zsolt: *Hétköznapiak és filozófiák*, Kossuth, 1981.

Nincs már itt dolgom semmi

Érzelmeik, sorsvariációk egy felvonásban

Történik az ezredforduló után, Magyarországon, falun

Helyszín egy öreg sváb telepesház konyhája, két ajtóval: egy az udvarra, egy a szobába vezet; egy konyhaasztal található benne, három hokedlivel, egy sparherd, előtte kosárban hasított fa, a másik sarokban gáztűzhely gázpalackkal, egy öreg hűtő, a bejárati ajtó mellett nagy bekeretezett esküvői fénykép lóg, egy fiatal, megszeppent nő látható rajta egy egyenruhás férfi oldalán.

Szereplők

Vendég: idős, de koránál fiatalosabb, életerős, büszke tartású, elegáns, vonzó férfi

Öregasszony: idős asszony, érzelgős, kissé habókos, német népviseletben

Férj: idős, megtört, keserű, magába forduló férfi, munkásruhában

A közönség érkezésekor az Öregasszony már a színpadon van sváb népviseletben (nem ünneplőben, hanem munkához valóban, kötényben), ül a konyhaasztalnál, együtt dúdol a hangosan szóló kisorádióval (nemzetiségi adás, kívánságműsor, klasszikus világslágerek sramli verzióban, német nyelven előadva). Az Öregasszony lassan, bizonytalanul töri a diót, nézegeti, eszeget is belőle, de beleragad a protézisébe, kipiszkálja, cuppog. A dió héját, ha összegyűlt pár maroknyi, egy ócska vödörbe dobja. A szép dióbelet egy nagy zománczott tálba teszi, a kevésbé szépet egy tányérba. Az egyik lábát, ami be van fűslizva, egy hokedlín pihenteti. Kopognak, egyre hangosabban. Az Öregasszony fülel, lekapcsolja a kisorádiót, nehézkesen feláll, odalépked az ajtóhoz. A Vendég és az Öregasszony távolságtartással, kissé túlzottan udvariaskodva viselkednek egymással.

Öregasszony: Jó estét!

Vendég: Jó estét, asszonyom! (lopva körülnéz, tétova, zavarban van) Elnézést kérek a zavarásért...

Öregasszony: Asszonyom?! Khádi néni! Jó estét! Kerüljön beljebb! Ne haragudjon, de visszaülök, időváltozás lesz, hasogat a lábam... Még hogy asszonyom! Miket tetszik mondani! (csend, leül, a Vendég felé fordul, aki még az ajtóban áll) A szőlő miatt? Mert most nincs itthon a férjem, de velem is megbeszélheti, igaz, csak asszony vagyok, de a szőlőhöz értek!

Vendég: Szőlő?

Öregasszony: Hát tetszik tudni, mink már nem győzzük, elég munka akad itt a

ház körül, nem bírja már az Öregem! Kapálás, kacsolás, permetelés... Ez volt az életünk, de már nem megy. A gyerekek... Azokat nem érdekli a szőlő! Már disznót se tartunk az utóbbi időbe', veszünk egy felet karácsony előtt, így nem kell belet mosni, csak bele a fagyasztóba. Pár tyúk maradt a ház körül, a tojás ugye... Kukoricával etetek, így szép a sárgája, szeretik a gyerekek a piskótát, a bolti meg sápadt. A szőlővel már nem bírunk. Kapálás, kacsolás... meg a permetelés! Maga olyan nagyüzemis? Van itt pár faluval arrébb nagy pincészet, borút, meg úgy lögybölik a vinkót egy nagy pohárba, meg szagolgatják... Ajaj, mit össze nem flancoznak ezek! Régen csak rézgáliccal permeteltünk, úgylis jó volt! Most meg?!

Vendég: Bocsánat, nem tudom, milyen szőlőről beszél, kedves asszonyom!

Öregasszony: Itt a hegybe! Teccik tudni, kedves Uram, a Bíróék fölött, az a nagy rész, alig meredek, ott a keresztnél balra, egész a földes útig. Van egy sor csemege, de a többi az borszőlő, tetszik tudni, húsz éve telepítette az Öreg. Olaszrizling, kadarka. Régen... Na, ja, régen más volt, de maga olyan nagyüzemis, maguk helikopterrel csinálják...

Vendég: Bocsánat, de tényleg nem a szőlő miatt...

Öregasszony: Beszélek itt összevissza. Csak gondolkodom közbe', annyira ismerősnek tetszik lenni. A hangja! Nem maga járt itt két éve a mézért? Maga lesz az, aki elvitt tíz kilót, két nagy dunsztosba! Azt itt hagyta a buksztárcáját a kredencen, a szomszéd faluból fordult vissza, és velünk vacsorált! Ugye maga volt?

Vendég: Bocsásson meg, de nem.

Öregasszony: Idén kicsit drágább a méz, kevesebb lett, de bio! Bioméz! Nem adjuk mink az orvosságokat a méheknek, meg az Öreg az erdőbe viszi ki, az akácosba. Mink nem etetjük őket cukorral, nem zárjuk be őket a kaptárba egész évbe', mink olyat nem csinálunk, ne hallgasson a Tótékra, azok mióta a fiúnk nem vette el az ideggyenge lányukat, na azóta beszélnek összevissza. Ne hallgasson rájuk. Jó méz ez, bio. Az uram pergeti, hátul. Kevés a nyugdíj, ezért kell még dolgozni az embernek. De már nem nagyon megy. *(pillanatnyi csönd)* Lássa, na, beszélek itt lukat a hasába! Na, üljék már le! Majd megjön a férjem. Addig meg kibeszélgezzük magunk. Ritka itt a vendég. Főleg az ilyen úri féle! Tudja, nem szeretik az én uram. Régen tisztelték, de most már nem. Így van ez. Most meg itt az az ünnepség a faluba. Avattak harangot, jöttek azok... Teccik tudni! Azok a régiek! Akiket innen... Még régen... Akiket úgy elintézték!

Vendég: Tudom.

Öregasszony: Szóval akkor nem is a szőlő miatt...?

Vendég: Nem.

Öregasszony: Mézért se?

Vendég: Nem.

Öregasszony: Akkor dióért!?

Vendég: Diót sem szeretnék venni.

Öregasszony: Nagyon ismerősnek tetszik lenni, a hangja. Biztosan nem a mézet tetszett venni nálunk?!

Vendég: Biztosan. Tudja, én nagyon régen nem jártam már itt. Nagyon rég!

Öregasszony: Akkor maga is... olyan... Szóval magát is... Akkor régen. De a férjem nem az ünnepségre ment ám! Ő nem megy a lakodáréba! Ezeket traktálni! Így mondja, ezeket! Na, üljön csak ide az asztalhoz, csak ez a körte van a lámpába, mert drága az áram. Mink meg spórolunk. Kevés a nyugdój, ugye. Meg minden drága. Meg kell az unokáknak adni mindig kicsit. Az öreg nagyon smucig. Ha még sváb lenne, akkor érteném! De nem az, rosszabb, mint egy sváb! Kér egy pohár vizet? *(feláll, sántikálva jár, csorba zománcos bögrével merít a zománcos vödörből)* Van csapi víz is, de az klóros, meg azért fizetni kell, mink is a kútról isszuk. Na, nédd má', csak ez az öreg bögre van! Mink is öregek vagyunk, nemde? Benn lehet az okulárém, ha a kredencen nincs, a hűtőn se, akkor a tévénél hagytam talán, na, csak üljön le. Kihozom.

A Vendég előbb bizalmatlanul szagolgatja a vizet, aztán belekortyol, elcsodálkozik, és jóízűen megissza, úgy tesz, mintha minden megváltozott volna, elkezd másképpen nézni a konyhára, kényelmesen elhelyezkedik a széken, megoldja a cipőjét, kigombolja az ingujját...

Öregasszony: Megtaláltam. Ne haragudjon, de tisztára vak vagyok okula nélkül. Az egyikkel hímezni, hámozni, krumplit, almát, diót pucolni lehet, a másikkal meg tévét nézni. Vannak ezek a sorozatok. Maga is nézi? Ha nincs itt az Öreg, a németet nézem. Gute Zeiten, schlechte Zeiten, meg a Hegyi doktor! Megy a magyaron is ilyen, csak az kicsit más. De az okula nélkül olyan, mintha rádiót hallgatnék. Csak mindig elhagyom. Pedig van vagy három. Néha a nyakamban lóg, néha ráülök, akkor sem találok. Na, nézzed már, most is a nyakamba volt az egyik! Hát, az ilyeneket, mint én már csak agyonütni kéne, ahogy a férjem szokja mondani, ha vicces a kedve. Nem vagyunk mink már jók semmire... *(felhúzza a szemüveget, s a Vendégre néz, tátva marad a szája)* Jézusom!

Vendég: Szervusz, Khádi! *(mosolyog)*

Öregasszony: Jézusom!

Vendég: Nem ismeresz meg, Khádi!

Öregasszony: Jézusom!

Vendég: Nem én vagyok Jézus Krisztus! Jól vagy?

Öregasszony: Maria, mach uns nass! Jaj nekem, jaj szegény szívemnek! Jajajajaj! Jézus, Mária, Szent József, ne hagyj el!

Vendég: Na, hát így kell fogadni a vendéget! Minek ez a cirkusz?

Öregasszony: Leéltem azóta egy fél életet!

Vendég: Vagy még többet!

Öregasszony: Ne számold, Joseph! Jaj, Istenem! Ölelj meg!

(A Vendég odalép az Öregasszonyhoz, bizonytalanul átöleli, az Öregasszony sír, csokolgatja a Vendéget, remeg a keze, de lassan megnyugszik, kifújja az orrát, majd szégyenkezve igazgatni kezdi a ruháját, kendőjét.)

Öregasszony: Aztán ki mondta, hogy itt találsz meg?

Vendég: Senki. Igazából nem hozzád jöttem. Illetve hát, nem tudtam, hogy hozzád jövök. Akkor hoztam volna ajándékot. Sohasem szoktam üres kézzel...

Öregasszony: Ugyan már! A mi korunkban már nem kell ajándék!

Vendég: Nem szeretem én már a nagy hangoskodást, ricsajt. Ott, ahol régen a lagzikat tartották...

Öregasszony: A faluházban van most a nagy lakodaré, megy a nagy trakta, három napja főznek. Vágtak borjút, malacot, libát, tyúkot... Beszélték az asszonyok, hogy három napja főznek, sütnek!

Vendég: Na ott a faluházban annyi az ember, mindenféle butaságot összebeszélnek... Énekelnek, már ebédkor lerészegednek... Hát, fogtam magam, elindultam kicsit sétálni, kimentem a temetőbe, útközben törtem egy szál rózsát, a sírok közt kerestem az enyéimet. Opa sírját, apámét... Emlékszem, ahogy Oma vezetett. Karon fogott, érdes bőr volt az ujjain, erősen fogott, én meg, mafla kamasz, szégyelltem, hogy fogja a kezem. Észrevette! Megsértődött, előre sietett, ma is látom magam előtt a hátát, az egyenes derekát, a büszke tartását. Úgy éreztem ma is, előttem lépked. Csak hiába, már más sírok állnak ott, idegen nevek, aranyozás, műkő, márványgalambok... Alig néhány régi sírkő maradt meg. Azok még homokkőből készültek. Az egyikén már teljesen lekopott az írás, azt simogattam. Álldogáltam ott vagy fél órát, aztán leültem egy padra, el is szundíthattam, csak a hűvösre ébredtem. Beesteledett. A temetőből hová máshová jöhettek volna...

Öregasszony: Haza!

Vendég: Igen, haza! A lábam magamtól hozott... Mint a tehenünk régen. Kihajtották a csordával, de minden este magától hazatalált. Én is úgy voltam. Nem is tudom, mióta nem jártam földes úton. Nálunk Németbe' már alig van ilyen, falun se nagyon! De hol látsz te ott így szilvafát? Balról, jobbról az út szélén, nézem, senki nem szedi a gyümölcsöt, ott rohad a fűben!

Öregasszony: Hát nem eszi azt már senki. A gyerekek is csak csokit esznek, meg kekszet, chipset, ropit. Még pálinkának összeszedik néha. Régebben lek-várt főztünk, de már nem bírok lehajolni! Az emberem meg? Áh, ötet ez nem érdekli, elmegy a kocsmába...

Vendég: A házunkat megismertem egyből. Te Khádi, itt nem sok minden változott ennyi idő alatt! Az utca ugyanúgy kanyarodott régen is, ugyanaz az ív. A villanypóznák nem voltak itt, meg talán az árok nem ilyen volt. A ház meg kisebb lett!? Minden kisebb lett! Az iskola régen óriásinak tűnt! Nézegettem kívülről a házunkat. Még el is bőgtem magam. Mondom magamnak, öreg számár, mit bőgsz, ha már idáig eljöttél, akkor rajta. Nézd meg. Lesz, ami lesz, én megnézem. A torkomban dobogott a szívem, és bekopogtam...

Öregasszony: Annyira ismerős volt a hangod. De ki gondolta volna, hogy egyszer csak felbukkansz. Kamaszlány korom óta nem láttalak.

Vendég: Hány év is annak?

Öregasszony: Ki számolja már ezt?! Ül már le, mert énnekem nem szabad állni, hasogat a lábam! Ha a vendég áll, én se ülhetek! Az orvos mondta, hogy fel kell polcolni, és akkor jobb, meg fáslizni. Ha nem megyen bele annyi víz, akkor jobb. Hiába eszem azt a marék gyógyszert! Megismertél ugye egyből?

Vendég: Meg. Ha nem is egyből, de megismertelek. Előbb csak gyanakodtam. De aztán már tudtam.

Öregasszony: Miért nem szóltál? Férfiak! Hiú népség! Annyira megcsúnyultam, hogy meg sem akartál ismerni? Féltél, hogy rád ugrok?!

Vendég: Micsoda? (*elneveti magát*) Ne viccelj, Khádi! Van az úgy, hogy nem lehet kimondani valamit. Amikor az ember torkában van egy ízé... gombóc. Se lenyelni, se kiköpni... Mit kellett volna mondanom?

Öregasszony: Mit, mit! Azt, hogy Khádi, nem ismered meg, én vagyok az, Joseph! Így, ilyen egyszerűen, de te csak hallgattál! (*csend*) Joseph, mondd már meg nekem, hol maradtál el ennyi éven át? (*sír*) Ha nem megyek be az okulásért, képes vagy, és szó nélkül elmész?!

Vendég: Gondoltam rá! Talán jobb lett volna! Nem akartam zavarni. Ennyi idő után... Amikor utoljára láttalak, még lány voltál, egy szekérről integettél. Akkor is öregasszonynak voltál öltözve. Jöttek az oroszok, ti futottatok a nácikkal.

Öregasszony: Tehetek én arról, hogy az apám SS-katonának állt? Kétszer akkora zsoldot adtak, mint a magyaroknál, hát az SS-be ment! Öregasszonynak kellett álcáznom magam az oroszok miatt, hátha nem erőszakolnak meg. Mert jött a vörös veszedelem, így mondták akkor, mink meg menekültünk a nácikkal. Ki hitte el, hogy egy tizenhét éves lány púpos öregasszony? Most már nincs szükség púpra, úgy is elhiszik nekem! (*nevet*) De nem jutottunk túl messze. A szekerek úgy másztak, mint a kövér tetűk, az oroszok meg gyorsak voltak, jöttek a tankjaikkal, repülőikkel, lőttek katyusákkal. A front megelőzött minket, de a katonák miatt nehezen jutottunk vissza a faluba, zónák voltak, határok, még Bécsig se értünk, nemhogy Berlinig. Hónapokig tartott, csak karácsony előtt jutottunk haza. De te már nem voltál itt!

Vendég: Elvittek robotra.

Öregasszony: Tudom. Édesanyád mondta. Málenkij robot.

Vendég: Nekem is mondta a Mama, hogy jártál hozzá. Vigasztaltad, vittél neki... Na, várjál, nem jut eszembe, mit vittél!

Öregasszony: Vittem neki, amit tudtam. Aludttejet. Almakompótot vagy rántott levest? Alig volt valamink akkor. Már nem tudom, mit vittem. Éhezünk mi is. De azt tudom, hogy vártalak! Nagyon vártalak!

Vendég: Elvittek Szibériába, ott kettéválasztották a szerelvényeket. A transzport eleje indult vissza, mi meg végül Groznijban kötöttünk ki. Nők voltak a vasutasok, a váltókezelő, a bakter, mindenki! Ennyire nem volt férfi a ruszki világba, a férfimunkát is nők végezték. Csak a katonák voltak férfiak. Azt hittem, kivisznek minket a világból, amikor már a harmadik hete ment a vonat. Nem gondoltam volna, hogy ilyen óriási a világ, addig a szomszéd falun túl nem is jutottam. „Vagy ez egy kísértetvonat?” Ezt kérdezgettem mindenkitől. Meg vagy te örülve? – mondták. Hát, nem álltam messze tőle, mire hat hét után megérkeztünk! Khádi, hat hétig vonatoztam. Aztán meg gyalogoltunk egy napot, még vécére sem volt szabad megállni. Hajtottak minket a lágerig. Édes istenem, olyan szegénység volt a ruszkiknál, te azt el se tudod képzelni. Még kanaluk se volt, csak fából valami. Híg zupát adtak mindig, valami káposztaleves félét, alig úszott benne néhány cafat, meg fekete kenyeret, de milyen kenyér volt az? Még a disznó sem ette volna

meg itthon! A lágerben a legelső éjszakán csak az oldalamon tudtam aludni, alig volt hely, hárman feküdtünk egy ágyon. De hat hét múlva háton, kinyújtott karral feküdtem, még forgolódhattam is! Hullottak az emberek. Lefogytam vagy huszonöt kilót két hónap alatt.

Öregasszony: Joseph, én vártalak!

Vendég: Amikor hazajöttem, másfél évre rá, egy halott nő cipőjének vágtam le a sarkát, abban jöttem, vonattal, gyalog, az anyám nem ismert rám elsőre, mikor hazaértem! És mire ideértem, te már nem voltál sehol.

Öregasszony: Tehetek én arról, hogy kitelepítettek? Az első transzporttal mentünk, minket is bevágtak egy marhavagonba. Alig valamit vihettünk magunkkal.

Vendég: Hát, én hazajöttem a málenkijből, talán elsőnek a faluból. Másnap kérdezni kezdtek az asszonyok előbb, de később a férfiak is, mi van a férjükkal, feleségükkel, gyerekükkel, apjukkal, anyjukkal? A nagybácsim él-e még? *(csönd, egy idő után szomorúan elkezd bólogatni)* Tudod, mi volt az én dolgom ott kinn, a lágerban, a nagy büdös orosz pusztán, a fagyos homok tetején? Kölyök voltam még, ki tudja, miért engem szúrtak ki erre a munkára. De hát ezt is meg kellett valakinek csinálni! Mindenkit én temettem el! Csak akkora gödör kellett, hogy ne lógjon ki az orra meg a nagylábuja. Ez volt a szabvány. Kis földet rá, azt' annyi. Kemény föld volt arra, télen meg erős fagy. Se koporsó, se mise, zsák se jutott mindenkinek, keresztről nem is beszélve. Ha temettem, nem kellett elmenni a transzporttal a gyárba.

Öregasszony: Kinn Németben mondták nekünk, hogy Endstation! Mindenkinek ki kellett szállni a vagonból. Mi maradtunk utoljára, mert legbelül volt a cuccunk. Nekem az apámat is kellett segítenem, megroggyant szegény, nem bírták az idegei a strapát. Láttam, ahogy a vakokat is beterelgették a sorokba. Beosztották, ki hová kerüljön. Meg adtak papírokat. Personalausweis! Kértem őket, a vakokat, miért kerültek maguk a transzportba? Azt mondták a vakok: mi nem tudjuk, mi vakok vagyunk. Nekem az apám legalább náci volt. Én tudtam, hogy mi miért. De vakokat?!

Vendég: És akkor ezt mondtam volna el nekik? Hogy én temettem el a fiad, a férjed, a lányod, a feleséged. Nem mondtam semmit. Örültem, hogy hazaértem, nem akartam én ott mindenkit sírni látni. Csak hallgattam. Örülni akartam és felejtetni. Meghagytam nekik a reményt. Csak tizenkilenc éves voltam. A fejemet ráztam, ha kérdezték, egy lágerbe kerülünk-e az ő rokonával. Pedig legtöbbjüket én temettem el. Apát, testvért, nagybácsit...

Öregasszony: Jaj, hagyjuk ezeket a régi históriákat! Rég volt már. Hagyjuk!

(csend)

Tudod, Joseph, olyan sokszor elképzelttem, hogy megjelensz egy vasárnap délelőtt a házunknál. Májusban már illatos a reggel. Megmosakszol a gangon kútvízben, iszol egy pohár tejet, aztán felveszel egy fehér inget, egy fekete zakót, a gomblyukadba tűzöl egy kis virágot. Nem is otthon, hanem itt, nálunk törsz a kapunál egy kis rozmaringágot. Pár évente kifagy, de akkor épp hatalmasra nőtt. A szíved fölé tűzöd, van ott egy kis zseb a kabá-

todon. Mindig vártam, hogy megjelenj. Minden májusban eszembe jutott, és minden évben tovább költöttem a történetet. Volt, hogy beleléptél egy vakondtúrásba! *(elneveti magát)* Volt, hogy félregomboltad az inged... De egy idő után már halványodni kezdted. És már nem meséltem tovább magamnak. Csak sírtam.

Vendég: Inkább este jöttem volna. Éjszaka. Május első éjszakáján. Előtte kimentünk volna az erdőre a fiúkkal, akkora fát kívágni, hogy tízen is alig tudtuk volna idecipelni, és csöndben felállítottuk volna az udvarotokba azt a felszalagozott fát. Majdnem olyan magas lett volna, mint a templom tornya! Talán anyáddal megbeszéltem volna, hogy a kutya ne legyen szabadon, vagy tudod mit, dobtam volna neki egy fél kolbászt, akkor csöndben maradt volna az is. Lehet, hogy a kaput is nyitva hagyta volna nekünk anyád, bár azt nem illett a lányos háznál! Átmásztunk volna a fiúkkal a kerítésen. Hoztam volna egy harmonikást is. Hogy is hívták? Tudod, az az apró, mosolygós szemű fiú. De nem is egyet hoztam volna, hanem kettőt!

Öregasszony: Szegények voltunk, mennyire szegények! Dehogy hoztál volna kettőt! Még hogy májusfa! Még hogy zenészek! Még hogy...

Vendég: Lehet, hogy a zenekart is elhoztam volna. Hogy is hívták a trombitást? Milyen jól fújta azt a dalt... Azt, amelyiket ilyenkor szoktak... Azt a... *(dúdolni kezd)*

Öregasszony: Az egész zenekar a fronton volt már! Dehogy hívtad volna őket! Enni alig tudtunk, nemhogy egy egész zenekart kifizetni! Ki hallott még ilyet, egy egész zenekart!

Vendég: Akkor a szomszéd faluból a hegedűsöket! Volt az, amelyik pár üveg borért is eljött, jóban voltak még apámmal. Májusban beálltunk volna az udvarotokra, az ablakod elé, a cseresznyefához...

Öregasszony: Miket beszélsz! A cseresznyefa mellett a trágyadombra? Az udvaron egy nyári almafa volt, de az is úgy előregedett, hogy ki is dőlt a kardvirágokra...

Vendég: Hány éves is voltam? Tizenhét, azért nem vittek a frontra, apám már nem élt, anyám beteg volt, de én neked énekeltem volna. Ha tudnád, hogy én...

Öregasszony: Hogy te?

Vendég: ...mennyire szerelmes voltam akkor!

Öregasszony: Ne beszélj ilyeneket!

Vendég: Hogy én ezt hányszor, de hányszor elképzeltem... Az első éjszaka csak egy harmonikással. Halkan. Hogy is kezdődött? *(dúdol, az Öregasszony pár taktus után vele dúdol)*

Öregasszony: Du, du liegst...

Vendég: Du, du liegst mir im Herzen. Az első versszakot csak halkan. De a többi már úgy, hogy mindenki hallja, ébredjenek fel a szüleid, a szomszédok és végig az egész Szerb utca, hogy velünk vonyítsanak a kutyák, és a hang eljusson a Gödörig, hogy felébredjen az egész falu, hogy mindenki megtudja!

Du, du liegst mir im Sinn.
Du, du machst mir viel Schmerzen,
Weisst nicht, wie gut ich dir bin.
Ja, ja, ja, ja, weisst nicht, wie gut ich dir bin. Bin!
Weisst nicht, wie gut ich dir bin.
Ja, ja, ja, ja, weisst nicht, wie gut ich dir bin. Bin!

(itt a Vendég mögé lép egy harmonikás, és kíséri a dalt)

So, so wie ich dich liebe,
So, so liebe auch mich!
Die, die zärtlichsten Triebe
Fühlte ich einzig für dich!
Ja, ja, ja, ja, fühle ich einzig für Dich!
Ja, ja, ja, ja, fühle ich einzig für Dich!

(belép a második harmonikás)

Doch, doch, darf ich dir trauen,
Dir, dir mit leichtem Sinn?
Du, du kannst auf mich bauen,
Weisst ja, wie gut ich dir bin.
Ja, ja, ja, ja, weisst ja, wie gut ich dir bin!
Ja, ja, ja, ja, weisst ja, wie gut ich dir bin!

(egy hegedűs és egy trombitás is jön még a Vendég mögé, az Öregasszony sírni kezd, ő is énekel, és egyre közelebb lépnek egymáshoz, mintha táncolni készülnének)

Und, und wenn in der Ferne,
Mir, mir dein Bild erscheint,
Dann, dann wünsch ich so gerne,
Dass uns die Liebe vereint.
Ja, ja, ja, ja, dass uns die Liebe vereint.

(Az Öregasszony sír a Vendég mellkasán, a zenekar eltűnik. Csönd. Az Öregasszony fájós lábbal visszabotorkál a székéig, nehézkesen leül, kifújja az orrát, igazgatja a kendőjét, a ruháját.)

Öregasszony: Hát aztán család van-e? Unokák?

Vendég: Hajaj! Három feleség, öt gyerek, nyolc unoka...

(keresgél a zakójában, tárcát vesz elő, képeket vesz ki belőle)

Jaj, te, ne nézzél úgy! Az egyik feleségem meghalt, a másik mindig veszedett, elváltunk. Na, nézzed már, ezek az unokák, és ő a mostani feleségem. Nálad? Nálatok?

Öregasszony: Két gyerek, három unoka. Benn laknak a városba'. Mindegyik egyetemet végzett. Orvos, tanár, mérnök. Urak lettek! Te, Joseph! Én, amikor kitelepítettek Németbe, hazaszöktem. Ahogy apám meghalt. Eltemettem, eladtam, amit tudtam. Szegénység volt ott is a háború után. És hazaszöktem. Jöttek többen, még egy öregasszony is. Hol gyalog, hol vonattal. A csehek kétszer visszazsuppoltak. Mentem újra, kicsit máshol. Gyalogoltam, amíg bírtam. Emlékszem, loptam is egyszer-kétszer almát. Aludtam pajtában, szénaboglyában, mezőn. Én hazaszöktem. Miattad.

Vendég: Miattam?

Öregasszony: Te olyan udvarias ember voltál. Még a bálban is. Csak néztél azzal a nagy szomorú kutyaszemekkel. Úgy néztél, hogy majd megetted az embert. A füleidre is emlékszem. Olyan nagy füleid voltak, elálltak, ha télen kalapot húztál, akkor is. De olyan aranyos voltál. Emlékszem, hogy mindig láttam a szomorú kutyaszemedet, aztán hazaszöktem. Ott kinn lecigányoztak minket. Magyar cigányok. Kinevették a viseletet. Kinevették, ahogy beszéltünk. Lenéztek minket.

Vendég: Bizony!

Öregasszony: Apám majd egy évig feküdt az ágyban, én ápoltam. Eltemettem tisztességgel, aztán tavasszal megindultunk hatán. Őt fiatalasszony, meg egy hatvanöt év fölötti néni, mindig várni kellett rá, ha felfelé mentünk. Kétszer visszazsuppoltak minket a határról, de harmadjára átszöktünk a cseszkó határon, a magyaroknál meg már nem volt nehéz dolgunk, segített egy ember, adtunk neki egy kis pénzt, nem volt sok, azt nekiadtuk és úgy... A magyar határon szétváltunk, ki-ki ment a faluja felé. Amikor hazaértem, tele voltam várakozással, remegtem, mindenhol téged kerestelek. A bokrosból lestem a falut, rokon már nem volt, csak benned bízhattam.

Vendég: Honnan tudhattad volna, hogy második transzport is ment? Engem is kivittek Németbe! Én nyugatra kerültem, de anyámat a keletiekhez küldték! Úgy kellett keletre szöknöm! Beteg volt szegény. Jöttek, mondták, hogy kiraknak innen, és úgy is lett. Elvittek. Nem öltek meg, mint a zsidókat. Csak elvettek mindent.

Öregasszony: A magyarok elküldtek a németekhez, mert hogy németek vagyunk. A németeknek meg magyarok voltunk. Ungarische Zigeuner! Amikor hazaértem, itt álltam egy szál ruhában egy kis batyu ócska holmival. Még a rózsafüzéremet is eladtam, kellett a pénz vonatjegyre. A faluba csak este mertem bejönni. Hátha a rendőr visszaküld a németekhez, vagy börtönbe kerülök...

(nyílik az ajtó, belép a Férj)

Férj: Na, jó napot! Nem is mondtad, hogy vendéget vársz?

Öregasszony: Én sem tudtam, hogy jön.

Férj: A szőlő miatt van itt? Miért nem hoztál egy kis kalácsot meg bort?

Öregasszony: De...

Férj: Semmi de! Fürgén, igyekezz! *(a Vendéghez)* Bocsánat, már itt fejbe nem a régi!
(az Öregasszony felé int a fejével) Nem láttam kinn autót, hát nem gondoltam

volna, hogy vevő jött! Na, szóval a szőlőt nem adjuk drágán. Tudja, berozdásodtam már. Az ízületeim. Ha front jön, akkor végem. Itt hasogat, ott hasogat (*a derekát tapogatja, meg a nyakát, az ízületeit ropogatja*), hiába küld az orvos ide-oda, gyógyfürdő, meg tudja a frász... Nagygenerálra szorul már ez a gép! (*veri a mellét*) Ha ki lehetne cserélni mindent, a térdet, a tüdőt, a szívet, akkor nem adnám a szőlőt senkinek! Így is csak olyannak adom, aki ért hozzá. De aki kivágná, az nem kapja meg, amíg élek! A mai fiatalok nem akarnak dolgozni! A gyerekeim panelba költöztek. A szőlővel sok a munka, kapálni, kötözni, permetelni... A bor se ízlik nekik! Flancos külföldi löttyöket isznak! Én megittam régen napi két litert szódával. De senki nem látott görbén menni. (*az Öregasszony ingatja a fejét*) Úgy álltam, mint a cövek! De ma már nem ihatok. A savam. Az orvos mondta. Nem ihat, bácsi, nem ihat, ha élni akar! Pedig nem rossz bor, majd mindjárt megkóstolja.

Vendég: Tudja, nem a bor miatt jöttem.

Férj: Kár. Már azt hittem. Akkor mézért. Na, asszony, hozzál csak abból az akác-mézből kóstolót!

Vendég: Nem. Nem mézért.

Férj: Maga nekem ismerős. Nagyon ismerős! A fatelepen dolgozott? Mérnök?

Vendég: Nem vagyok én mérnök!

Férj: Hozod már azt a bort, meg a kalácsot!? Nem tudok rájönni, honnan ismerem magát! De hogy ismerem, az hót ziher!

Vendég: (*komoly hangon szólal meg*) Hát, elég régen volt.

Öregasszony: Nem ismered meg?

Férj: (*összezsapja a tenyerét*) Kollega volt!? Szintén körzeti megbízott? Vagy a meggyétől?

Vendég: Nem. (*kis szünet*) Csak ez a ház a családomé..., hogy is mondjam, a családomé... volt.

Férj: Mi? Még hogy a családjáé?! Van pofája idejönni?! Egy tisztességes öregembert zargatni? Mit akar tőlem?!

Vendég: Ne féljen! Nem akarok én semmit. Csak valami idehozott. Nem is értem. A temető után valahogy... hazajöttem.

Férj: Maga nem jött haza! Maga nem akarhat itt semmit! Maga innen ki lett telepítve! Őrzöm ám a papírokat! Törvényesen enyém a ház! Magának itten semmi joga! Magukat kárpótolták! Maguk ki vannak fizetve! Maguknak amúgy is sok a pénzük!

Vendég: Engem nem kárpótolt senki. És velem ne merjen így ordítani egy senki a házamban! Most jobb lesz, ha elmegyek.

Férj: Mindig is ilyen gyáva volt. Mekkora nagydarab ember, aztán milyen gyáva, szar alak! Mit akarnak maguk itt? Az egész pereputty! Mit ünnepelnek? Mínek jöttek vissza? Lakodárét tartani? Harangot vettek a templomnak? Megvoltunk mi eddig is egy haranggal, minek három? Bűnbánatot ülnek? Pénzt adnak az iskolának? Miért nem jött haza akkor? Hány éve ennek? Leéltem egy életet azóta! Látja ezt a nőt? Ő hazaszökött. Papírok nélkül. Gyalog. Nálam kopogtatott egy este. Azt hitte, maga fog ajtót nyitni! Erre ki lakott itt? Az utolsó бүdös paraszt, az az ávós geci, a komcsi fakabát, a hülye rendőr! Az ilyen gyáva, szar alakok, mint maga, nem mertek haza-

jönni! Nem volt vér a pucájukba! Az oroszoktól elsőnek lelépett! Biztos spicli volt, azokat küldték legelőbb haza! Tudtuk mink azt magáról, hogy milyen ember maga! Mink tudtuk!

Vendég: Mit tudtak maguk? Tizenhét évesen vittek el a ruszki, két évre rá jöttem haza, tenyéryni gennyedző sebbel a lábamon, csoda, hogy felgyógyultam, aztán maguk meg kitelepítettek! Milyen náci lehettem én, kedves uram, tizenhét évesen? És ne nevezzen gyávának! Ha maguk annyi mindent tudtak rólam, akkor azt is tudhatná, hogy az egyik ruszki kiskatona mindig elvitt bokszolni. Én voltam a bokszzsákja, kék-zöld volt a testem, ha megsorozott. Vagy erről nem írtak a maguk előljárói? Majd egy éven át nem mertem visszaütni neki, mindig szembe röhögött, na, ő is legyávázott.

Férj: Mondom én, hogy gyáva! Utolsó szar...

Öregasszony: Hogy beszélsz, ez mégiscsak az ő háza volt...

Férj: Fogjad be a lepcsés pofád, te utolsó sváb kurva!

Vendég: Elég legyen! Karácsony előtt kerültem haza, nyárra kimeszeltem a házat, új kerítést csináltam, a kert is szép volt... Az úgy lehetett, hogy amikor maga kinézte ezt a házat, kinek másnak, mint magának, akkor minket felírt a listára, s így kerültünk a németekhez. A beteg anyámmal nem futhattam neki a határnak! Hogyan jöhettem volna vissza?! Magának meg itt volt a berendezett ház, egy disznó, egy tehén, tyúkok, kert, sőt még a szőlő is. A Bíróék fölött, az a nagy rész, alig meredek, ott a keresztnél balra, egész a földes útig. Hát az is a miénk volt! Maga engem ne fenyegetsen, mert engem csak addig üthettek, amíg az oroszok a lágerben tartottak. Kinn, Németbe' elmentem bokszolni, alakult az üzemben egy sportklub. Először nem tudtam visszaütni. Csak védekezni tanultam meg a ruszkinál. De aztán odasóztam! Vittek spartakiádra, aztán német bajnok lettem. Még az olimpiát is megjártam. Szóval ne hergeljen, mert... Öreg vagyok, de gyáva? Hát az nem.

Öregasszony: Ne veszekedjete. Elmúlt minden. Már vége. Béküljete meg, kérlek!

Férj: Engem a saját házamban ne oktasson ki senki! Főleg egy ilyen sváb szar ne! Jött ez a nő, érted, jött, hallottam, ahogy motoszkál valaki a ház körül. Már majdnem éjfél volt. Fogtam a pisztolyom, csőre töltöttem. *(mutatja)* Kopogtatott. Gondoltam, kilövek az ajtón, engem nem fognak ezek a büdös sváb parasztok megverni! Mert volt, akit megvertek! A szomszéd faluban még késeltek is! Pedig csak a kötelességét tette mindenki! Nem is tudom, miért nem lőttem ki az ajtón?! Még egy rendes cipője sem volt, ott állt a szerencsétlen viseltes ruhában. Nem engem várt, olyan pofát vágott, de olyat... Láttam, mit akar. El akart futni, amikor megismert, de elkaptam a karját. Behúztam, a fejéhez tartottam a pisztolyt. Nem voltam részeg, mint most. De muszáj volt inni. A sok munka. A stressz. Gondoltam, jó lesz nekem egy nő. Még ha ilyen, akkor is nő. Sovány volt, mint egy gebe, remegett, de láttam, ha eszik kicsit, formás lesz. Egy-két hónap alatt kigömbölyödött, mert nálam volt mit enni, és még egy hónap, s ott állt mellettem a tanácsházán. Mert mink nem templomba mentünk esküdni! Magához jött, de engem talált! Mert én itt voltam, nem az olimpiákon mutogattam magam! És alattam izzadt, nekem szült gyereket! Na, asszony! Így volt-e? Csak mond-

jad el ennek a szarnak! Elmegyek a kocsmába. Maga kap egy órát, aztán nem akarom itt látni többet, mert a vasvillával jövök! Ez az én házam! Engem itt egy ilyen szar ne oktasson! (*A Férfj sarkon fordul, és becsapja az ajtót, elmegy.*)

Öregasszony: (*diós kalácsot hoz, kistányért, majd újra fordul, és üvegpoharokat tesz a konyhaasztalra és üveges szódát*) Jaj, Istenem! Hát most látod, milyen tud lenni a férjem. Nem mindig ilyen. Mérges a harangok miatt. Meg miattatok. Hogy visszajöttetek.

Vendég: Biztosan félt.

Öregasszony: Ez eszembe sem jutott. De most, hogy mondod! (*készerűen nevet*) Ha nem megyek hozzá, Joseph, akkor az utcán aludhattam volna. El akartam futni, de erősen elkapta a karom, s nem eresztett. Hetekig lila volt utána. Ez az ember nagyon makacs. Ott volt a kezében a pisztoly. Nem voltak papírjaim, rokonaim, pénzem. Ő meg nyomakodott. Elgyengültem. Engednem kellett. Minden éjjel. Aztán igent mondtam, amikor jött a gyerek... Te nem voltál sehol. Senkim nem volt, csak ő. Mindent meg lehet szokni, mindenbe bele lehet törődni. És jött a többi gyerek. A második után már nem sokszor jutott eszembe, hogy egy májusi reggelen megjelenysz... Néha elmentünk színházba a téesz busszal, nyaralni is a balatoni rendőrségi üdülőbe. Néha megvert, ha ittak a kollegákkal. De megszoktam, Joseph. Mindent meg lehet szokni. A faluban senki nem mert a szemembe nézni negyven évig. Ami fájt, de már elmúlt. Vorbei... Nem is emlékszem rá. Alles vorbei... Csak most, hogy jöttél. Most nagyon... fáj!

Vendég: Minden elmúlt? Nem tudom. Még anyám mondogatta ezt, hogy elmúlik. Minden elmúlik. Öröm, bánat. Nagy öröm, nagy bánat. Elmúlik. Nem tudom. Te csak miattam jöttél vissza?

Öregasszony: Nem tudom. Ki tudja ezt ma már? Apám meghalt, az ő Deutschlandjában kerülhetett földbe. Nem volt semmim. Csak a nagy szegénység ott kinn. A háború végén az oroszok elől menekültünk, aztán visszajöttünk mégis. Aztán elvittek minket, és én megint visszajöttem. Már magam sem tudtam, minek megyek és hová. Amikor megragadta a karom ez az ember, ez a rendőr... a férjem... Amikor láttam azt a pisztolyt a kezében, akkor azt gondoltam, hogy el kell szaladni! De hová? És mi lesz aztán? Nem tudtam hová menni. Úgy éreztem, kész, vége, mindennek vége. Azt hittem, meghalok. (*csönd*) Évekig álmodtam a marhavagonokkal. Álltunk az állomáson, a mozdony elindult, okáda a füstöt, ahogy a kerekek kattogtak, még most is hallom. Mi, asszonyok ott maradtunk az állomáson, mindenki mondta a szerettei nevét, és egyetlen hanggá olvadt össze az a sok név, nem is emberi hang volt az már, rikoltás. Néha kislány voltam álmomban. Futottam a vonat után. Keskeny hidakon át, létrákon fel, le. Szűk lyukakon kellett átbújni. Aztán csak futottam. És hiába futottam, a sok marhavagon, az óriási fekete mozdony, mégis egyre kisebb lett. Előbb csak a borjak tűntek nagyobbak, majd a kutyák is, végül még a verebek is nagyobbak lettek, mint a vonat. Már csak a füstje látszott. Izzadtan ébredtem. Évekig ez ment.

Vendég: Hová lettek azok a marhavagonok? Volt idő, hogy mindent és mindenkit fel akartak rá tenni. Zsidókat, cigányokat, németeket, lengyeleket... Amikor

hat hétig ültem a marhavagonban, mindig és mindenhol megálltunk a végtelen Oroszországban. Az állomásokon órákig vesztegeltünk, senki nem tudta, miért álltunk meg, senki nem tudta, mikor megyünk tovább. Csak álltunk valamilyen cirill betűs állomáson, szállingózott a hó, és vártunk. Mert fontosabb az ágyú és a tank, a lőszer és a benzin, de még a ló és a széna is sokkal, de sokkal fontosabb, mint az ember... A háborúban minden fontosabb, mint az ember. És mi még csak embernek sem számítottunk. Micsoda világ is volt az! Elmúlt, igaza volt anyámnak. Elmúlik minden, ez így helyes! Emlékszel, amikor egybegyűjtötték a falu mellett a cigányokat? Emlékszel, néztük, miért is terelik egybe őket? Százat? Háromszázat?

Öregasszony: Nem emlékszem mennyit, de sokat.

Vendég: Ott kinn, a németeknél azóta folyton erről beszélnek, hány embert, hogyan... Milliókat. Zsidót, cigányt, buzit, fogyatékos, szakszervezetist, kommunistát, lengyelt, magyart... Ezeknek mindegy volt? Csak el akartak égetni mindenki mást a fasiszták!

Öregasszony: Egy cigányasszony hazajött, annyi idős volt, mint én, azt is elvitték, szegény félig megbolondult, néha beszélgettünk, kapott egy kis levest, aztán megeredt a nyelve. Kérdezte, mit csináltam lány koromban vasárnap. Mondtam neki, minden vasárnap hajnalban eljártam a fésülködőasszonyhoz, fonja be a hajam, kenje meg vastagon olajjal, hogy fényes legyen, mikor megyek a misébe. Az volt a fontos, hogy szép legyek. Az az asszony meg azt mondta, halottakat pakolt közben máglyára! Azt gondoltam, nem normális. A németek nem ilyenek!

Vendég: Miért, mi volt normális az életünkben?

Öregasszony: El kellett fogadnunk mindent. Úgy tenni, úgy viselkedni, ahogy mások akarták. Csak az álmaimban lehettem néha szabad. A múlt éjjel is felébredtem, aztán nem tudtam visszaaludni. Forgolódtam, szúrt a hátam. Kértem az Őrzőangyalom, vigyen el egyszer templomba, mert én már nem tudok messze gyalogolni: az ágyam, az asztal és a vécé között élek... Ahogy elaludtam, templommal álmodtam, a mi templomunkkal, és aztán egy másikkal is, amelyik sokkal szebb a miénknél.

Vendég: Én azt álmodtam újra meg újra, hogy visszajövök. Le voltunk fogyva, szólni is alig tudtunk néha. Annyit tudtunk csak, hogy élünk. Amikor hazaküldtek, először nem bírtam felmászni a vagonba. A többiek, akiket küldtek velem, azok sem bírtak segíteni. Azokat küldték, akik a végüket járták. Jött egy katona, feldobott, mint egy zsák rongyot. Ott is maradtam, csak sokára ültem fel. Összekuporodtam, és azt éreztem, hogy elindult a vonat. Ezt sokszor álmodtam, ha összekuporodtam, sokáig mozgott velem az ágy.

Öregasszony: Jaj, Istenem, Joseph!

Vendég: Tudod, ahogy most itt ülök, kezdenek visszatérni az emlékeim. Én megpróbáltam kitörölni mindent. Ezt az egészet. A vagon, a ruszvikat és ezt a falut. A disznóólakat, a káráló tyúkokat, a vályogházunkat. Nem akartam én idejönni. Mit keresek itt? Én már mindent elfelejtettem. Ezt az egész országot, ezt a falut. A nyomorúságot. Magyarul sem beszéltem mostanában, csak amióta itthon vagyunk, egy hete. Sokáig azt hittem, el is felejtettem ezt a nyelvet. Mielőtt nyugdíjba mentem, akkor volt egy magyar kollégám.

Azzal muszáj volt, mert nem tudott mindent németül. Sokáig undorodtam a magyar szavaktól. De jó ember volt. Összebarátkoztunk... Mit tehetett ő arról, hogy engem... Hogy velem...

Öregasszony: Nem ér ennyit! Minek erre elfecsérelni egy életet, vagy egy percet is arra, hogy gyűlölsz valakit vagy valamit?

Vendég: Jaj, ezek a templomi szövegek. Mi ez? Hogy tudtok ilyen szagban élni? És hogy öltözől te? Pont úgy festesz, mint az öreganyám! És akkor hozzámentél ehhez a... szar alakhoz, ehhez az ávóshoz vagy rendőrhöz. Ehhez, aki összeírt minket! Én azt hittem, hogy ez a ház már régen szétmállott. Azt gondoltam, hogy az egész falu leégett, felrobbant, lebombázták, elgyalulták, bevetették kukoricával... Erre itt sorakoznak az új házak, és helyettünk a telepések családjai pöffeszkednek benne! A téész épített focipályát, víztornyot. *(felnevet)* Még a mi kis házunk is áll a Szerb utcában! Vagy Petőfi utca most, vagy mi!? A mi régi vályogházunk. Tisztára, mint a mesében. Áll, és még hozzá úgy, ugyanúgy, nem változott benne semmi. Talán csak le lett meszelve párszor!

Öregasszony: Régen itt nem volt áram, se víz. Egyszer elvitte a vihar a fél tetőt. És más stráfok voltak a falon, nem így nézett ki a festés. Építettünk fürdőszobát. Leköveztük a többi szobát is...

Vendég: Ja, tényleg, földpadló volt.

Öregasszony: A gyerekek mindig hintáztak a székkal, és folyton lyukat fúrt a székláb a padlóba. A férjem lekent pár pofont, de tudod, milyenek a gyerekek. Csak újrakezdték.

Vendég: A pap ebéd alatt végig arról szövegelt, hogy új tankönyvet ír, és hogy mennyi pénzre lenne szüksége a kiadásához, és hogy hová szeretne elutazni zarándokútra. Az iskolaigazgató is kunyerált, hogy beázik a tornaterem, a polgármester is, hogy állítana nekünk egy keresztet, csak nincs rá pénz. Mindenki kunyerál! De kérdem én, hol vannak a sírok!? Hová tüntették el a nagyszülei sírját? Ezeknek adjak én pénzt? Mire föl?

Öregasszony: Meg kellett volna hosszabbítatnod a sírt, Joseph! Ha lejár, és senki nem gondolja, egy idő után elbontják. Ez mindenhol így van! Joseph, ne légy haragos, kérlek!

Vendég: Nem vagyok haragos, csak összekeveredett bennem minden. Megkerestek ott kinn, adakoznék-e a hájmát javára. Először csak néztem, milyen hájmát, aztán már tudtam. Na jó, gondoltam, adok száz eurót, aztán hagyjanak engem békén a hájmáttal! De nem hagytak. Elém raktak egy füzetet, mutatták, ki mennyit ajánlott fel. Csupa háromszáz, ötszáz euró. Hú, mondtam, az anyátok keservit, adok nektek ezret, telik rá, csak hagyjatok a régi hájmát históriával. De nem hagytak. Nyaggattak, hogy jöjtek el az Óházába. A feleségem épp hazautazott Törökországba, betegek a szülei, én meg fogtam magam, és eljöttem. Gondoltam, eszek egy jó paprikást, mulatunk, és kész! Erre a buszon elkezdtek énekelni. És sorban jöttek elő az emlékek. Amikor leszálltam itt a faluban, már bögtém. Tudod, mikor sírtam utoljára? Anyám temetésén! Ölelgettem az embereket, pedig azt sem tudtam, ki kicsoda. Sírtam, nevettem. Csak magával ragadott valami érzés. Majdnem sikerült elfelejtenem, hogy ki vagyok. Erre...

Öregasszony: Joseph, te mindig is ilyen makacs voltál. Makacs, de jó szívű. Ezért szerettek. Már amennyire emlékezni tudok arra a 16-17 éves gyereklányra. Te nem vittél ki a bálból a sötétbe, a padra, ahogy a barátnőimet sorra vitték a többi fiúk. Te jó voltál, nem is fogdostál, csak tánc közben, de a többi az markolászott, ahol ért. Jó ember vagy, de mégsem kérhetsz rajtam számon semmit! Én megmaradt parasztnak. Amikor jöttek a nejlon otthonkák, az asszonyok sorra levették a trachtot. A férjem is mondta, hogy már nem ez a módi. De én ezt szoktam meg. Pofozott, de akkor sem vettem le a szoknyáimat. A férjem olyan, amilyen. Ismerted. Gondolhatod, mennyire szerették itt a faluban, amikor mindenkinek a rokonait ő küldte a marhavagonba. Csoda, hogy nem ütötték le egy sötét sarkon. A kocsmában se verték meg! Csak nem beszéltek velem, ha nem volt muszáj. De a gyerekek szépek lettek, amíg meg nem nőttek. A kisebbik sokat járt pszichológushoz. Valamilyen zavara van neki a fejébe. Szorongott, az volt a baja, kapott rá gyógyszert, azóta meg hallgat és zabál. Más baj nincs. Csak a nyomorúság. Gondoltam rád, Joseph, hogyne gondoltam volna rád! Egyszer láttam egy képet az újságban, a férjemnek járt, a Párttól kapta. Egyszer mintha te lettél volna az egyik képen. Éremmel a nyakadban. A szemétre dobta az újságot, onnan vettem ki. El is tettem azt az oldalt. Már rég kifakult, megsárgult, alig látszik valami belőle, de még őrzöm.

Vendég: Régen volt. Az olimpián a magyar lett a harmadik, a ruszki a második, és én győztem. Pedig nem lett volna szabad. Mondta az edző, hogy a ruszkit azt nem szabad. De én nem bírtam ki. A lágerben folyton engem ütöttek, hát ott visszaütöttem. Ledőlt, mint a zsák! Ezzel vége is lett a sportkarriernek. Hazafelé csempészésen kaptak. Mindenki csempészett. Harisnyát, ékszert, parfümöt. Engem jól elintézték. Csak engem. Sofőr lettem végül, az igazgató sofőrje a kombinátban, nem panaszkodom. Asszonyok jöttek-mentek, gyerekek születtek, felnőttek. Amikor leomlott a Fal, kaptam szép nyugdíjat és külön pénzt... a hányattatásaimért. Nincsen semmi bajom. Kopott a vállam, néha fáj. A feleségem húsz évvel fiatalabb. Török. Khádi, mit keresek én itt? Miért jutnak eszembe a régi dolgok? A buszon beszélünk arról, hogy mindenhez tésztát ettünk. Babot knédllivel. Káposztát knédllivel. Répát tésztával. Babot gőzgombóccal, aszalt szilvával. Tejlevest cérnametélttel. Párolt káposztát és krumplicipürét knédllivel. Vendégségben meg sós kiflit. Tudod, mikor beszélünk utoljára ennyit ételekről? A lágerben, a ruszkiéknál. De ott minden este. Hogy ki mit enne a zupa helyett. Mivel fogadná az anyja otthon. A felesége mit sütné neki. Mákos rétest vagy dióskevertet? Még össze is verekedtek néha azon, hogy melyik étel a finomabb. A töltött káposzta vagy a paprikás csirke!? A rántott hús vagy a rósejbní? Erre itt a buszon megint csak erről volt szó, hogy mi kell a jó paprikáschba! És eszembe jutott minden. Apám halála, hogy tizenhárom éves lehettem akkor, hogy akkor lehettem utoljára gyerek. Amikor hazaküldtek, itt voltak már a telepések, mi meg verekedtünk velük. A sötétben este a kapitánynak is bevágtam egyet, csak úgy eldőlt, mint egy zsák.

Öregasszony: Joseph, elmúlt! Vége. Én is bíztam egy darabig, hogy újra eljön az a régi világ, vagy legalább te visszajössz. De nem jöttél. És ami volt, elmúlt.

Vendég: Találtam magamnak családot Németországban. Nem is egyet. A gyerekek jó helyen nőttek fel. Van állásuk, az unokák szépek! Mi kell még?

Öregasszony: A nővéred? Róla hallottam, hogy málenkij után egy hétig itt volt a faluban, sokára került elő, de aztán hamar eltűnt. Én akkor szültem a második gyereket.

Vendég: Kikerült ő is Németbe. Még él. De soha nem jött helyre. Fát vágott tíz évig Szibériába. Lehet vele beszélgetni, de nem fogadott el férfit soha. Se gyerek, se senki. Minket se tűr már meg sokáig. Amióta elvettem ezt a török nőt, velem sem áll szóba. A fiatalabb nővérem már meghalt. Tíz-tizenegy éve. Valami daganat. Múttették, sugarazták, mégis meghalt. *(csend)* Na és nálatok? Mi lett a gyerekekkel?

Öregasszony: A gyerekek? Amikor kicsik, akkor szépek. Néha még kedvesek is, amelyik nem olyan vad, azt még meg is lehet simogatni. Amikor elesik valamelyik, akkor sírva odabújik hozzád. De aztán? Elkerültek iskolába, kollégiumba, a városba szakmát tanulni... Kéthetente jártak haza, idegenek lettek... Amelyiknek idegje van, csak néz, a lányommal még lehet beszélni, de jobbra a pénz várják... Te Joseph, minek beszélünk most a gyerekekről? Havonta eljönnek egyszer, pár órát itt vannak. Az unokák unatkoznak, nézik a tévét, ábrándoznak, én meg egész nap görnyedezhetek a tűzhelynél. Ez érdekel?

Vendég: Csak udvarias szerettem volna lenni!

Öregasszony: Nekem itt te ne udvariaskodjál! Nem vagy vendég! Otthon vagy! Engem is kitelepítettek, de én elindultam haza, hátha megsegít a Jóisten, hát ha kibírom hazáig. Aztán eszembe jutott, hogy nincs is otthonom. Hová megyek, ezt kérdeztem magamtól. Hát hozzátok kopogtattam be! Hová máshova! Miért nem jöttél korábban? Neked is érezned kellett volna! Vártalak! Mások jöttek, amikor már lehetett! Wartburggal, Trabanttal. A keletiek hoztak takarót vagy margarint, mikor mi volt olcsóbb! De jöttek a nyugatiak is, Opel állt az utcánkban is évente egyszer, látogatták a rokonokat, hoztak ruhákat, színes magazinokat, nézegették az ittenieket, az elmaradottakat, de a keleti és a nyugati is ette a paprikást, vitte az őrlött pirospaprikát, a stifoldert, a sonkát... De te... te sohasem jöttél!

Vendég: Nem jöttem.

Öregasszony: Hát nem! Jönni azt nem jöttél!

Vendég: Előbb anyám miatt nem. Beteg volt. Nem volt senkim rajta kívül. Elkezdtem dolgozni. Aztán jött a sport...

Öregasszony: A sport? Már nem volt érdekes a falubeli bőszyoknyás, kendős, neked olyan modern kellett, olyan műszálas, szagos!

Vendég: De hát azt sem tudtam, hogy élsz!

Öregasszony: Mit ígértél nekem?! Emlékszel!?

Vendég: Szerinted, amit tizenhat évesen mondtam, az meddig kötelez valamire?

Öregasszony: Aki férfi, az tartja a szavát!

Vendég: Micsoda?

Öregasszony: Minek kellett neked az a török nő? Mit tud rólad egy török? Mit tudsz te egy törökkel? Én enni adtam az anyádnak, amikor egyedül volt! Egy vén trotty vagy már! Nem veszed észre, hogy ez így nincsen rendbe'?

Vendég: Mi nincsen rendbe'?!

(bejön a Férj, először nagyon kedélyesen mosolyog, részeg, egyre inkább túlzásokba esik)

Férj: Ejnye-bejnye, gyerekek! Hát mi történik itt? Ki ez a kedves vendég? Csak nem évódtök? Az én házamban? De most komolyan!

Öregasszony: Nem, nem! Ez az úr...

Férj: Csak nem a szőlő miatt jött?

Vendég: Nem. És nem akarok mézet sem vásárolni, ha bioméz, még akkor sem!

Férj: Akkor megkérdezhetem *(széles mosoly, párat biccent)*, mi célból tért be éppen mihozzánk?

Vendég: Nem ismersz meg, te rendőr?

Férj: Van egy sejtésem! *(lassan végigméri, aztán hirtelen megijed)* Joseph?

Vendég: Igen.

Férj: Joseph! *(letérdel elé, meg akarja csókolni a kezét, a Vendég nem érti, nem akarja engedni)* Joseph, könyörgök tenéked, a szent Szűzre! Bocsássál meg! Joseph! Én tudom, hogy vétettem ellened! Bűnös vagyok, szánom a vétkeimet. Joseph, ha te tudnád, hogy hány éjjel hánykolódtam az ágyamban...

Vendég: Az én ágyamban, itt minden az enyém volt!

Férj: Bocsánat! Joseph, itt minden a tiéd! A ház. A szőlő. Én tudom, hogy nem lehet semmit helyrehozni, amit elvettem tőled. Az éveket. Elvettem a szeretett nőt is előled. Elvettem az életed. Joseph, én mindent vissza akarok adni. *(még mindig térdén)* Khádi, gyere ide! Gyerünk, gyerünk! Gyerekek, fogjátok meg egymás kezét! Én tudom, hogy ti szeretitek egymást! Joseph, legyen mindenem a tiéd! A ház, a szőlő és ez az asszony! Én szeretetotthonba megyek! *(a kályhához lép, kihúzza a hamus fiókot, hamut vesz ki egy marokkal)* Hamut szórok bűnös fejemre! Megszaggatom a ruhám! Elbujdosok. Joseph, bocsássál meg! Nem is zavarlak titeket! Joseph, bocsássatok meg! *(ki)*

Öregasszony: Bocsáss meg Joseph, de utána kell mennem! *(gyorsan ki)*

Vendég: Csak menj! *(értetlenül nevetgél)* Még ilyet!

(Vendég egyedül marad, körülnéz a szobában, bekapcsolja a kisorádiót, megint egy világláger szőlő sramli átíratban. Iszik egy kis vizet, feltör egy diót, nyílik az ajtó, az Öregasszony hozza a férjét.)

Öregasszony: Hát maga kicsoda? Hogy került ide?

Vendég: Elnézést, én csak...

Öregasszony: Mindegy, segítsen már! *(férjéhez)* Megint a kocsmába' voltál! Te utolsó, te, semmirevaló... Kicsoda maga?

Vendég: Elnézést, épp erre jártam, és csak úgy bejöttem.

Öregasszony: Lopni akart? Nincsen nekünk semmi olyasmink, ami egy ilyen elegáns úrnak kellhet. Nem lássa, hogy mink szegények vagyunk? Nem elég, hogy ez a szerencsétlen megint berúgott... De azért tisztaság van mindenhol...

Vendég: Elnézést, hogy a szavába vágok, de régen, nagyon régen itt laktam.

Öregasszony: Na, azért ekkorát ne hazudjon az úr!

Vendég: Nem, kérem, én nem hazudok. Nem tévedhetek ekkorát. Én itt laktam, ez a ház ugyanis a világháború előtt és még utána is két esztendeig a családkunk tulajdonában állt.

Öregasszony: Maga?

Vendég: Én.

Öregasszony: Bocsánat. A Josephék családjához tetszik tartozni?

Vendég: Igen. Sőt.

Öregasszony: Sőt?

Vendég: Én... vagyok... Joseph!

Öregasszony: Tudja, bocsánat, nem ismertem fel. Tudja, én vagyok... De ez mindegy. Nézzen csak körül! Elnézést, a férjem a kocsmából jött. Néha iszik. *(leülteti az asztalhoz, a Férj az asztalra dől, és hortyog)* De most már alszik. *(fojtott hangon)* Tudja, nagyon felizgatta, hogy itt vannak... maguk. A régiek. Akiket... Nézzen körül nyugodtan!

Vendég: *(fojtott hangon)* Valami itt megváltozott!

Öregasszony: Talán a padló.

Vendég: Igen. A mi időnkben földpadló volt. Ja, meg látom, a vezetékeknek is végni kellett, mi még petróleumlámpával világítottunk. Rosszabb időben zsírmécsessel.

Öregasszony: Ja, ja, azok voltak ám az idők! De tudja, mit mondok én magának! Bármennyire nyomorúságos idők is voltak, nekem valami mégiscsak hiányzik! *(elneveti magát)* Isten úgyse, én olyan jóízűeket tudtam harapni az almába, csak úgy harsogott a fogam alatt! Most meg!

Vendég: Na igen. Maguk kitől vették ezt a házat?

Öregasszony: *(némileg zavarban)* Áh, maga azt nem ismeri, azt az alakot. Az volt a rendőr a faluba.

Vendég: A rendőr? Az előbb láttam egy fényképet, ahol...

Öregasszony: Az a nővérem és a férje... Már ne haragudjék, de ez nem múzeum! Örüljön, hogy beengedtük. Illetve maga bejött magától. Mit képzelt?

Vendég: Bocsánat. Nem is tudom. Talán az utazás teszi. Meg előtörnek az emlékek. Tudja, engem kétszer is elvittek innen, egyszer a ruszkhöz, egyszer meg a németekhez.

Öregasszony: Sok mindenkit vittek, de akinek igazán fontos volt, az hazajött!

Vendég: Tudja, asszonyom, én úgy éreztem, nincsen hová hazajönni. Először, amikor feldobtak egy vagonba valahol Oroszországban, csak összekuporodtam, aztán csak ülni tudtam napokig. Másodjára, amikor a németekhez kerültem, onnan már nem sikerült...

Öregasszony: Lárifári! Utólag mindenki mindent meg tud magyarázni. Utólag mindenki nagyon okos! De nekem ne magyarázzon senki semmit. Én tudom, amit tudok! Hazajöttem a németektől, papírok nélkül... Három határon átszöktem, erre nem várt itthon senki! De nem érdekes ez már.

Vendég: Igen. Elmúlt. De anyám mindig azt mondta, hogy az otthon, az mégiscsak otthon.

Öregasszony: Na látja, igaza volt a kedves édesanyjának! És most, hogy hazajött, mi változott? Milyennek lát minket?

Vendég: Azt látom, hogy itt is élnek emberek. És ez a fontos. Az, hogy én ebből kimaradtam? Az mindegy.

Öregasszony: Mióta nem járt itthon?

Vendég: Itthon? Milyen furcsa ez a szó... Mintha egy másik életről beszélnék...

Öregasszony: Másik? Nem másik?! Ki tudja? Na és, megtalálta, amit kerestt?

Vendég: Őszintén? Azt sem tudom, mit kerestem. Szóval nem tudom. Még áll a templom, ugyanott vannak az utcák, már alig maradt földes út, a házunk – bocsánat –, az egykori házunkban sincs földpadló már, de valami még ezen túl is megváltozott.

Öregasszony: Dehogyan változott! Itt aztán semmi, de tényleg semmi nem változott! Csak be tetszik magának beszélni, hogy valami is változott. A padló is csak azért, mert a gyerekek mindig hintáztak és lukat vájtak a földbe. De nem, más nem változott. Itt aztán semmi.

Vendég: Nem szeretnék vitatkozni magával, de én mégis azt látom, hogy ez már nem az én falum. Ez már nem az a falu, ahonnan eljöttem.

Öregasszony: Miért, mit várt?

Vendég: Az égvilágon semmit. Nem vártam én semmit, aztán kiderült, hogy mégis.

(a Férj felébred)

Férj: Mégis.

Vendég: Nem tudom, hová jöttem. Nekem idegen itt minden és mindenki.

Férj: Miért, kicsoda maga?

Vendég: Az enyém volt ez a ház.

Férj: Akkor miért nem ül le? Ne álljon, ha otthon van!

Vendég: Nem akarok tovább zavarni.

Férj: Csak üljön le, amíg szépen mondom! Megyek, hozok egy kis bort. Iszik egyet velem? Talán maradt még valami pogácsa, vagy hájas sütemény is.

Vendég: De én már indulnék...

Férj: Nem megy maga sehová! A magáé volt itt minden? Akkor innia kell a boromból. A borából. Szóval érti! *(kimegy, a Vendég fáradtan leül egy székre)*

Vendég: Khádi, megismersz?

Öregasszony: Egyből tudtam, hogy csak te lehetsz az! De előtte nem mertem... *(feláll, lassan elindul a Vendég felé, csábítóan mozog, elkezd a blúzát gombolni.)*

Vendég: Khádi, mit csinálsz?

Öregasszony: Joseph! Egész életemben vártam rád!

Vendég: És hozzámentél ehhez az alakhoz?

Öregasszony: Nem számít! Most csak mi ketten vagyunk! *(beleül a Vendég ölébe, erősen és hosszan megcsókolja, a Vendég hiába ellenkezik, nagy nehezen kiszabadul az öleléséből)*

Vendég: Khádi, mit akarsz? Hagyd már abba! Khádi! Bármikor bejöhet a férjed! Na, elég lesz! *(huzakodnak, sikerül teljesen lefejténie magáról az Öregasszony kezét, kitolja az öléből, felállnak)*

Öregasszony: De Joseph! Mit csinálsz?

Vendég: Elmegyek.

Öregasszony: Ezt nem teheted! Itt maradsz!

Vendég: Dehogyan maradok. Mi történik itt? Mindenre emlékszem. Ott állt a sublót, ott ült régen az anyám, az asztalfőn apám... Ez volt az én helyem... A nővéreimé a kályha felőli oldalon... A bolond nagypapa bámult be a kút

mellől... Elmúlt. Édes istenem, Khádi! Elmúlt. Tévedés volt idejönni. Felejtse el, hogy itt jártam! Isten veled! Nincs már itt nekem dolgom semmi. *(elindul az ajtó felé)*

Öregasszony: De Joseph! Joseph! Ne menj el! *(a kezét nyújtja felé)*

Vendég: Na, minden jót! *(kimegy)*

Öregasszony: Ne menj el, Joseph! *(a vendég erőteljesen becsapja maga mögött az ajtót, az Öregasszony álldogál egy kicsit, fájdalmas arcot vág, majd legyint egyet, bekapcsolja a kisládiót, megszólal a Du, du liegst mir im Herzen, és nekiáll diót törni, kis idő után nyílik az ajtó, a Férj érkezik)*

Férj: Na, képzeljed csak, még mindig tart a lakodaré! Nem gondolnád, milyen sokan vannak. Üres a kocsmá. Be is zártak. Hallottál már ilyet! És engem is hívtak. A polgármester direkt odajött hozzám, hogy jöjjen át, már csakis egyedül én hiányzom. Én! Na, az lenne valami!

Öregasszony: Erre te? Mit mondtál neki?

Férj: Mit mondtam volna? Elmúltak már azok az idők, amikor nekem parancsolgathattam. Mit tehet velem? A tűzifa nekünk is ugyanúgy jár, mint másnak! Mert régen, amikor azt mondták, hogy fogd meg, akkor én megfogtam. És amikor azt mondták, hogy ugorj, akkor én ugrottam. Amikor azt mondták, hogy csináld ezt, meg azt...

Öregasszony: Jól van, jól van! Szóval nem mentél oda! Na, gyere ide, te, morgós vén csont. Megmasszírozom a nyakad!

Férj: Az jó lesz. Ehhez csak te értesz. Úgy, azzal a bütykös ujjaiddal, az a jó, csak erősen... Még! Még! Te, Khádi! Tudod-e, hogy kit láttam az utcában?

Öregasszony: Kit?

Férj: Nem merek rá megesküdni, hogy ő volt, csak gyanús volt. Több mint gyanús!

Öregasszony: Na kit? Mondd már meg, vagy eltöröm a nyakadat! Lopni jött valaki? Ki volt gyanús neked?

Férj: Tudod, kié volt ez a ház?! Hogyne tudnád?! Na, emlékszel még a Josephre?

Öregasszony: Joseph? Milyen Joseph?

Férj: Semmire nem emlékszel már? Akkor mindegy. Aki itt lakott, az a Joseph. Aki aztán kikerült külföldre.

Öregasszony: Akit te írtál fel a listára annak idején?

Férj: Én. Ki más?! Na, itt volt egy ember az utcán, álldogált a ház előtt. Nézegette. Még sírt is. Mondok magamnak, ki ez, miért sír. Aztán csak összeraktam, hogy itt vannak ezek a lakodaréba, ezt meg ideette a fene. Csak ő lehetett, senki más. Más minek jött volna ide sírni? Ugye, hogy más nem lehetett! Meg volt öregedve a pofája, de még a tartása az megvolt neki. Meg kivakarózott rendesen. Van ott pénz! Nem kell ezeket sajnálni!

Öregasszony: Meglátott?

Férj: Amikor elindult vissza a faluba, akkor igen, nem tudtam hová elbújni.

Öregasszony: És megismert?

Férj: Ki tudja?! Bár, ha én megismertem őt, ő is megismerhetett engem.

Öregasszony: És mi volt? Beszéltek?

Férj: Köszöntem neki. Mégiscsak egy ember. Mégiscsak falunkbéli. Vagy az volt valamikor. Meg hát mégsem tehettem úgy, mintha nem látnám, ha látom.

Emberek vagyunk, gondoltam. Ő meg lassan felemelte a fejét, megtörölte a szemét a kabátujjába, és megnézett.

Öregasszony: És?

Férj: Mit és? Alaposan megnézett, mintha láttam volna, hogy ő is megismert, és tovább ment.

Öregasszony: Nem is köszönt?

Férj: Nem. Egy árva szót sem szólt. Annyit se, hogy fapapucs! Még csak nem is biccentett!

Öregasszony: Azért ezt mégsem illik! Ezek azt hiszik, csak mert kikerültek Németbe, akkor nekik már mindent szabad.

Férj: Megmondtam én neked, hogy semmi sem történik véletlenül a Földön! Látod, milyen emberek voltak ezek! Megérdemelték, hogy ez történjen! Még csak vissza sem köszönnek az embernek.

Öregasszony: És én egy ilyenhez akartam hozzámenni!

Férj: Még jó, hogy kiszórtuk őket innen!

Öregasszony: Még jó! *(nekiállnak diót pucolni)* Nem is köszönt! Még ilyet... *(csend)*

Férj: A szőlő után nem érdeklődtek? *(kis csend)*

Öregasszony: Nem.

Férj: Mézet? Mézet nem vettek? *(kis csend)*

Öregasszony: Nem. Talán holnap. Holnap vasárnap lesz. Akkor jobban ráérnek az emberek. *(tűzijáték hang, villódzás kintről)* Gyere, Öreg, nézzük!

Férj: Nem érdekel engem az ilyen hacacaré! Ezt is csak azoknak csinálják. Te csak rohanjál, rohanj, csorgassad a nyáladat, mert még lemaradsz valamiről! Hülye vénasszony!

Öregasszony: Rohanok is! *(ki)*

Férj: *(nagyokat ásít diótörés közben)* A rohadtak! Erre van pénz, mi! Lakodaré, tűzijáték! Ez a dió meg kukacos! Azt a kurva istenit! *(elhajítja a kályha felé, aztán nagyot ásít)* Volt pofája idejönni az utcába! *(még nagyobbát ásít)* De mindegy! Holnap úgyis eltakarodik innen a fenébe az egész díszes kompánia. És nem jönnek vissza soha, de soha többet. *(ásít, és elbóbiskol az asztalra dőlve, kint abbamarad a tűzijáték, lassan jön az Öregasszony, odabotorkál a Férjéhez)*

Öregasszony: Öreg, öreg! *(költögeti a Férjet)*

Férj: Mi történt? Miért zargatsz fel?

Öregasszony: Elaludtál, Öreg! Na, gyere! Tegyük el magunkat holnapra.

Férj: Elfáradtam, Mama. Meg ez a nagy lakodaré! A sok idegeskedés! Nem úgy volt, hogy jönnek a gyerekek? Vagy a jövő hétvégén? Mondtam neked, hogy kivel találkoztam? Nem mondtam. Egy férfival, de úgysem ismered. Mindegy is. Na, gyere, Mama! Alukáljunk!

(Elmennek a szoba felé, amikor kilépnek a konyhából, az Öregasszony lefekteti a Férjet, aztán kibotorkál az ajtóig. Kitárja, és azt suttogja, hogy Joseph.

Kintről Joseph halkán énekelni kezd (Vat'r und Mutter), az első versszakot egyedül. Majd versszakonként egyre több hangszerrel.

Vat'r und Mutter, lebet wohl,
weil ich einrücken soll,

mit schwerem Herten muss ich gehn,
Gott weiss ob wir noch mal sehn!

Ich sag Dank für jedem Tag,
für eu'r Sorg, und euer Plag!
mit Traenen küss ich eure Hand,
für eure Liebe sag ich Dank

Einst kehr ich mit Freund nach Haus,
Eile schnell zum Friedhof 'naus.
Ich geh das Hüglein auf und ab,
dort find ich meiner Eltern Grab!

O, de Stilles Elternherz,
wie Ruhst hier in stillem Schmerz!
Und eure Wangen sind todesbleich,
und meine Augen sind Traenenreich!

VEZEKLÉS DIÓVAL

Oravecz Imre: Alkonynapló

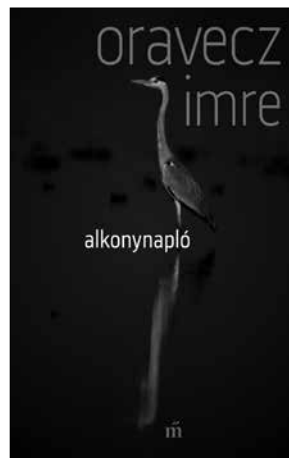
„Sosem vezettem naplót, és a jövőben is tartózkodni fogok tőle.” Nem éppen a legelegánsabb döntés úgy kezdeni az *Alkonynaplóról* szóló kritikámat, hogy felelgetem a szerző egykori, több mint három és fél évtizeddel ezelőtt papírra vetett vélekedését arról a műfajról, amely nem mást jelent szakmailag (és persze emberileg), mint a magánélet és a nyilvánosság közötti határ értelmezését, netán áthágását, és amely éppen ezért számos veszélyt rejt magában, és persze számos lehetőséget is.

Nem mintha más irodalmi műfajjal ne pontosan ugyanez volna a helyzet: értelmezés és áthágás, veszély és lehetőség.

Most azonban maradnék még egy mondat erejéig Oravecz Imre 1972. szeptember című prózaversnaplójának *Előszójánál*, amelyben a szerző arról beszél, miként talált az önmagában „fojtogató” és „kikívánczó”, mindamelllett teljességgel magánjellegű nyersanyag (versanyag) közérdeklődésre számot tartó irodalmi formát: „Egy szó, mint száz, így mondtam végleg búcsút a naplónak, így lettek a hevenyészett feljegyzésekből egymást kiegészítő, egymással feleselő prózaköltemények”. Mindnyájunk legnagyobb öröme és épülésére. Nos, az *Alkonynapló* olvasója is bőven részesülhet épületes örömeinkben, bár ezek nagyon más természetűek, mint az 1988-as „prózaköltemény”-kötet által felkínált lelki javak. És nem feltétlenül azért, mert míg ott egy ereje teljében levő férfi ad számot tetemes szerelmi megpróbáltatásainak dús történetéről, addig itt egy magányos öregember keserű önértelmezését olvashatjuk. Sokkal inkább azért, mert itt már bármiféle eltávolító stilizálás nélkül van szó a legszemélyesebb gyökerezettségű és egyúttal legáltalánosabb léptékű dolgokról: testről, lélekről, öregedésről, büntudatról, szegényről, elmúlásról, természetéről... – egyszóval a nyolcvanas éveibe lépő Oraveczről, aki szembeesül saját halandóságának tényével, és ezt mi, olvasók, egyúttal nem kevésbé halandók, nem tudjuk nem a saját létezésünk alaptényének tekinteni.

Jó ideje már – az 1998-ban megjelent, rövidebb-hosszabb lírai „töredékekből” álló „faluregény”, a *Halászóember* jelentős műfaji teljesítménye óta – két műfaji pályán fut Oravecz életműve. Az egyik formálódott emlékezéselvű családtróféregénytrilógiája: *Ondrok gödre* (2007), *Kaliforniai fűrj* (2012), *Ókontri* (2018). A másikon pedig megszületett az életösszegző számvetés nagyformátumú költészete: *A megfelelő nap* (2002), *Távozó fa* (2015). A zárójeles címelekkel ellátott napi bejegyzéseket tartalmazó *Alkonynaplót* az utóbbi vonulattal rokoníthatjuk. Témájában mindenképpen. Sőt olykor megfogalmazás-módjának könyörtelen pontosságában és eszköztelen szépségében is. Jóllehet nagyon másként szólnak meg a nagyon hasonló témák a nagyon különböző műfajú könyvekben.

Magvető Kiadó
Budapest, 2024
200 oldal, 4499 Ft

Más például a magánéleti fájdalom és indulat dialektusa akkor, amikor a 2015-ös verseskötet *Matyi* című ciklusának darabjait olvassuk az idős férj és a fiatal feleség válásáról, továbbá annak legfőbb következményéről, a férfi megfosztottságáról hatvankét éves korban született kisfiától, a gyerek hiányának csillapíthatatlan kínjáról. És megint más akkor, amikor a 2018 és 2023 között keletkezett naplőbejegyzésekből értesülünk az idős férfi újabb szerelmi történetének kudarcáról, valamint a rákövetkező kétségbeesés lelki formáiról. Ezek között van olyan, amely takarékos nyelvi kidolgozottságában már-már felidézi a *Távozó fa* költeményeinek szikár méltóságát: „(Keszerv) [...] Hiába a kor, az élet, a tapasztalat, a ráció, megint a régi javíthatatlan bolond voltam. Ideje megint megszagatnom a köntösömet, a szakállamat.” Vagy: „(Nézet) Tekintsd így! Ajándék volt ez a szerelem. Késő őszi virág, de virág!” Ám akad bőven olyan bejegyzés is, amely szemléletileg és stílusosan megmarad a teljességgel érthető bántottság, sőt sértettség emberi, túlságosan is emberi érzelmecsapdájában: „(A vétőjog vége) [...] Megígértem neki, hogy mielőtt megjelenik könyv alakban, átolvashatja az egészet, és ha valamelyik rólunk szólóval nem ért egyet, azt kihagyom. Most már erről szó sem lehet. A vétőjogát eljártszotta.” Mindaz, ami versként nehezen volna elképzelhető, megtalálja helyét az emberi esetlegességektől és esendőségektől (sértettség, hiúság, gyanakvás, mogorvaság...) is hemzsegő naplőbejegyzésekben.

Ezt a sokszor zavarba ejtő érzelmi hemzseget keretezik és tagolják, mi több, emelik át az egzisztenciális alkonytapasztalat immár jóval poétikusabb-filozofikusabb hangzásterébe azok a versszerűen tömör megfogalmazások, amelyek így már nem maradhatnak foglyai az ontológiai értelemben gyarló teremtmény által felállított szemléleti és nyelvi korlátok között nyíló sérelemtérnek. Ezekben a részletekben, amelyek hál' istennek nem nélkülözik a rezignált humor bölcsességét, sokszor a környezet, a természet egy-egy jelensége mozdítja ki az öregedő embert saját magából, önnön érzelmi-indulati szűköségéből – például a nyitotoldal második bejegyzésében (bár idézhetném a legelsőt is): „(Diófa) Hét diófát ültettem az évek során, és mind a hetet kivágtam, mert az építkezéskor útban voltak vagy akadályozták a kilátást. Most dohos, vett diót törve ülök a tűző napon, és vezeklek.”

Ám ezek a poétikus-filozofikus részletek leginkább a egyes egészen belül találják meg a tényleges helyi értéküket. Merthogy az *Alkonynapló* egészének legfőbb értéke, egészértéke: a személyiség gyarlóbbik és bölcsőbbik feleinek stílus-szerkezeti együttállása, ha tetszik, antropológiai hibriditása. Ahogyan például a bölcsőbbik fél beszél a gyarlóbbikról (lásd az idézett *[Diófa]* című bejegyzést). Vagy ahogyan a gyarlóbbik fél győzelmeskedik a bölcsőbbiken (lásd a szintűgy idézett *[Vétőjog vége]* című sérelemtörténeti anekdotát). A naplóformának ez a kettőskönyvelése teszi hitelessé, sőt szerethetővé a könyvet – a *Távozó fa* megrendítő verseinek afféle prózai szatírájátéaként.

Joggal került ki tehát a kötetborító hátoldalára a (*Vívódás*) című alkonynapló-bejegyzés, amelyben Oravecz nagyon pontosan elmagyarázza, miért nem ír az öregség éveinek tapasztalatai nyomán újabb regényt vagy verseket. A regényhez már nincs ereje. A verseknek pedig már nem látja értelmét. („Ám azt is minek? Hogy több legyen? Hogy legyen még egy kötet vagy egy ciklus?”) De mit tehet az olyan író, aki ugyan már elbúcsúzott az irodalom hagyományos formáitól, ám írói mivoltától, az írói életformától mint az értelmes életet fenntartó tevékenységtől nem képes – és nem is akar – búcsút venni: „Mit kellene hát tennem? Érzem be a pusztá létfenntartással? Akkor meg mit szegeznék szembe a hanyatlással, a pusztalással, a véggel?”

Bár az *Alkonynapló*ból megismert személyiség vállalt esetlegességébe még az is bőven beleferne, hogy meggondolja magát, és ha nem is regénytrilógiát, de *A megfelelő nap* vagy a *Távozó fa* darabjaihoz fogható verseket írjon arról, hogy van élet – irodalmi értelemben – az *Alkonynaplón* túl is. Vagy legalább folytatja a naplóformát. Vagy talál valamilyen más formát. Valamit. Bármit. *Amíg lehet*. Hogy az Oraveczzel egy időben indult költőtárs legutolsó kötetének címét idézzem.

„AKI BESZÉL, BELESZÉDÜL”

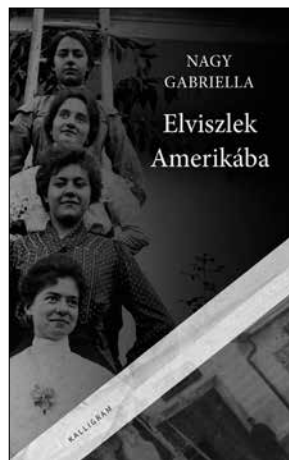
Nagy Gabriella: Elviszlek Amerikába

Tíz év után jelentkezett új kötettel Nagy Gabriella. Az *Elviszlek Amerikába* rendkívül összetett regény. A szöveg minden szintjén állandó összpontosítást igényel az olvasójától, figyelmét szinte erőszakkal tartja fenn. A három idősíkon kibomló történet kegyetlenségével, brutalitásával egy pillanatra sem engedi el az olvasót, akinek emellett az archaizáló nyelvezettel és a komplex narratív megoldásokkal is meg kell küzdenie. Mindez nem feltétlenül hangzik túl csábítóan, Nagy Gabriella regénye mégis súlyos és fontos olvasmány, ijesztően aktuális áthallásokkal.

A regény alapja Kiss Béla, a „cinkotai rém” által elkövetett gyilkosságsorozat. 1916-ban egy véletlen folytán hét női holttestre bukkantak Cinkotán. A gyilkosságok kegyetlensége és módszeressége hosszú ideig lázban tartotta az egész országot, a sajtóban az esettel kapcsolatos információk maguk mögé utasították a javában tomboló világháború híreit is. A néven nevezhető tettes és beazonosítható áldozatai olyan közelségbe hozták a borzalom és a veszély érzését, amihez képest a háború absztrakt, a kisebb közösségektől függetlenül végbemenő pusztításnak tűnhetett. A tettes kilétére a bizonyítékok (elsősorban az áldozatokkal folytatott levelezések) és a tanúvallomások alapján ugyan hamar fény derült, a feloldozás azonban sosem történt meg – Kiss nem került elő, a hivatalos álláspont szerint 1915-ben halt meg szerb hadifogságban, tífuszban. Ez a bizonytalanság tökéletes táptalaj volt a legendáknak, mendemondáknak, amik a legkülönbözőbb verziókban terjedtek, de a lényegük azonos volt: Kiss nem halt meg, csak elcserélte a dögcéduláját, és álnéven élte tovább életét. Többen látni vélték még évtizedekkel később is, a világ legkülönbözőbb pontjain.

Mindez lehetne akár egy krimi vagy egy horrorba hajló thriller is (érdekesség, hogy valóban készült egy Zs kategóriás horrorfilm a történetekből *Bela Kiss: Prologue* címen), Nagy Gabriella azonban más utat választott. Regényének célja nem egy történet elmesélése, nem egy gyilkos profiljának felrajzolása, nem az ijesztgetés vagy az öncélú leskelődés. A kötet tárgya valójában nem is a gyilkosságsorozat vagy Kiss Béla hátborzongató alakja, sokkal inkább az áldozatlét lélektana, azoknak a társadalmi berögzültségeknek a megmutatása, melyek minden korban óhatatlanul kitermelik a kiszolgáltatottakat, a potenciális áldozatokat.

Az *Elviszlek Amerikába* ezzel megfordítja a manapság népszerű streaming szolgáltató platformok sorozatainak logikáját – a figyelem középpontjába az áldozatokat állítja, és elutasítja a „szörnyeteg”, a gyilkos központi karakterre emelését. Kiss Béla így sokkal inkább szervezőelv a könyvben, mintsem aktív szereplő, alakja a háttérben marad, és elsősorban az áldozatok történeteinek keresztül rajzolódik ki. Nagy

Kalligram Kiadó
Budapest, 2024
272 oldal, 3990 Ft

sokat nyer ezzel a megoldással a regény, mert egyrészt nemcsak elkerüli a netflixes hatás-vadászatot, de azzal, hogy a cinkotai rém alakja csak közvetetten jelenik meg, valójában sokkal rémisztőbbé válik, mintha fix elbeszélői nézőpontból, közletről követnének nyomon a tetteit. Ez az áttételesség közel hozza a bizonytalanságból fakadó félelem érzését. Így, hogy a tettes körvonalai nem egyértelműek, motivációi feltáratlanok maradnak, és sorsára se derül fény, végeredményben a befogadó ugyanúgy egyedül marad a képzeletével, mint a korabeli újságokat böngésző olvasók.

A három nagy fejezetre bomló regény, annak ellenére, hogy az egységek között első-sorban nem cselekménybeli, hanem motivikus összefüggéseket találunk, fokozatosan növeli a feszültséget. A harmadik fejezet csúcspontja a személyesség beemelésével, Kiss Béla megjelenítésével mégis olyan közelségbe hozza az erőszakot, amire nem igazán lehet felkészülni. A regény deklarált célja,¹ az áldozatok közel hozása, megmutatása ezen a ponton talán sérül is kissé – az iszonyat elfedi az áldozatot is, a kiszolgáltatott nő képe helyett a gyomorgörcs marad meg az olvasóban.

A három nagy fejezet eltérő szögből vizsgálja a gyilkosságokat, és azokon keresztül a hordókban talált nők sorsát. Az első fejezet a közösség, a második a tudomány, míg a harmadik egy, az előbbieknél közelebbi, személyes nézőpontból mutatja be a történeteket. A nem egy ívre felépített szerkezetet olyan összetett narrációs technika tartja össze, amely nyelviileg is az állandó közvetettségre épít. A regény során valójában szinte végig feltételezéseket, következtetéseket, gyanúsításokat olvasunk, soha nem konkrét tényeket. Minden fejezet a saját logikája szerint kísérli meg felvázolni az okokat és következményeket.

Az első egység középpontjában a közösség áll. A hordók felnyitása 1916-ban nyilvános esemény volt – amiről nem melléleg Karinthy is írt tudósítást annak idején –, így hatalmas tömegben jelentek meg a bémészködők, környékbeli lakosok. Ebből fakadóan a pletykák, híresztelések a szokásosnál is nagyobb sebességgel születtek és terjedtek. A korabeli sajtó sem maradt a rémhírekre éhes olvasók adója, az olyan szalagcímekekkel, szófordulatokkal, mint „az asszonyirtó vámpír”, „a cinkotai hullagyűjtő” vagy a „cinkota rém-regény bestiája”.²

Nagy Gabriella egészen közletről mutatja meg, hogyan hat egy közösségre egy olyan mértékű tragédia, mint a cinkotai gyilkosságsorozat. Egy ilyen eset napvilágra kerülése után a közösségnek is újra kell definiálnia magát, személyenként és közösségként is. Talán ezt a szembenézést (is) fedi el a görcsös megérteni akarás, ami az *Elviszlek Amerikába* szereplőit hajtja. A falu lakói esténként összegyűlnek Vargyasnénál, egy helyi, boszorkányszerű öregasszonynál, hogy elmondják, mit tudnak a lányokról és Kiss Béláról. Ezek a szeánszra emlékeztető esték az igazság felfedését célozzák, azzal együtt, hogy maguk a beszélők is érzik vállalkozásuk lehetetlenségét. Az egybegyűltek sorra emelkednek szóra, de érzelmeik folyton elragadják őket, egymás szavába vágnak, meghazudtolják a másikat, összevesznek, sírva fakadnak, kiabálnak. Az objektív megszólalás lehetetlensége eleve adott. A beszélők egy része közeli ismerőse vagy rokona az elhunyt lányoknak, míg mások tudátlékos, szereplni vágyó pletykafészek, valójában tehát az objektivitás nemcsak hogy nem lehetséges, de nem is áll érdekében senkinek. Minderre az elbeszélő is több alkalommal reflektál: „Ember legyen a talpán, ki a valót kihámozza” (10.); „A beszélő, bármily erősen fogja vissza az oltalmazó igyekezetet, nem tudja monológját szilárd földbe cövekeltetni, érintett lesz, beszívja, magáévá teszi a történet” (12.).

A *Dekameron*-szerű jelenetben (ahol a szereplők nem egy járvány, hanem a kint ólalkodó, ismeretlen rém elől zárkóznak be) a falu közösségének tagjai nemcsak az áldozatok, de az elkövető alakját is igyekeznek megismerni. Ez a törekvés elsősorban a második feje-

¹ Hegedűs Claudia: „Találtam magamról egy fotót 1937-ből”. Beszélgetés Nagy Gabriellával. *Élet és Irodalom*, 2023. június 16.

² Szűcs Gyula: 100 éve halt meg a nőfaló cinkotai sorozatgyilkos, *Index*, 2015. 02. 06.

zet tétje lesz, de a cinkotai lakosok töredékes információi már előrevetítik egyrészt a kor pszichológiai, antropometriai és fiziognómiai megközelítéseit, másrészt pontosan tükrözik az emberek magyarázatkereső attitűdjét, amivel mindenáron valami értelmet, magyarázatot keresnek a legsötétebb bűnök mögött is. Az első felszólalók Kiss Béla születésének körülményeiben, gyerekkorának fontosabb történéseiben keresik jellemének kulcsát, majd későbbi tetteinek az okait, előjeleit. A felvonultatott fordulatok szinte közhelyszerűen egyeznek azzal, ahogy egy átlagos ember valószínűleg elképzei a pszichopata gyilkos gyerekkorát – ideggyenge anya, erőszakos apa, kifürkészhetetlen, ijesztő kisgyerek, akiről az a hír járta, hogy egereket fojt vízbe pusztá szórakozásból, korai árvaság és így tovább. Kiss kiemelkedő intelligenciájáról és memóriájáról a korabeli sajtó is többször említést tett, a regény szereplői számára ez a képesség csak tovább növeli az alakját körüllelő misztikumot.

Az áldozatok portréjának felrajzolása hasonlóan működik. Nincsenek egységes történetek, egy ívre felhúzható narratívák. A tudás a lányokkal kapcsolatban is fragmentált, összeadódó jellegű. A beszélők rendszeresen elbizonytalanítják, megkérdőjelezik egymást. Az így összeálló történeteket tehát néhány konkrétum, kevés személyes vonás teszi egyedivé, távolabbról – az olvasó pozíciójából – nézve azonban sokkal általánosabbnak tűnnek. Ezeknek a lányoknak az élethelyzete alapvetéseiben szinte egyezett egymással: mindannyian tanulatlan, naiv cselédek vagy más alacsonyabb sorból származó, és ebből kifolyólag kiszolgáltatott fiatalok voltak, akiknek a házaságon kívül nem sok lehetőségük volt a kitörésre. A kötet címében szereplő ígért az a beteljesületlen, elérhetetlen vágyálmat jelöli, ami végül egyikük számára sem válhatott valósággá. Amerika és az emigrálás állandó motívuma a kötetnek, egyszerre jelöli a megvalósulatlan álmokat, a reményt és a halált. A regény szerkezetének tagoltsága indokoltá teszi a visszatérő motívumokat, melyek kapocsként szolgálnak a különböző egységek között. Nagy Gabriella meglehetősen kevés ilyen motívumot használ, azok viszont annyira erősek, hogy a *kevesebb több* elve szerint elegendőnek is bizonyulnak. A távoli Amerika mellett rendszeresen megjelenik Kiss Béla saját készítésű akváriuma, melyet egyrészt a holttestek tárolásához használt hordókhöz hasonlóan kitűnő bádogosi képességei fitogtatására készít, másrészt saját különlegességének bizonyítékát látja benne. A cinkotai parasztházban valóban idegenül hat az óriási üvegedény a díszhalakkal, akiknek a vergődése, bezártsága később összemontírozódik a tartályokba zárt nők alakjával. Harmadik összekötő elemként az emberi test méretei szolgálnak. A méretvétel aktusa az összes fejezetben többletjelentéssel bír: a gyilkos méretet vesz áldozatairól, hogy tudja, mekkora edényre lesz szüksége, a második fejezet orvosai a páciensek testarányaiból igyekeznek általános felismerésekre jutni, a harmadik részben a női főszereplő tehetsége szabó- és varró- és lehetne, ha körülményei nem sodornák óhatatlanul más irányba.

A test és a lélek elválaszthatatlansága, a lelki torzulások testi megmutatkozása a második fejezet tétje, habár a korszellemnek megfelelően mind az első, mind az utolsó fejezet szereplői utalnak ilyen jellegű megfigyelésekre.

A helyszín egy elmekórtani klinika, ahol két orvos ténykedését követhetjük nyomon. Morvay professzort Kiss Béla elkövetői profiljának felállításával bízzák meg, miközben vezető orvosként felügyeli beosztottját, Bács Géza kísérleteit, aki egy amnéziában szenvedő nő emlékeit igyekszik visszahozni. A regény szinte összes szereplője azonosítható valós személyekkel. A második fejezet sem kivétel ez alól: Morvay professzor alakja Moravcsik Ernő ideg- és elmeorvost idézi meg, míg Bács Géza Csáth Géának feleltethető meg. Nem Csáth az egyetlen irodalmi figura a regényben, a figyelmes olvasóban Karinthy és Kosztolányi alakja is felidéződhet. Vitathatatlan, hogy az időszak pezsgő irodalmi élete behálózta a kor értelmiségi rétegét, ezek az utalások, beemlések sokszor mégis kicsit erőltetettnek hatnak a regényben. A Csáthról mintázott Bács a kötet egyik legrémisztóbb

karaktere, aki szisztematikusan gyötri, kínozza, többször meg is erőszakolja páciensét, aki így a kezelés alatt újabb és újabb traumákat szenved el. Csáth naplójának felhasználása, a karakter démonizálása nagyon direkt módon mondja újra a Csáthoz az irodalmi köztudatban kötődő kegyetlenség és perverzitás narratíváit. Mindemellett a második fejezet egyik legnagyobb erénye, hogy a feszültséget indirekt módon növeli azért, hogy bepillantást nyerünk az orvosok gondolataiba is, akik a feladataikon túl saját démonaikkal is küzdenek. Egy ponton az olvasónak az az érzése támadhat, hogy valójában senki nem normális (és így senki nincs biztonságban) a klinikán (Bács drogfüggő, Morvay egy halott kollégának ír leveleket), ami leginkább egy Lars von Trier-film hangulatát idézi.

A történetmesélés közvetettségét – ami a regény talán legfontosabb elbeszéléstechnikai megoldása – ebben az egységben a tudat zavartsága okozza. A kísérletek középpontjában álló fiatal nő, akit Emmának neveznek el, nem emlékszik semmire a múltjából, ám az újratraumatizálódások során megjelenő emléketörések arra engednek következtetni, hogy azon kevesek közé tartozhat, akiknek sikerült elmenekülniük Kiss elől. Az elidegenítést fokozza a Morvayn keresztül beemelt tudományos beszédmód, amivel – az első fejezethez hasonlóan – végül nem sikerül megragadni a cinkotai rém motivációit.

A harmadik fejezet személyes nézőpontból beszéli el az elbeszélhetetlent. Márta fiatal, ambiciózus varrónő, akit jegyese éveikig hiteget, majd megcsal. A megalázottság olyan mély kétségbeesésbe taszítja a (kor mércéje szerint egyre kevésbé) fiatal nőt, hogy mindent eldobva Kiss karjaiba szalad. Az előző két fejezethez hasonlóan itt sem elsősorban az elmondottak, sokkal inkább az elbeszélés módja kap hangsúlyt. Márta történetét elvileg retrospektív módon ismerjük meg, ugyanis a történet jelenében már idős, haldokló nő, akire az elbeszélő, egy fiatal rokon vigyáz. Ő azonban a lakásban kutakodva újságkivágásokra és egy naplóra bukkan, melyek hatására szinte transzszerűen minden részletében átéli a Mártával történeteket. Ez a többszörös áttételesség így a háttérben marad, az olvasó szinte elviselhetetlen közelségbe kerül a Mártát érő fizikai erőszakhoz. Maga a narratív technika is erőszakosnak hat, ahogy nem engedi elfordítani a pillantásunkat, ahogy arra kényszerít, hogy belülről nézzük végig a regény véres csúcspontját.

A kötetnek nem mindenhol sikerül elkerülnie az anakronizmus csapdáját, egyes helyeken túl erősen érződnek a 2010-es évek végi *me too* mozgalom hatásai: „tudtommal egyetlen fattyú se törte derékba még férfi karrierjét” (68.) – mondják nagy hangon az első fejezet női megszólalói, míg a megvert Juliska, aki takarja arcán a monoklit, ilyen megjegyzéseket kap: „Fiam, maga felnagyítja a semmit, (...) felült a módinak, hogy meglegyintett nők az egyenjogúságért vívott harcuk vak tüzeiben tisztas férfiakat förtelmekkel vádolnak” (44.).

Az *Elviszlek Amerikába* nem könnyed nyári olvasmány, ám nem a témája miatt. Nagy Gabriella érezhetően mives precizitással teremt meg minden fejezet saját nyelvét, melyek célja látszólag a gyilkos elme megértése, valójában azonban az áldozatok hangjává válik. Ezt a hangot pedig, bármilyen fájónak tűnik is, muszáj meghallanunk, hiszen, ahogy az egyik elbeszélő mondja: „Kit érdekel a bűnöző, amikor hét leány várja holtan, hogy kurta élete ne tűnjön semmibe nyomtalan” (17.).

TÚL AZ ÓPERENCIÁN, AVAGY A MESEFOLYAMOK ÓCEÁNJA

Kárpáti Péter: Térkép a túlvilágról. A drámaíró regénye és válogatott színdarabjai

„Ha azt hasonlítgatjuk össze, hogy ki mit keres,
elvértjük a célt. Az akarat, hogy megtudjuk...
ez az, ami számít. Különben ugyanúgy távozunk,
ahogy érkezünk. Ezért nem hihetsz te a túlvilágban [...].
A 'túl'-ban igen, hogyme, de nem a világban.
Hihetsz Istenben, a lélekben, a szellemben,
a végtelenben, hihetsz angyalokban, ha úgy tetszik,
de a nagy mennyei összeröffenésben,
ahol majd tisztázódnak a nézetek, abban nem.”¹

„fertőzés minden történet, és szájon által terjed,
és nincs rá orvosság, csak egy: a felejtés.”²

A *kivándorló zsebkönyve* című, 2004-ben megjelent kötete fülszövegén Kárpáti Péter megidézi Tonelli Sándor (1882–1950) az Ultonia kivándorlóhajón tett utazása során készített útjegyzeteinek (1929) *Éjszaka* című fejezetét, és eltöpreng azon, hogy milyen lehetett a fedélközben összezsúfolódtott sokféle népcsoporthoz, társadalmi státuszhoz, nyelvhez tartozó kivándorlók utazása, amikor a sötétben meséket, történeteket mondtak egymásnak, úton az óceánon. „Ezek az emberek [...] a maguk kis történeteit viszik, és vele sok furcsa tapasztalatot, félelmet, nyomort, a kultúrát, amivel majd eltűnnek ott a nagy semmi-ben, az Újvilágban. Magát a mesehajót egyelőre nem írtam meg, és lehet, hogy soha nem is fogom, de néhány történetet már lejegyeztem az éjszakai mesék közül” – fogalmazott ott Kárpáti.³ E sorok után másfél évtizeddel jelent meg a *Menni vagy maradni?* című antológiában *Ultonia* címen egy színdarabja,⁴ amely valamennyire kibontja a témát, az utasok magukkal vitt történeteinek –

¹ Tom Stoppard: *Árkádia*, ford. Várady Szabolcs, in: *Holdfény. Öt mai angol dráma*, válogatta és az utószót írta Giles Croft és Upor László, Budapest, Európa, 1995, 144.

² Kárpáti Péter: *Díszelőadás*, in: *Uó.: Térkép a túlvilágról*, Budapest, Selinunte, 2023, 168.

³ Kárpáti Péter: *A kivándorló zsebkönyve*, Pécs, Jelenkor, 2004, első és hátsó fül.

⁴ Kárpáti Péter: *Ultonia*, in: *Menni vagy maradni? Mai magyar színdarabok*, szerk.: Szűcs Mónika, Budapest, Selinunte, 2018, 11–46.

Selinunte Kiadó
Budapest, 2023
436 oldal, 6490 Ft

leginkább a kivándorlás egyéni motívumaira vonatkozó elbeszéléseinek – az univerzumát, de még csak a hajóra szállás és a kihajózás idejét, és a fedélzetet (még nem a fedélközt) színre hozva.

A mostani kötet tartalomjegyzékére pillantva úgy tűnik, mintha az *Ultonia* kimaradt volna a beválogatott drámák közül. Ám a könyv legterjedelmesebb írása, a címadó, önéletrajzi esszéregény tartalmazza – kisebb módosításokkal – e darab antológiában közölt szövegének túlnyomó részét (42–63.). Az itteni szöveg azzal ér véget, hogy: „Nem folytatom, ugye nem baj?” (63.), majd felvázolja a történet lehetséges folytatását, hosszabban idézve Tonelli *Éjszaka* című fejezetéből egy passzust (63–69.). Míg az *Ultonia* ily módon beágyazódik az önéletrajzi esszébe, a jelen kötetbe beválogatott többi mű esetében az esszé a keletkezéstörténet fázisait, inspirációit, motivációit meséli el, e módon megkettőzve és egymásra tükrözve az alkotói folyamatot és az eredményt, a Kárpáti íróként foglalkoztató témákat, gondolatokat, és ezek drámai-színházi párlatát. Mivel Kárpáti műveinek közönsége elsősorban a színház közegében találkozik az alkotásokkal, előbb vessünk egy pillantást a szerző drámaírói munkásságának néhány meghatározó jellemzőjére.

Kárpáti Péter már drámaírói pályájának korai szakaszát követően, bő három évtizede odafordult a mese műfajához és a mesélés performatív aktusához, először még szorosan és jól felismerhetően a folklórhoz kapcsolódóan. A *Világvevő*⁵ című, öt színdarabot tartalmazó drámakötete kapcsán még e folklórinspirációnak a nyelvi megformálásban megmutató sajátosságait hangsúlyoztam, de már jeleztem, hogy ennek a dramaturgiára nézve is meghatározó következményei vannak. A *Világvevő*ben közölt (a most szemléltetett kötetbe be nem válogatott) *Országalma* esetében például megemlítettem, hogy a szöveg „szakít a drámaformálás számos kézenfekvő eszközével. A darab két részének két hőse van [...]. A laza szerkezetű, epizódokra épülő, pikareszk jellegű mű a mese időn kívüliségének közegében játszódik, ahol minden megtörténhet, és ahol mindenféle anakronizmus megengedett”.⁶

A mese mint műfaj és a mesélés mint aktus Kárpáti felfogásában összefonódott a színház elevenségével. A bevezetőben idézett fülszöveget azzal a kijelentéssel zárta 2004-ben, hogy a forrásul szolgáló meséket színházzá alakította át, „mert a mesélés mint forma ma már nem létezik. Egyedül a színház maradt számunkra, ahol élő ember egy másikhoz beszél”.⁷ Ebben a meséléssé formálásban aztán fokozatosan kialakult az a gyakorlat, amely nem akarja előzetesen írásban maradéktalanul rögzíteni a mesélés aktusát, azaz nem kívánja tovább képviselni az irodalom uralmát, hanem teret ad az eleven megtörténes esetlegességének, ideiglenességének, s ezzel szabadságának. Ezzel összefüggésben álljon itt egy rövid kitérő az irodalmi műnemekkel, illetve a szóbeliség/írásbeliség kérdésével kapcsolatban, ami Kárpáti dramaturgiai fordulatához, színházalkotói gyakorlatához is magyarázatot kínál.

Az írásbeliség széles körű elterjedése, a könyvnyomtatásnak, később a néma olvasásnak az uralkodóvá válása leválasztotta a szöveget (beleértve az irodalmi művet) a performativitásról (az előadásról, az elmondásról), mindhárom irodalmi műnemet beleértve. Ha nem vetítenénk vissza a modernitásban megszilárdult állapotot és gyakorlatot az azt megelőző korszakokra, akkor értelmét vesztené az a szembeállítás, amivel a drámát a lírától és az epikától azon az alapon szokás megkülönböztetni – és amit a közoktatásban mindenkinek evidenciaként állítanak, nevezetesen –, hogy a dráma sajátossága az, hogy előadásra (színpadra) szánt műről van szó. De mi más lett volna a líra is, mint szavalásra, az epika pedig mint elmesélésre „szánt” – voltaképpen akként közzétett – mű az olvasni tudás, majd a néma olvasás elterjedését megelőző korokban? A vélelmezett szándék he-

⁵ Kárpáti Péter: *Világvevő*, Pécs, Jelenkor, 1999.

⁶ P. Müller Péter: A drámanyelv folklorizálása. Kárpáti Péter drámaírói, *Jelenkor*, 2001/6, 718–724., 723.

⁷ Kárpáti: *A kivándorló...*, uo.

lyett az eredeti létmódot alapul véve úgy is fogalmazhatnánk, hogy a vers a szavalat, az elbeszélés pedig a mesélés írásos rögzítése. A drámai szöveg eredetileg a színházi előadásból íródott vissza (vagy át) az irodalomba. Miként Spiró György írja egy helyütt: „*a dráma valójában megkövült színház*”.⁸ A színpadi gyakorlat, az ott elhangzott mondatok, dialógusok rögzültek aztán irodalomként. Nem akként értve persze, hogy ne lett volna egy dramaturgiai váz, kanavász, „forgatókönyv”, jelenetstruktúra stb., de mindez a maga komplexitásában – nyelvtileg is – előbb született meg a színpadon, az előadás során, mint „véglegesített” szöveggként. Kárpáti Péter legújabb kötete ezt a gyakorlatot rehabilitálja, és teszi a drámaként kinyomtatott szöveg alapjává a színházi előadást. Ennek a gyakorlatnak az egyik következménye pedig az, hogy – miként a színrevitel, úgy a rögzített szöveg is – csak variánsokban létezik. Nincs „eredeti”, többféleség van.

Kárpáti korábbi, pályája első szakaszában kialakított drámaírói praxisa is ezt, a változatok létrehozását követte. Nem kívánok itt részletes filológiai elemzésbe bocsátkozni, csupán megemlítem, hogy Kárpáti kezdetben a címadással is felhívta a figyelmet arra, hogy változatról van szó. A teljesen eltérő címek inkább azt sugallták, hogy az új címek teljesen eredeti műveket jelölnek, de tartalmukat tekintve minden esetben felismerhető a szoros kapcsolat a változatok között. E címmódosítások révén lett a *Szingapúr, végállomásból* (1988) *Fogolyszökötés* (1990), *Az ismeretlen katonából* (1990) *Hallhatatlan háború* (1996), *Az út végén a folyóból* (1990) előbb *Méhednek gyümölcse* (1996), majd *Világvevő* (2000).

A *Térkép a túlvilágról* című kötet is a változatok létrehozásának gyakorlatát folytatja, és egyúttal műnemhatárokat is átlép. A könyvben kilenc írás szerepel, három prózai mű és hat színdarab, terjedelmileg körülbelül fele-fele részét alkotva a kötetnek. A keretet a „túlvilág” adja: a nyitóírás a kötet címadó szövege, a záróírás címe pedig ez: *A túlvilágon túl*. A kötetbe beválogatott hat színdarab közül öt – részben módosított címmel – már szerepelt Kárpáti korábbi drámaköteteiben, közülük négy *A kivándorló zsebkönyve*-ben. A címek itt a korábbi művekhez képest nem teljesen újak, csupán módosultak, így jelezvén, hogy változatokról van szó. A *Térkép a túlvilágról* kötetben álló címek után zárójelben megadom *A kivándorló zsebkönyve* gyűjteményben szereplő drámacímeket és alcímeket. *Tótferi, misztériumjáték* (Tótferi avagy hogy született a világhőse, kinek keresztanyja a Szempétör volt, misztériumjáték), *Végső leszámolás Doktor Quartzal, játék* (Nick Carter avagy végső leszámolás dr. Quartzal, játék), *Negyedik kapu* (*A negyedik kapu, klezmerdarab*), *A szerelem megszállott rabjának története, avagy mit tett Umáma Átikával?* (*Első éjszaka avagy utolsó. Mit tett Umáma Átikával? avagy a szerelem megszállott rabjának története*). *A pitbull cselekedetei* Kárpáti azonos című drámagyűjteményében, változatlan címmel jelent meg.⁹ A mostani könyv hatodik színdarabja, a *Szturnusz Gyűrűje* itt olvasható először.

A címadásban látható elmozdulásoknál sokkal feltűnőbb a szövegek módosulása. Egyik színdarab élén sincsen szereplőlista (a háromszereplős *Végső leszámolás*-ban korábban sem volt), gyakorlatilag nincsenek instrukciók, csak elvétve (a *Tótferiben* találunk ilyet: „*Szempétör meggyújtja a tüzet*”, 192.), valamennyi szöveg rövidült és folyamszerűvé vált, magára öltve a színházi előadás folyamatszerűségének, szünettelen mivoltának jellegét.¹⁰ A *Térkép a túlvilágról* drámái a színrevitel tapasztalatai alapján átfírt, meghúzott, kisebb-nagyobb mértékben átdolgozott szövegek, amelyek ily módon mintegy visszatérnek ahhoz a fentebb említett drámai eredethez, amely megvalósult előadások szövegét és ta-

⁸ Spiró György: *Shakespeare szerepösszevonásai*, Budapest, Európa, 1997, 8. – kiemelés az eredetiben.

⁹ Kárpáti Péter: *A pitbull cselekedetei. Négy színdarab*, Budapest, Új Palatinus Könyvesház, 2011.

¹⁰ A szünet a színházi előadásnak mint társasági eseménynek volt a folyománya, és ezért került bele a dramaturgiai struktúrába. Korábban, az antikvitás drámáiban nem volt szünet – modern kategóriával élve, azok mind „egyfelvonalasok” voltak. Shakespeare egyik darabjában sem volt eredetileg szünet. Jelenetek voltak, azonban felvonások (köztük szünettel) nem. Ezt a későbbi korok szövegkiadásainak szerkesztői iktatták bele a darabok szövegébe.

pasztalatait rögzíti. A kötetvégi jegyzetben a szerző meg is említi, hogy ezeket a darabokat a korábbi publikálásuk óta megrendezte, és a színrevitel tapasztalatai nyomán alakította át a szövegüket.

Hogy zavaró-e a szereplőlista hiánya? Mivel megszoktuk a meglétét, nyilvánvalóan az. De ha visszaidézzük azt a korszakot, amikor színdarabokat elsődlegesen performatív közegben fogadtak be az emberek, akkor azt látjuk, hogy abban az időben sem volt szereplőlista a nyomtatásban kiadott drámák élén. Például az 1623-ban kiadott úgynevezett Első Fölióban, a Shakespeare-nek 36 drámáját tartalmazó, két színésztársa által összeállított kötetben egyetlen dráma elején sem található szereplőlista. (Előfordul, hogy a darab végén, mintegy függelékként megtalálható ez a szereplőnévsor.) A szemléleti különbség nyilvánvaló: ez a kora modern kori gyűjtemény még magától értetődő módon a színház közegében látta a színdarabot, és nem az irodalomében. Felfogható Kárpáti Péter dramaturgiai gesztusa akként is, mint a drámaszöveg újrakeretezése és a színházi dimenzió jelentőségének kiemelése, amivel kapcsolatban Shakespeare-re az ismertsége miatt hivatkozom.

Ez a színházi közegből történő kiindulás különösen igaz a kötetben most először közölt *Szaternusz Gyűrűje* című szövegre, mely jelentős mértékben az Örkény Színház színészeinek improvizációiból született, melyből aztán Kárpáti Péter rendezésében 2023-ban előadás készült, amelynek „visszaírása” az itt közölt darab. Ennek az alkotói módszernek van önálló drámagyűjteménye is Kárpátitól, a *Színház az orrod hegyén. Kárpáti Péter improvizációs technikájával készült színdarabok* című kötet, melynek előszavában a következő szerepel: „A kötetben olvasható összes színdarab közösségi alkotás. A szerző hozta az ötletet, a témát, a figurák és a viszonyok körvonalait, a kezdő szituációt, azonban az elhangzó mondatok és a konkrét történetfordulatok már nem az ő agyában születtek, azokat a színészek adták hozzá – nem íróasztalnál, hanem a játék lendületében”.¹¹ A *Térkép a túlvilágról* másik öt színdarabja nem ezzel a technikával készült, de a szerző itt is végrehajtotta azt a fordulatot, amellyel – mint említettem – a színházi megvalósítást, saját rendezői tapasztalatát tette a közölt szöveg alapjává.

Ami a kötetbeli dramatikusság és epikus szövegek kapcsolatát illeti, ebben a két műnemet és az egyes írásokat összekötő kompozíciós elem és motívum a mesélés. A három prózából a *Díszelőadás* a nyitószövege volt *A kíváncsi zsebkönyv*nek, egy, az itteni kiadásból elhagyott alcímmel kiegészülve: *A bosnyákok gyógyítása avagy a kísérleti kórtani buvárkodás haladása hazánkban*. A jelen kötetben közölt változat a korábbinál jóval rövidebb. Bár az oldaltükör nem azonos a két kiadásban, de a terjedelmi eltérést jól mutatja, hogy a korábbi változat közel nyolcvan oldal volt, az újabb viszont mindössze huszonhárom. 2019 februárjában Kárpáti a Trafóban vitte színre a szöveget, amelynek a szerzőség mellett a rendezője és a főszereplője is volt. Korábban Simon Balázs rendezte meg a Bárka Színházban, 1997-ben. Kárpáti rendezői/szereplői tapasztalatát mutatja a mostani változat, melyből hiányoznak a korábbi közcímek, amelyek három nagy egységre tagolták dr. Hőgyes Endre előadását a vesztettségéről és az ehhez a kórhoz és gyógyításához kapcsolódó különféle történetekről. Itt hat számozott részben szembesülhetünk Hőgyes becsavarodásának folyamatával, melynek során folyondárszerű, burjánzó történetmesélésen keresztül ad számot világraszóló felfedezéseiről, melyeknek mintha nem csupán kutatója és diagnosztája, de egyben saját egészségi és mentális állapotának közvetlen feltárásával az önkéntelen demonstrálója is volna. A könyv címadó esszéregényében Kárpáti erről a művéről leírja, hogy miként talált rá – véletlenül – a témára, amellyel aztán három évig együtt élt, s amelyet legszemélyesebb írásának tart (37.).

A *Tótféri* két hőse Szempétőr és Atyám Teremtőm, akik egyszerre kéregetők, valamint bibliai alakok, továbbá Amerikából hazatérő, ott bányásztként dolgozó magyarok. Az ő

¹¹ Kárpáti Péter és barátai: *Színház az orrod hegyén. Kárpáti Péter improvizációs technikájával készült színdarabok*, Budapest, Selinunte, 2018, 5.

Pennsylvániában (Pencelvéniában) szerzett tapasztalataik felbukkannak az ebbe a kötetbe be nem válogatott *Ulltoniában*, amelyben a hajó több utasa visszatér Amerikába, vagy családtagjai után megy az Újvilágba. Az itthonról Amerikába visszatérők nyelvbe már belekeveredik a magyarba torzítvá beemelt angol, ahogy az a *Tótfériben* is volt. A darabban a Szögén Asszon beinvitalja a viskójába a két vándort, akik vacsorát, takarót, fűtést kérnek, és ezek híján mindent előteremtenek maguknak a házigazda helyett. Előkerül Bogdány, a Szögén Asszon férje, akiről az asszony azt mondja: „Már ötven esztendeje, hogy kiment éccaka, azúta nem láttam” (195.). Az asszony egyszer csak gyönyörű lánnyá változik, a ház padlásán disznók éneklék *A szentek bevonulását* (*When The Saints Go Marching In*). A hat disznót a darab 2000-es Bárka Színház-beli, Novák Eszter rendezte ősbemutatóján a következők alakították: Prókai Annamária m.v., Bérczes László, Kárpáti Péter, Matuz János, Novák Péter, Tasnádi István.

A fiatal lánnyá vált Szögén Asszonnak máris hatalmas hasa van, és hamarosan kezdődik a történet második, pikareszk fele, melynek középpontjában a megszületendő gyermek, Tótféri áll. A történetathárt az éjféle harang megszólalása jelzi, a jelenetekét pedig a növekvő számú harangütések. Innentől Kárpáti megőrzi a 2004-es kiadás jelenetcímeit, de elmarad a tizedik és a tizenegyedik harangütés (*Az ördög bibliája*, illetve az *Ócejjány* című jelenet), és a szülési jelenethez érkezőnk. „Hát már megvagyok?” – kérdi Tótféri (212.), de nem ő jött világra, hanem egy Julika nevű lányka. A két égi vendég elköszön, megáldja a kisbabát, s ott marad a Szögén Asszon a férjével, Bogdánnyal és a kislánnyal, mint a bibliai szent család groteszk megfelelői. A kötetnyitó esszéregényben röviden szó esik a darab létrejöttének körülményeiről, melyekről Kárpáti ezt írja: „Évekig mániákusan csak magyar népmeséket olvastam. [...] Egyszer csak azt vettem észre, hogy a *Tótféribet* írom, Krisztus-legendák és népi világvége-látomások alapján” (96.). Ugyanezen az oldalon történik említés az itteni kötet három további darabjáról. Az általam kiemelt idézetnél kissé részletesebben. Kárpáti írja: „írtam egy örültnél is örültebb Nick Carter-darabot. [...] Azután haszid legendák nyomán megírtam a *Negyedik kaput*, és a zsidó mese után rögtön egy muzulmán. Ennek a címe: *A szerelem megszállott rabja, avagy mit tett Umáma Átikával?* [sic! – pontosan így volna: rabjának története] Leraboltam a készletet, ez volt az aranykor. Harminchéttől negyvenhárom éves koromig írtam ezeket...” (uo.)

A *Nick Carter* forrása egy amerikai ponyvaregény-sorozat, ami 1886-ban indult, s amely később detektívfilmek alapjául is szolgált. A címszereplő a híres magánnyomozók (Sherlock Holmes, Hercule Poirot, Father Brown stb.) sorába illeszkedik, és ahogy a populáris kultúrában szokás, számos replikában fordul elő, miként Pókember vagy Batman. Kárpáti darabjában két barát közül az egyik a szerepjáték során a nyomozó, Mr. Carter szerepébe bújik, a másik pedig a furfangos rabló, Dr. Quartz alakját ölti magára. Közéjük toppan be a rejtelmes rablónő, Zanoni, akit mindkét férfi igyekszik meghódítani. Mindezt olyképpen színpadra állítva, mintha a darab az *Utas és holdvilág*ot írná tovább, melyből Kárpáti a mű mottóját veszi. A háromszereplős, itt alig húsz oldal terjedelműre tömörített darab már eleve hordozta a mostani kötet számos motívumát, az egymásban tükröződő szereplőket, a megidézett meséket és az óceán képét.

„A megsemmisült haszid birodalom ragyogása a prágai Jiří Langer Kilenc kapuján keresztül szivárgott felém (KP)” – áll a *Negyedik kapu* elején (242.). A mostani közlésből kimarad a klezmerzenekar említése, nemcsak a törölt alcímmel és szereplőlistával, hanem a korábbi, kétrészes változat mindkét felvonásvégi zárlatában még szereplő utasítással együtt („Finálét játszik a zenekar.”). Bár a jelenetcímek szinte kivétel nélkül megmaradnak, elmarad a szöveget kettéosztó szünet is. Ezekkel az aprónak tűnő változtatásokkal, valamint a szöveg áramlásszerűvé alakításával a darab a korábbihoz képest alulstilizált jelleget kap, és bár a történet nem változik, az aurája igen. A 19. század eleji Galíciában élő haszidok körében játszódó történet Írele világra jöttével és *circumcisiójával*

kezdődik. Majd az egész cselekményt meghatározó kereséstörténeté bomlik, melynek során a főhős a Mesterét igyekszik megtalálni, akivé aztán végül ő maga válik. A vándorlás pikareszk epizódjait mesék alkotják, vagy egy-egy szereplő által elmondva, vagy jelenetként szcenírozva.

Az *Ezeregyéjszaka* meséi adják a forrását *A szerelem megszállott rabjának története* című darabnak, követve az arab mesefolyam dramaturgiáját, melyben újabb és újabb mese elmondásával tud haladékokat kapni Sehrezád a Királytól, hogy elkerülje elődei sorsát. Az itteni változat tizenkilenc számozott jelenetből áll. A korábbiiban ugyancsak voltak jelenszámozások, de ott két – markánsan, szünettel elválasztott – részre tagolódott a darab. Sehrezád a túlélése érdekében olyan nyitott dramaturgiát alkalmaz, hogy egyetlen történetet sem fejez be addig, amíg bele nem fog egy újabbba, ébren tartva ezzel a Király kíváncsiságát. A mesefolyam fókuszában Umáma és Átika „végtelenített” története áll, melyet Sehrezád negyven éven át bonyolít. Addigra a Király megöregszik és már a halálra gondol. Lehet, hogy már csak napjai vannak hátra. Vagy a mesék tették erőtlenné, vagy azok táplálták. Lehetetlen eldönteni. Az egész élet egyetlen meseláncolat: az első éjszaka is, meg az utolsó is.

A *pitbull cselekedetei* című kötetből átemelt címadó darab hat szereplőjéből ott négyet piktogram jelölt, kettőt pedig név. Ez a szereplőlista ebből a gyűjteményes válogatásból ugyancsak elmarad. A dialógusok jelölésekor ezeket látjuk: ♀ (szin) héber betűvel jelölve a főszereplő, továbbá szerepel ♀, ♂ és ☼, valamint (itt újként) X, N és M. Az itteni változatban vannak kihagyások a dialógusokból és az instrukciókból. A módosítások között található például ilyen: *A pitbull* kötetben: „– Hány éves vagy? / – Ötven. / – Akkor legyen száznegyven per kilencven. / – Jó. / – De legyél fiatalabb. Mondjuk, negyvenöt. / – Oké. Kösz szépen.” *A Térkép...* kötetben: „Hány éves vagy? / – Harminchét. / – Akkor legyen száznegyven per nyolcvan. / – Jó. / – De legyél öregebb. Mondjuk, negyvenhárom. / – Negyven. / – Negyvenegy. / – Oké. Kösz szépen.” (342.)

A darab reflektál önnön előadás mivoltára, a főszereplő időnként kiszól a nézőkhöz. A nyitójelenet a főszereplő világlógója, mely banalitások és metafizikus kérdések keveréke. Ennek vége felé válik világossá a színházi beszédhelyzet, amikor a főhős így szól a jelenlévőkhöz: „Figyeljetek, mielőtt becsöngetnék, elmondom a játékszabályokat. Hogy ne legyen feszültség köztünk vagy botrány vagy ilyenek. Tudom, mennyit fizettetek a jegyért, nem szeretnék senkit hazaküldeni” (320.). A szöveg önreflexiója egyre erősebb, a történetek egyre inkább a színházi szituáció ismérveit demonstrálják. M (itt Martin, a korábbi változatban Gergő) a nézők között ül. Mellé telepedik a címszereplő, beszédbe elegyednek. M e párbeszéd és a darab vége felé ezt mondja: „Nézem. Már mint a csajt. Aztán a végén, amikor megyünk kifelé, oda sodródok, és elkezdek káromkodni: – Francba, elkúrták a mai estémet. – Erre ő megkérdezi: – Miért, nem tetszett? – De, nagyon tetszel – mondom. Erre zavarba jön, és elfordul.” (355.)

A köztes időben a címszereplő beletolakodik a házigazda pár lakásába és életébe, részévé válik az életüknek. Fokozatosan katalizátora lesz a pár kapcsolatának. Aztán egyszer csak átlépi a fikció kijelölt keretét, és játékba vonja az addig a közönségben ülő egyik nézőt, aki így szereplővé válik. Zsuzsának szólítja (a korábbi változatban Anita volt), a szövegben a jele ☼. Aztán ezt teszi Natasával (N) és Martinnal (M). Mindhármukkal van egy-egy külön jelenete, amelyek inkább szolgálnak betétként, mint a történet mozgatórugójaként. A darab befejezése az, hogy a főhős „fölkapja Natasát, és kidobja az ablakon. Zuhanás, sikitás, csobbanás” (358.). Ez a tett a történetet lezárja, de a darabban felvetett kérdéseket nyitva hagyja. A mese, mesélés itt nem áthagyományozódott és az átváltozás folyamatában megmutatkozó folklór, hanem a mindennapi élet kommunikációs kötőanyaga, amely a maga banalításával, elkoptatott dialógusaival képes megsejteni a hétköznapit is átszövő általános létkérdések és egyetemes összefüggések jelenlétét.

Ez a vonás kapcsolja ide a kötet utolsó, hatodik darabját, a *Szturnusz Gyűrűjét*. Aminek kapcsán érdemes visszautalni a mese és fikció viszonyára, s arra, amit erről egy helyütt Kárpáti Péter mond: „bizonyos esetekben én se tudom, hogy a történet melyik része fikció, melyik része valóság”.¹² A darab szereplői az előadás színészeinek (kereszt)nevét viselik, akiket Kárpáti a mű előtti jegyzetben meg is említ. Az önreflexió ebben a műben is jelen van. Zsolt mondja egy helyütt: „Nincsenek lezárva a történeteim / Minden nyitva hagyva” (390.). Apróság, de az is valamiképpen az élőbeszéd lenyomata, hogy nincsenek mondatvégi pontok (az idézetet módosítva: nincsenek lezárva a mondatok), csupán a kérdő- és felkiáltójelek vannak kitéve. Ez utóbbi pedig nyilván a színészi intonáció rögzítése is.

Zsoltnak valaha volt egy Szturnusz Gyűrűje nevű zenekara, volt egy nagy szerelme, Annamari. Ma már mindez csak emlék. Zsolt kamionsófür, mostani párja, Bettina babát vár, a kilencedik hónapban van. Zsolt barátai tejfakasztó bulit szerveznek. Zsolt Lengyelországból száguld hazafelé éjszaka, a szlovák hegyek között, hogy időben megérkezzen. A hazaút során telefonon beszél vagy találkozik (?) különféle alakokkal. A darab mindvégig lebegteti, hogy a dolgok valóban megtörténtek/megtörténnek-e vagy sem. Elmosódik a tények és a képzelet határa (ha van ilyen határ egyáltalán). A mottó („Engedj maradnom!” /Eurüdiké) és a darabba beleszótt motívumok jelzik, hogy ennek az életközepi válságban lévő férfinak a történetében egyúttal egykor volt nagy szerelmének a görög mitológiáig nyúló eredetmondája, Orpheusz és Eurüdiké története is megidéződik. Annamari előadja Carol Ann Duffy *Eurydice* című költeményét, aminek elején arra is utalást kapunk, hogy miért nincsenek pontok a mondatok végén: „It was a place where language stopped, / a black full stop, a black hole / Where the words had to come to an end” (396.).¹³ A *Szturnusz Gyűrűje* elkerüli a pont kitételét; a (mondat)véget s vele a mesét nyitva hagyja. A hiányzó pont nem hozza metonimikus játéka a fekete lyukat.

Ez a lezáratlan, nyitva hagyott kompozíciós technika szövi át a kötetet keretező két prózát is, amelyek ezzel is utalnak a „túl” által jelölt végtelenre. A kötetvégi jegyzetben a szerző mindkettőt esszének nevezi, melyek részlete, korábbi változata a *Holmban* jelent meg. A DLA-dolgozat nyomán újraírt kötetvégi, *A túlvilágon túl* című írás néprajzi vizsgálódásokba oltott mesemotívum-elemzés és mesemorfológiai értelmezés, mely az e világban kívüli/túli szférákat megidéző történetmozzanatokot és dramaturgiai fordulatokat kutatja. A szöveget közcímek tagolják, amelyek megjelennek az előfejekben is: Merre van a túlvilág?; Angyalbárányok; A beszélő koponya; Elmélkedő Konrád; A nagyállói botrány. Az első alfejezet a magzatlét tapasztalatát, a terheshálmokat kapcsolja be a „túl” dimenziójába. „Ha terhes vagy, a saját testedben van a túlvilág. Az anya mit se tud a gyerekeről, a gyerek mit se tud a külvilágról” – írja (416.). Később az eredetmondák kapcsán megjegyzi, hogy a „túlvilági út – út az őshazába is” (419.). Szóba kerül a motívumvándorlás, a szerepösszevonás, a szerepátvétel, bibliai mozzanatok beszűrődése a népmesei regiszterbe. És bár nem a következő megállapítás a záróesszé összegzése, voltaképpen Kárpáti írói univerzumának önreflektív tapasztalatát fogalmazza meg itt: „A mesék, mondák, anekdoták, legendák, történetfoszlányok ugyanabban a bugyorban kavarnak – nincsenek műfajok, témák, tudatszintek szerint katalogizálva. Ráadásul ott vannak ebben a hatalmas bugyorban (az agyvelőben) a saját személyes emlékeink is” (427.).

A könyvben egyetlen illusztráció szerepel, a címadó, legterjedelmesebb írás végén: egy fénykép. Az önéletrajzi esszéregény egyik vetülete egy nyomozás története, melyben a szerző dédapja sorsának homályban maradt, feledésbe merült mozzanatai után ered,

¹² Szemlélődő fura aktivitás – Kárpáti Péter nem tud leállni a mesékkal. Marik Noémi interjúja, *Népszava Online*, 2024. 02. 24.

¹³ Az angolul elkezdett szöveget Annamari magyarul folytatja. A fenti idézetet is: „Véget ér a szó ehelyt, / fekete lyuk a mondatvégi pont, / nincs beszéd, megáll a nyelv.” (Kappanyos András fordítása)

hogy megpróbálja rekonstruálni, mi és hogyan történt akkor, s azt megelőzően, amikor Bergl (Bíró) Móric (újságíró) a fia elbeszélése szerint 32 évesen – családját hátrahagyva – „New Yorkba szökött [... ahol] napszúrás következtében elhunyt” (15.). A fotográfiáról – amelyen nyitott automobilban ülő alakok láthatók – ezt írja Kárpáti: „Egyetlen fénykép maradt a dédapámról. Ez az egy, mielőtt hajóra szállt, és elindult a túlvilágon túlra. Tessék, megnézheted. Százhusz éves kép, a Vasárnapi Újságból vágtam ki...” (157.)

A nyomozással párhuzamosan tárul fel az ezzel egy időben kibontakozó drámaírói munkásság műhelyének világa, de mindez nem lineárisan, nem egy „hagyományos” időrendi elbeszélés narratíváját követve, hanem folyondárszerűen, előre- és hátrautalások, párhuzamosságok hálózatában. Szinte megkísértve a kényszerű egymásutánosságokra épülő elbeszélői gyakorlatot, és megidézve azt a Gertrude Stein által – a színházi recepcióra vonatkoztatva – megfogalmazott jelenséget, amit az amerikai szerző szinkópás időnek (*syncopated time*) nevez,¹⁴ s amit itt Kárpáti kompozíciós technikája, dramaturgiája kapcsán lehet kölcsön venni. Ez a kibillentés, a narratíva ütemhangsúlyainak kimozdítása, az asszociációk és írásformák/műfajok (mese, szcenírozott jelenet, párbeszédes forma, naplóbejegyzés stb.) keverése, ellenpontozása különös bűverőt kölcsönöz a szövegnek. Mesei aurával vonja be. A folytonosan mesélő nagyapa kapcsán (akitől a dédapja különös történetét hallja) írja Kárpáti még az esszéregény első lapjain: „Nyilván épp ezért ilyen meghatározó emlék, mert amikor mindenki csóválja a fejét, hogy miért van, hogy én folyton meséket írok, pontosabban úgy írom le az életet, mintha annak ez lenne a legfőbb tartalma és értelme, hogy valaki *mesél*, akkor nem tudom nem gondolni, hogy ez a kényszer innen származik” (11.).

Nem akarom elmesélni a dédapa rekonstruált történetét, de annyit megemlítek, hogy az írói nyomozás egyik eredménye egy színháztörténeti csemege, amelyben szerepel az 1904 áprilisában Szegeden vendégszereplő Márkus Emília és a vele egy időben ott fellépő Jászai Mari (akiknek valamikori jelentőségét talán jelzi, hogy a Bajor Gizi Színészmúzeum állandó kiállításában évtizedeken át a négy tematikus szobából kettő az övék volt). Jászainak a szegedi szereplés másnapján (április 22-én) premierje volt kitűzve a Nemzetiben, ahol Herczeg Ferenc *Bizánc* című drámájának ősbemutatóján Iréné szerepét kellett játszania. Hogy eljutott-e az épp akkor bekövetkezett vasúti sztrájk és a Budapestről érte küldött autó műszaki hibája ellenére Szegedről Budapestre, azt meséli el – korabeli dokumentumok alapján – Kárpáti. Miként azt is, hogy mi volt a kapcsolat az ünnepelt színésznő és a dédapa, Bíró Móric között.

Műfajilag nem igazán besorolható Kárpáti Péter kötete, ha egyáltalán szükség van a besorolásra. A sokféleség, sokszínűség heterogenitása nem teszi széttartóvá a könyvet, épp ellenkezőleg. A kifejezésformák változatossága mélyén szemléleti koherencia, virtuóz dramaturgiai kompozíciós tapasztalat van, amelyek révén a nézőpont- és regisztráltások épp azt a létgazdagságot képesek megidézni, amelyet a „szétírás”, illetve „szétmesélés” látszólag roncsol. A mese műfaja nem az itt és most világa, hanem a máshol és máskor megtörtént eseményeké. „Tudósítás” az ittenin túli világ(ok)ról. És voltaképpen a színházi előadás leggyakoribb, uralkodó típusa is ezt teszi: paktumot kínál a nézőnek, hogy fogadja el, nem itt és most vagyunk, hanem a színre vitt történet máskor és máshol játszódó világában, túlhan. Ez az ittenin túli világhoz való kapcsolódás köti össze a *Térkép a túlvilágról* kötet esszéprózáit és színdarabjait, melyek így könyvvé rendezve túlmutatnak önmagukon, és amelyek térben és időben behuzaloznak bennünket egy elfeledettnek látszó, túlvilágivá stilizálódott történetuniverzumba.

¹⁴ Gertrude Stein: *Lectures in America*, Boston, Beacon Press, [1935] 1985, 93.

GYILKOS ROMANTIKA

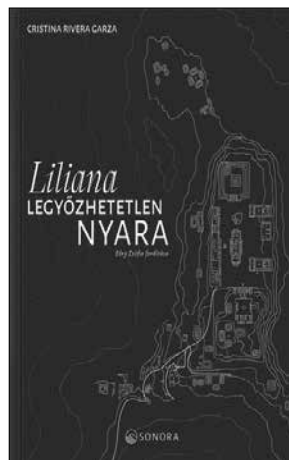
Cristina Rivera Garza: Liliana legyőzhetetlen nyara

Liliana Rivera Garzát 1990. július 16-án Mexikóvárosban hajnali 5 órakor megfojtotta a volt fiúja. A lány húszéves volt. Az ügy a mai napig nem zárult le, a tettest, Ángel González Ramost még mindig nem fogták el. Cristina Rivera Garza, az áldozat nővére *Liliana legyőzhetetlen nyara* címmel írt 2021-ben oknyomozó-megemlékező könyvet, ami idén nyáron jelent meg magyarul a Sonora Kiadónál Eöry Zsófia fordításában. Cristina Rivera Garzát korábban hat mexikói irodalmi díjjal tüntették ki, idén pedig ezzel a könyvével a Pulitzer-díjat is elnyerte. A szerző június 18-án ellátogatott a Budapesti Cervantes Intézetbe is, ahol a könyvbemutató keretében Miklós Laurával, a Sonora Kiadó felelős kiadójával beszélgetett.

Cristina Rivera Garza a húga halála után harminc évvel kérvényezte a gyilkosság nyomozati iratait. A könyvbemutatón elmondta, ehhez a lépéshez azért volt szüksége ennyi időre, mert korábban érzelmileg nem állt készen arra, hogy szembenézzen Liliana tragédiájával, illetve az ehhez köthető személyes, illetve intézményes igazságtalansággal. Ezt az is mutatja, hogy korábban már kétszer is belekezdett, hogy megírja a történetet, azonban mindkét próbálkozás sikertelen volt, a kéziratok pedig egy kulcsra zárt fiók mélyén végeztek. Bár a nyomozati iratokat végül nem sikerült megszereznie, gondosan átnézte Liliana füzeteit, jegyzeteit, leveleit és határidőnaplóit, ezek alapján próbálta rekonstruálni, hogyan is fajulhatott gyilkossáig a húga tiniszerelemnek vélt románc. Ahogy Cristina kifejtette, a jegyzetekben megjelenő hang – Liliana hangja – adott volt, csak szerkezetet kellett neki adni. A feljegyzéseken túl a könyv családtagok, barátok, osztálytársak visszaemlékezésein, vallomásain alapul (V., VI., VII., X., XI. fejezetek). A könyv az oknyomozó publicisztika, a nekrológ és a szépirodalom stíluseszközeit vegyíti, műfaja az író szavaival élve „tényfeltáró fikció” („ficción documental”), így összetettebb elemzést igényel, hiszen nem illeszkedik a hagyományosan szépirodalmi esztétikai keretbe.

A könyv a nyomozati iratok felkutatásával indul, pontosan huszonkilenc évvel, három hónappal és két nappal Liliana halála után – a gyász minden másodpercet számon tart –; rögtön hivatalok és ügyvédi irodák végeláthatatlan labirintusába csöppenünk. Bár nem feltétlenül megkapó könyvindítás, hogy az ember harminc oldalon keresztül irodák közötti átírányításról, utazásról és várakozásról olvas, az első fejezet remekül illusztrálja a mexikóvárosi bürokrácia bugyrait: a főügyési hivatalból indulunk, ügyvédi irodák között cikázunk, először a területi kirendeltség, majd a Politikai és Bűnügyi Statisztikai Főigazgatóság, ez sem jó, menjenek a Nyo-

Fordította Eöry Zsófia
Sonora Kiadó
Siklós, 2024
308 oldal, 6490 Ft

mozó Ügyészség Előzetes Nyomozásokkal Foglalkozó Kerületi Osztályára, ehhez szükség lesz egy fénymásolatra a kérelmező igazolványáról, itt sajnos fénymásolni nem tudunk, irány a fénymásolószalon, majd vissza az azcapotzalcoi Államügyészi Hivatalba, 3-tól ebédszünet, sajnos másik ügyésznhöz kellene fordulni, ő azonban most nincs bent, az ügyel egy másik kirendeltségen foglalkoztak, újabb ügyvédi iroda, elnézésüket kérjük, az ügyvédnő nincs bent, viszont talán később még visszajön, magyarázkodás, az operációs rendszer nem ismeri fel a nyomozás számát, de néhány akta átkerülhetett a Ritkán Használt Iratok Tárába, talán, esetleg, ha szerencsénk van, bár ott sem őrzik meg ezeket a végtelenségig, „egy percig se higgyék, hogy az akták örökké élnek”, egy percig se. Az intézmények közötti bolyongást reflexiók szakítják meg: gondolatok Lilianáról és arról, hogy a bürokratikus rendszer hogyan szolgálja a patriarchális, elnyomó hatalmat.

Az akta felkutatásának kudarca után Cristina Rivera Garza a megmaradt feljegyzésekre és az ismerősök beszámolóira támaszkodik. Az elbeszélés tengelyét Cristina narrációja adja, amelyet változatos regiszterben írt kitérők (például hivatalos iratok, személyes levelek, naplőbejegyzések, újságcikkek) szakítanak meg. A könyv a tipográfiával is illusztrálja az eltérő dokumentumokat: a hivatalos leveleket és újságcikkeket kisebb betűmérettel szedték, Liliana leveleihez és naplőbejegyzéséhez pedig cirkalmasabb, a kézírásra hasonlító betűtípus társul – ettől és a szerelmes, kétségbeesett hangvételtől a szövegnek néha kicsit tiniregény hangulata van, ám a sorokból kiolvasható, hogy a háttérben valami sötétebb, súlyosabb történet húzódik –, emellett pedig több valódi, szkenelt dokumentum is szerepel a könyvben (naplőrészletek, a körözési fotó stb.). A könyv nyelvezete nem bonyolult, olvasmányos. A fordítás során nehézséget jelenthettek az eltérő stílusregiszterek, Eöry Zsófia azonban ügyesen, gördülékenyen fordította magyarra a nyelvileg sokszínű szöveget.

Bár a könyv intim hangvétellű – ahogy a szerző a bemutatón is hangsúlyozta –, nem célja, hogy Lilianát mártírként mutassa be, sokkal inkább a bántalmazás és a párkapcsolati erőszak általános, égető kérdését szeretné tudatosítani egy személyes példán keresztül. A kiválogatott levelek, illetve a hozzájuk fűzött kommentárok, megemlékezések témája azonban kissé csapongó, néhol túlságosan elveszik a részletekben (például abban, hogyan mentett meg Liliana egy kismacskát). Tekintve, hogy valós történet bemutatásáról van szó, az eklektikusság is megállja a helyét, hiszen jól tükrözi a gyász okozta tehetetlenséget, értetlenséget és zavart. A családtagok, barátok megemlékezéseiben Liliana személye áll a középpontban, azonban a leírások sokszor ellentmondanak egymásnak: „Összezavarodott lány, egy ragadozó mindennapos bántalmazásának áldozata. Szinte túlságosan szabad nő. Fegyelmezett úszó. Megtévedt fiatal, aki mindent ki akar próbálni. Jó és engedelmes lány, nem ismeri fel a veszélyt. Hazug. Mintadiák. Ártatlan. Jó barát. Szerelmebe borult nő. Óvatlan. Valaki, akinek múltja van” (50–51.).

Maga a kapcsolati dinamika azonban kevésbé bontakozik ki: Ángelről megtudjuk, hogy „nagyon féltékeny volt [...] és a legkisebb apróságok miatt is dührohamot kapott” (159.), többször megcsalta Lilianát, illetve az összeveszések után mindig nyájasan és simuleknyon próbált visszaférfközni Lilianához (például: „Hidd el hogy meg fogok változni ígérem már nem okozok több bánatot vagy gondot mindezt már magam mögött hagytam de értsd meg hogy ezt néha nem készakarva csinálja az ember” [sic!] – 96.). Csak (baljós) sejtéseink vannak arról, mivel foglalkozott, milyen körökben mozgott, illetve miként bánt Lilianával. Ez a rejtett jelenlét is illusztratív: Liliana elszigetelődése jól mutatja, hogy a párkapcsolaton belüli erőszak sokszor milyen láthatatlan. A baráti megemlékezéseken keresztül betekintheünk abba, kívülről milyen jelek utalhatnak arra, hogy egy viszony nem egészséges (például: „Ángel kiszállt az autóból, és nagyon bizalmatlanul méregetett; kezét fogtunk, de nagyon kellemetlennek éreztem a hangulatot. [...] Aznap értettem meg, hogy Liliana nem szabad” – 165.; vagy: „Már rá sem ismertem a lányra, aki három-négy évvel azelőtt volt” – 220–221.). Liliana naplója rávilágít a bántalmazott nézőpontjára: az óvatos-

ságra, a védelemre, a bizalmatlanságra, a szabadság utáni vágyakozásra és az okozott fájdalomra (például: „nem tudom, nem bírom megérteni, miért ragadtál meg, ha utána ezt csináltad... miért nem engedted tovább?” – 98.; vagy: „Nem tudom, mit tehetnék, hogy ki-keveredjek ebből a helyzetből. A szerelem fájdalmat okoz nekem” – 182.).

A személyes beszámolókon túl Cristina Rivera Garza általános érvényű, ám szakmai jellegű kitérőket is tesz a kérdés kapcsán. Többször is idézi például Rachel Louise Snyder *No Visible Bruises: What We Don't Know About Domestic Violence Can Kill Us* [Láthatatlan sebek. Amit nem tudunk a párkapcsolati erőszakról, az akár az életünkbe kerülhet] című könyvét, amelyből értesülhetünk a bántalmazó viszony tényezőiről és lefolyásáról. A párkapcsolati erőszak nem ér véget a szakítással: „A veszély radikálisan megnő, amikor az áldozat megpróbálja elhagyni a zaklatóját, és három hónapig még nagyon magas marad a kockázata, majd a következő kilenc hónapban fokozatosan csökken. Egy év elteltével érezhetően megszűnik” (53.). Ezenfelül több helyen is említi Jacquelyn Campbell ápolónő a családon belüli és párkapcsolati erőszak kockázati tényezőit tartalmazó listáját (mérgező anyagok fogyasztása, lőfegyverbirtoklás, szélsőséges féltékenység, halálos fenyegetés, fojtogatás, szexuális erőszak, elszigetelés a barátoktól és családtagoktól, öngyilkossággal való fenyegetőzés és állandó kémkedés).

A párkapcsolaton belüli bántalmazás és erőszak sokakat érint. Sokkal általánosabb, mint azt gondolnánk, hiszen sok esetben észrevétlen, láthatatlan, illetve sok fajtája van, nem minden esetben kötődik fizikai erőszakhoz. A könyv nemcsak tudatosít, de lelki támaszként is szolgál: Liliana jelmondata, a sok szöveghelyen, köztük a címben és a mottóban is visszatérő Camus-idézet erőt, motivációt nyújthat a hasonló helyzetben lévőknek: „A legnagyobb télben tanultam meg, hogy legyőzhetetlen nyár lakozik bennem”.

ZSOLNAY
KULTURÁLIS
NEGYED

IV. PÉCSI NEMZETKÖZI TANGÓ ÜNNEP

2024. szept. 26-29.

IV. INTERNATIONAL TANGO FESTIVAL IN PÉCS

26-29 September 2024

ZSOLNAY
ÖRÖKSÉGKEZELŐ
NKFT.

PÉCS

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

PAPPAS[★]
KONFERENCIA-ÉRTÉKELŐ

PÉCSI
NEMZETI
KÖZTÉR

Itémora

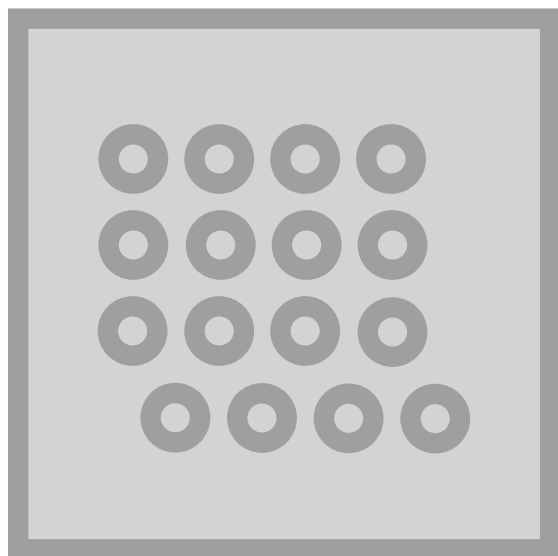
@PECSLIT_FESZTIVAL

6 NAP IRODALOM SZEPTEMBER 09-14.

RAKOVSZKY ZSUZSA
KEMÉNY LILI
DARVASI LÁSZLÓ
NYÁRY KRISZTIÁN
DANIEL KEHLMANN (D)
BECK&GRECSÓ

HÁY JÁNOS
SZVOREN EDINA
ZOLTÁN GÁBOR
CSERNA-SZABÓ ANDRÁS
KUKORELLY ENDRE
ÉS MÉG SOKAN MÁSON

FB.COM/PECSLITFESZTIVAL

PRINT

Fizessen elő folyóiratunkra!

Előfizetési díj fél évre 6600, egy évre 12 100 forint.

WEB

JELENKOR.PDF
HAVI 500 FORINT AZ IRODALOMÉRT

A Jelenkor folyóirat PDF-formátumban is megvásárolható, lapszámanként mindössze 500 forintért. Sőt, aki a teljes 2024-es évre előfizet, kedvezményes áron, 5000 forintért hozzájut a folyóirat egész évfolyamához.